

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА І ОБОРОНА

№ 6 (117)

2010

Засновник і видавець:

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА РАЗУМКОВА

Генеральний директор Анатолій Рачок
Шеф-редактор Людмила Шангіна
Редактор Алла Чернова
Макет Олександр Шаптала
Техніко-комп'ютерна
підтримка Володимир Кекух

Журнал зареєстровано в Державному
комітеті інформаційної політики України,
свідоцтво КВ № 4122

Журнал видається з 2000р.
українською та англійською мовами

Загальний тираж 3800 примірників

Адреса редакції:
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 16
2-й поверх
тел.: (380 44) 201-11-98
факс: (380 44) 201-11-99
e-mail: info@razumkov.org.ua
веб-сторінка: <http://www.razumkov.org.ua>

При використанні матеріалів
поширення на журнал
"Національна безпека і оборона"
обов'язкове

Фотографії:
www.gazprom.ru – обкладинка

Видання журналу здійснене за фінансового
сприяння Національного Фонду підтримки
демократії (США)

© Центр Разумкова, 2010

З М І С Т

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ВЗАЄМВІДНОСИНИ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ: СТАН, НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ (Аналітична доповідь Центру Разумкова)

Розділ 1. УКРАЇНА І РОСІЯ: ПОТОЧНІ ПІДСУМКИ І ПРОБЛЕМИ ДВОСТОРОННЬОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В НАФТОГАЗОВОМУ ТА ЯДЕРНОМУ СЕКТОРАХ.....	2
<i>Додаток 1. ЕНЕРГЕТИЧНІ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ І РОСІЇ: ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ТА ПІДХОДИ (витяги)</i>	10
РОЗРОБКА ТА ВИДОБУТОК ВЛАСНИХ ЗАПАСІВ НАФТИ ТА ГАЗУ – КЛЮЧ ДО ЕНЕРГЕТИЧНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ <i>Джим БАУН (точка зору).....</i>	12
Розділ 2. УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В НАФТОГАЗОВОМУ СЕКТОРІ	13
<i>Додаток 2. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНОЮ І РОСІЄЮ У НАФТОГАЗОВОМУ СЕКТОРІ</i>	32
Розділ 3. УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В СЕКТОРІ ЯДЕРНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ.....	35
<i>Додаток 3. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНОЮ І РОСІЄЮ У СФЕРІ ЯДЕРНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ ТА АТОМНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ</i>	47
Розділ 4. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	49

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ВЗАЄМВІДНОСИНИ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ: СЬОГОДНІ І ЗАВТРА (Виступи учасників Фахової дискусії)

<i>Михайло ВОЛИНЕЦЬ.....</i>	52
<i>Дмитро БОБРО.....</i>	53
<i>Олександр ТРЕТЬЯКОВ.....</i>	54
<i>Анатолій ЧЕРЕДНІЧЕНКО.....</i>	54
<i>Олександр НАРБУТ.....</i>	55
<i>Олександр СВЕТЕЛІК.....</i>	56
<i>Ольга КРАВЕЦЬ.....</i>	56
<i>Олексій УРІН.....</i>	57
<i>Валерій БОРОВИК.....</i>	59
<i>Геннадій РЯБЦЕВ.....</i>	60

ЕНЕРГОЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ ВІД РОСІЇ: РЕАЛЬНІСТЬ ЧИ МІФ?

<i>Геннадій РЯБЦЕВ (стаття).....</i>	61

УКРАЇНА, РОСІЯ, ЄС – ПЕРСПЕКТИВИ СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

<i>(Інтерв'ю)</i>	
<i>Михайло ГОНЧАР.....</i>	64
<i>Андрій КОНОПЛЯНИК.....</i>	66
<i>Сергій САПЕГІН.....</i>	69
<i>Костянтин СИМОНОВ.....</i>	70
<i>Олександр ТОДІЙЧУК.....</i>	72
<i>Леонід УНІГОВСЬКИЙ.....</i>	72

ДВОСТОРОННІ ВІДНОСИНИ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ В ОЦІНКАХ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

<i>(Соціологічні дослідження)</i>	73

1. УКРАЇНА І РОСІЯ: ПОТОЧНІ ПІДСУМКИ І ПРОБЛЕМИ ДВОСТОРОННЬОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В НАФТОГАЗОВОМУ ТА ЯДЕРНОМУ СЕКТОРАХ

Виокремлення двосторонніх україно-російських відносин в енергетичній сфері є досить умовним, оскільки вони об'єктивно вписані у відносини обох країн з третьою стороною – насамперед, країнами Європи (зокрема, ЄС) як споживачами енергетичних ресурсів, що транспортуються територією України. Таким чином, як з точки зору технологічного ланцюжка (виробник – транзитер – споживач), так і з економічної точки зору (продавець – надавач послуг з транспортування – покупець) ці відносини мають розглядатись у тристоронньому форматі¹. Більше того, **можна стверджувати, що розв'язання проблем, накопичених на цей час у зазначеній сфері відносин між Україною і Росією та в Європі загалом, можливе винятково в такому тристоронньому форматі².**

З іншого боку, з початку 2000-х років Росія послідовно здійснює політику переведення відносин з партнерами в енергетичній сфері у двосторонній формат, в якому вона, як правило, є об'єктивно сильнішою стороною, і використовує цю перевагу для відстоювання і просування своїх інтересів та/або інтересів своїх державних монополій та окремих фінансово-промислових груп. Тому існують певні підстави для розгляду україно-російських відносин в енергетичній сфері як двосторонніх – проте, з урахуванням присутності в них і третьої сторони, насамперед ЄС, інтеграцію до якого декларує Україна і який на цей час здійснює процес формування єдиних норм і правил європейських енергетичних ринків.

У цьому розділі стисло окреслюються поточні підсумки і проблеми україно-російських відносин у нафтогазовому та ядерному секторах – як таких, що найбільшою мірою взаємопов'язані та взаємозалежні, порівняно з іншими секторами енергетичної сфери.

1.1. ПОТОЧНІ ПІДСУМКИ ДВОСТОРОННЬОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В НАФТОГАЗОВОМУ ТА ЯДЕРНОМУ СЕКТОРАХ (1991-2009рр.)

Паливно-енергетичні комплекси України і Російської Федерації тісно пов'язані і значною мірою взаємозалежні – що є природним об'єктивним наслідком їх тривалого розвитку в межах єдиної господарсько-економічної системи колишнього СРСР. З розпадом цієї системи обидві держави отримали у спадщину певні (визначені насамперед територіально) частини колись цілісного комплексу.

На території РФ залишилися перш за все крупні запаси вуглеводнів (перше місце у світі за доведеними запасами природного газу, сьоме – за запасами нафти) і потужні промислові комплекси з їх видобутку, переважна частина трансконтинентальної трубопровідної інфраструктури, а також – всі виробництва повного ядерно-паливного циклу, виробництво реакторів та іншого обладнання для АЕС, переважна більшість

радянських ядерних технологій і наукових розробок, зокрема у створенні реакторів нових поколінь. Водночас, РФ втратила прямий доступ до головних споживачів російських вуглеводнів – країн Європи, а також до крупних запасів урану, які залишилися в Казахстані, Україні та Узбекистані.

Україна отримала транзитні магістральні газо- та нафтопроводи, крупні підземні сховища природного газу, а також АЕС, значні запаси урану (шосте місце у світі, перше в Європі) та цирконію (третє місце у світі, перше в Європі), виробництва з переробки уранової і цирконієвої руди, дослідно-промислову базу та технології виробництва ядерно-чистих цирконію і гафнію, підприємства атомного енергомашинобудування і приладобудування, значний науково-технічний потенціал розробки елементів ядерно-паливного циклу.

Водночас, на українській території залишилися крупні промислові комплекси, що споживають велику кількість вуглеводнів у якості як сировини, так і

¹ Як це й було зроблено, зокрема, в межах одного з попередніх проектів Центру Разумкова. Див.: "Газовий трикутник" ЄС-Україна-Росія. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2002, №3, с.2-43.

² Це твердження стосується насамперед нафтогазового сектору та відносин у ньому України, Росії і країн Європи.

палива (нафтохімічна, нафтопереробна, металургійна промисловість тощо) – тоді як освоєні українські родовища вуглеводнів були на той час фактично вичерпані.

Така ситуація об'єктивно зумовлювала взаємозалежність паливно-енергетичних комплексів двох країн (насамперед – у нафтогазовому та ядерному секторах) і могла стати передумовою розвитку їх взаємовигідних, рівноправних коопераційних зв'язків³.

Натомість саме енергетична сфера стала однією з найбільш закритих, непрозорих і корумпованих в економіках обох держав. Тут (і в технологічно суміжних секторах) формувалися статки багатьох з відомих сьогодні фінансово-промислових груп (ФПГ) та окремих осіб. Тут і досі існує поширена практика різноманітних преференцій, пільг, вибіркового доступу окремих економічних суб'єктів до вигідних контрактів та/або комерційно привабливих енергетичних об'єктів, сировинних родовищ, інфраструктури тощо.

Такого самого – непрозорого та корумпованого характеру набули і двосторонні україно-російські відносини в енергетичній сфері, про що свідчать відсутність ефективною системи обліку та контролю, а також практика залучення до здійснення контрактних поставок енергоносіїв різного роду посередників, закритих домовленостей, обмінів преференціями (наприклад, дешевий газ в обмін на преференції для російського капіталу у приватизації українських підприємств) тощо. Інтереси національних ФПГ та окремих осіб з обох сторін отримували “політичний дах” у міждержавних переговорах, домовленостях та угодах, зумовлюючи високий ступінь політизованості, власне, господарсько-економічних питань.

У загальному підсумку, в обох країнах протягом 1990-х років були сформовані експортноорієнтовані економічні моделі, які базувалися на низькотехнологічних укладах і конкурентоспроможності яких ґрунтувалася на дешевій сировині та заниженій вартості праці. Енергетична політика обох держав була фрагментованою, стратегічно невизначеною, формувалася фактично під інтереси впливових ФПГ у різних секторах і слугувала механізмом їх реалізації.

Ситуація почала змінюватися на початку 2000-х років. З одного боку, в обох країнах почалось економічне зростання (хоч і на базі зазначених вище застарілих економічних моделей), з іншого – в Росії з приходом до влади В.Путіна відбулася жорстка централізація влади та встановлення її контролю над окремими ФПГ, так і державними природними монополіями. Так само була централізована енергетична політика, яка в руках влади перетворилася на “інструмент здійснення внутрішньої і зовнішньої політики” – як визначено в затвердженій у 2003р. *Енергетичній стратегії Росії на період до 2020р.*

Зазначені централізація і контроль зовсім не означають, що з енергетичної сфери та з міжнародних

відносин Росії в енергетичній сфері була усунута корупція, практика тіншових домовленостей і використання господарсько-економічних питань, якими є, по суті, питання купівлі-продажу енергоносіїв, для вирішення питань політичних і геополітичних. Навпаки, ця практика була поширена й на європейські країни, залежні від постачань російських вуглеводнів (т.зв. “щредеризація” Європи).

У відносинах з ЄС і країнами Європи Росія віддала перевагу двостороннім форматам співпраці в енергетичній сфері, відмовившись від участі як у багатосторонніх документах (Договір до Європейської Енергетичної хартії), так і переговорах з європейськими інституціями з питань поширення ринкових принципів і європейських норм і правил на відносини Схід-Захід (переговори стосовно Протоколу про транзит до Європейської Енергетичної хартії).

Протягом 2000-х років у Росії були прийняті ряд основоположних документів, які чітко визначили курс РФ на відновлення і зміцнення її ролі на світовій арені, лідерства в СНД (СНД як зона “привілейованих інтересів”) і впливу на євразійському просторі⁴. Примітною є еволюція російських зовнішньополітичних позицій, що формується в щорічних посланнях Президента Росії Федеральним Зборам РФ. Так, пострадянський простір (СНД) незмінно розглядається в них як один з головних пріоритетів зовнішньої політики держави: у Посланні 2001р. підкреслюється, що “РФ є ядром інтеграційних процесів у Співдружності”, у Посланні 2005р. – наголошується вже на “цивілізаційній місії” російської нації на євразійському континенті, а в Посланні 2007р. – підкреслюється, що “Росія й надалі має намір відігравати ініціативну роль у процесах економічної інтеграції на просторі СНД, а в більш широкому плані – на всьому євразійському просторі”⁵.

З 2000р. Росія також активно впроваджує політику мінімізації залежності експорту енергоносіїв від суміжних країн шляхом диверсифікації маршрутів їх транспортування. А в *Енергетичній стратегії РФ на період до 2030р.*, затвердженій у 2009р., робиться наголос на створенні єдиного європейсько-російсько-азійського енергетичного простору та забезпеченні на ньому російського домінування в результаті утвердження Росії у статусі ключового центру управління трубопровідною інфраструктурою як складовою енергомосту між Європою і Азією.

У цілому, протягом 2000-х років політика Росії стосовно України набула жорсткого, цілеспрямованого і прагматичного характеру. Керівництво РФ активно використовує політико-дипломатичні важелі, “газову залежність” України з метою впливу на зовнішньополітичний курс України, зміцнення “проросійської складової” у внутрішньополітичних процесах та утримання України у сфері свого впливу⁶.

Тим часом в Україні продовжувалася (і продовжується) боротьба за владу та/або розподіл

³ Ця взаємозалежність посилювалася тією обставиною, що і Україна, і Росія виходили з глибокої трансформаційної кризи 1990-х років, використовуючи експортні можливості крупних промислових комплексів, створених за радянських часів, а тому низькотехнологічних і вкрай енергоємних: Україна – за рахунок насамперед металургійних виробництв; Росія – за рахунок експорту сировини, перш за все вуглеводнів і продукції їх переробки з низьким рівнем доданої вартості.

⁴ Морська доктрина РФ на період до 2020р. (затверджена у 2001р.); Концепція участі РФ у сприянні міжнародному розвитку (2007р.); Концепція зовнішньої політики РФ (затверджена у 2008р.); Стратегія національної безпеки РФ до 2020р. (2009р.); Воєнна доктрина РФ (2010р.) та ін.

⁵ Див.: *Ежегодное послание Президента РФ Федеральному Собранию РФ.* – Сайт “Русский архипелаг”, <http://www.archipelag.ru/agenda/povestka/message>

⁶ Докладно див.: Україна-Росія: от кризиса к эффективному партнерству. Аналитический доклад Центра Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2009, №4, с.2-42.

і перерозподіл активів і власності, в т.ч. в енергетичній сфері. Енергетика (а отже – енергетична й національна безпека) залишається заручницею конкуренції крупних ФПГ, їх бізнесових інтересів. На відміну від Росії, так і не була вироблена більш-менш виразна стратегія соціально-економічного розвитку країни та, відповідно, її енергетична складова. Прийнята у 2006р. *Енергетична стратегія України на період до 2030р.* від початку була позбавлена як реальних основ, так і дієвих механізмів виконання визначених у ній завдань (які, своєю чергою, мали надто амбітний і нереалістичний характер)⁷.

Утім, усі уряди, що керували країною з моменту прийняття зазначеної *Стратегії*, мало переймалися її виконанням: за цей час не було зроблено жодного системного звіту про досягнення/не досягнення встановлених нею цілей і пріоритетів; не була виконана жодна з державних програм, прийнятих відповідно до визначених нею завдань; не порушувалося на офіційному рівні питання про перегляд *Стратегії*, її уточнення та/або приведення у відповідність із змінами внутрішньої і зовнішньої ситуації; і внутрішні, і міжнародні документи готувалися і підписувалися (затверджувалися) без урахування положень *Стратегії* та узгодження з ними (порівняння положень Енергетичних стратегій України і Росії див. *Додаток 1* до цієї Доповіді).

Зокрема, фактично нічого не було зроблено ні для освоєння власних нових родовищ вуглеводнів і створення потужностей з фабрикації ядерного палива, ні для диверсифікації джерел і маршрутів їх постачання (нафтопровід Одеса-Броди так і не використовувався за призначенням). У результаті, станом на кінець 2009р., Україна задовольняла внутрішні потреби за рахунок власного видобутку нафти – на 25% загального обсягу споживання, газу – до 30%, а тому була залежною від імпорту російської нафти – на 65%, газу – на 70%; ядерного палива – на 100% (якщо не враховувати ядерного палива американської компанії *Westinghouse*, яке на той момент експлуатувалося в дослідно-промисловому режимі на енергоблоку №3 Южно-Української АЕС).

Підсумовуючи, можна констатувати, що на кінець 2009р. позиції Росії стосовно України окреслилися досить виразно:

- максимальне зниження залежності від транзиту вуглеводнів територією України шляхом диверсифікації маршрутів їх поставки (будівництва трубопроводів в обхід України);
- максимальне обмеження можливостей диверсифікації Україною джерел та/або маршрутів постачання вуглеводнів і ядерного палива; зокрема – шляхом недопущення використання Одеса-Броди в аверсному режимі з метою блокування доступу України до каспійської нафти;
- встановлення в тій чи іншій формі контролю над ГТС України (включно із підземними сховищами газу) та газовими родовищами на Чорноморському шельфі;
- недопущення створення в Україні АЕС і виробництва ядерного палива на технічній і

технологічній основі, альтернативній російським; ізоляція України в ядерній сфері від будь-якої третьої сторони.

Що стосується української енергетичної політики, то вона залишилася фрагментованою, кон'юнктурною, залежною від змін владних команд і наближених до них ФПГ та окремих осіб і як така, що не здатна конкурувати з централізованою, єдиною і сильною позицією Росії і її потужним впливом. Ця слабкість виявляється й на нинішньому етапі україно-російських відносин, коли за реалізацію інтересів в одному секторі сплачується непомірно висока ціна в іншому.

У загальному підсумку, в україно-російських відносинах енергетика перетворилася з економічного на політичний чинник, а відносини в газовій сфері фактично визначають характер україно-російських відносин загалом.

1.2. НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ В РОЗВИТКУ УКРАЇНО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН У НАФТОГАЗОВОМУ І ЯДЕРНОМУ СЕКТОРАХ

Поточний 2010р. започатковує принципово новий етап україно-російських відносин в енергетичній сфері, які можуть або набути цивілізованих форм, або завершитися поглинанням енергетичного сектору України (насамперед, української ГТС включно із підземними сховищами газу та ядерного комплексу) російськими компаніями-монополістами.

Перший сценарій розвитку подій можна вважати поки що ймовірним, але для його реалізації Україна потребує не лише відповідної політичної волі владних осіб, але й допомоги (як мінімум, дієвої зацікавленості) з боку ЄС. Крім того, для його реалізації гостро бракує часу – з огляду на швидкість, з якою Росія просуває ініціативи об'єднання енергетичних секторів обох країн.

Більш імовірним, на жаль, є другий сценарій розвитку подій. Для такого припущення існують серйозні підстави.

По-перше, на цей час Україна вже досить міцно та на тривалий час “прив’язана” до РФ і її компаній-монополістів. А саме:

у нафтогазовій сфері укладено довгострокові контракти (на 2009-2019рр.)⁸:

- про транзит російського газу територією України (при цьому контракт не містить жодних гарантій російської сторони стосовно обсягів транзиту) і про купівлю-продаж газу між НАК “Нафтогаз України” та ВАТ “Газпром”, згідно з яким українська компанія купуватиме щорічно до 40 млрд. м³ газу, що є одним з найбільших показників серед країн Європи;

у ядерній сфері:

- між НАЕК “Енергоатом” і компанією “ТВЭЛ” укладені контракти на постачання свіжого ядерного палива на два енергоблоки (№4 РАЕС і №2 ХАЕС) на весь термін експлуатації обох енергоблоків (до 2034р.); укладено довгостроковий контракт з постачання ядерного палива на АЕС України після 2010р.⁹;

⁷ Доречно зауважити, що Постанова Верховної Ради №2455 від 24 травня 2001р., опрацьована за результатами парламентських слухань, що відбулися 18 квітня 2001р., передбачала розробку та затвердження Енергетичної стратегії України на період до 2030р. ще у ІV кварталі 2001р. Проте, розроблена та затверджена вона була лише п'ять років потому.

⁸ Точніше, йдеться про підписані 21 квітня 2010р. в Харкові доповнення до Контракту на постачання природного газу між ВАТ “Газпром” і НАК “Нафтогаз України” від 19 січня 2009р.

⁹ Офіційної відкритої інформації про параметри, навіть про терміни дії контракту, досі немає. У ЗМІ повідомлялося про попередньо погоджені умови контракту, за якими “ТВЭЛ” постачатиме ядерне паливо на українські АЕС протягом 15 років – з 2011р. по 2025р. Див.: “ТВЭЛ”: Москва і Київ не меняли контракт на поставку ядерного палива в Україну – РБК, 12 апреля 2010г., <http://www.rbc.ua>

- компанія “Атомстройэкспорт” виграла тендери на спорудження двох енергоблоків на ХАЕС; компанія “ТВЭЛ” – тендер з вибору технології створення в Україні підприємства з фабрикації ядерного палива.

По-друге, російська сторона активно висуває нові ініціативи співробітництва, переважно – у формі об’єднання активів зазначених секторів обох країн. Так, у квітні Прем’єр-міністр РФ В.Путін запропонував:

- **у ядерному секторі** – об’єднати активи України та Росії в атомній енергетиці шляхом створення холдингу, що охопив би об’єднану генерацію, атомне машинобудування та паливний цикл¹⁰;
- **у нафтогазовому секторі** – об’єднати НАК “Нафтогаз України” та ВАТ “Газпром” в єдине підприємство.

Попередня оцінка ініціатив Російської сторони

1. Запропонований Росією варіант її участі в управлінні українською ГТС – через об’єднання активів компаній “Нафтогаз України” та “Газпром” – є для України ризикованим (через можливість у перспективі втрати ГТС та передачі іншій державі контролю над економікою) і неприйнятним, з точки зору перспектив розвитку, – такий варіант може розглядатися як другий (і можливо останній) після угод “газ-флот”, крок до відмови від європейської інтеграції (приєднання України до Енергетичної Хартії передбачає сегментацію вертикально-інтегрованої компанії “Нафтогаз України” та відмови від інвестицій з боку держав-монополістів).

2. Укладені україно-російські довгострокові газові угоди та контракти негативно впливають на систему ціноутворення в Україні. Для російського концерну “Газпром” високі ціни на українському газовому ринку є певною компенсацією за втрати на європейському

ринку. Укладений 19 січня 2009р. довгостроковий контракт між компаніями “Газпром” і “Нафтогаз України” як за базовою ціною, так і за умовами поставок виявився значно гіршим, порівняно з контрактами з європейськими компаніями. Укладена у квітні 2010р. Харківська угода не дозволила Україні домогтися справедливих ринкових цін економічними засобами і прив’язала суто економічні питання до політичних. Це допомогло керівництву Росії значно просунути в напрямі виконання стратегічного політичного завдання – остаточне перетворення України із суб’єкта зовнішньої політики на об’єкт російського впливу. Для подолання асиметричності, закладеної у довгостроковому контракті купівлі-продажу газу, українська сторона наполягає на зміні закладених у ньому несправедливих цінових параметрів, але ці спроби дотепер не принесли бажаного результату.

3. Через відсутність розрахованої на перспективу, реалістичної стратегії розвитку нафтогазового сектору, узгодженої з перспективними планами соціально-економічного розвитку, а також через брак власних коштів і потрібних інвестицій в розвиток ГТС Уряд України обмежений в механізмах ефективного впливу на ситуацію з обхідними маршрутами транспортування нафти та газу “Північний потік”, “Південний потік” та БТС-2, які становлять для України пряму загрозу втрати транзитного потенціалу.

4. Запровадження та реалізація Україною диверсифікаційних проектів (у напрямках заміщення як джерел енергії, так і постачальників енергоносіїв) є незадовільними, внаслідок чого енергобезпека України перебуває в загрозовому стані.

5. Розвиток атомної енергетики України стримується відсутністю власного ядерно-паливного циклу, дискримінаційними тарифами на електроенергію АЕС, неефективністю Оптового ринку електроенергії.

ОБ’ЄДНАННЯ НАК “НАФТОГАЗ УКРАЇНИ” ТА ВАТ “ГАЗПРОМ”

30 квітня 2010р. Прем’єр-міністр РФ В.Путін висунув пропозицію об’єднання НАК “Нафтогаз України” та ВАТ “Газпром” в єдине підприємство. Своєю чергою глава “Газпрому” О.Міллер висловив готовність надати інвестиції, необхідні для модернізації ГТС України.

Російська сторона виявляла готовність надати Україні можливості видобування газу на території РФ (родовище, з якого може видобуватися 30 млрд. м³/рік) за умови створення СП між НАК “Нафтогаз України” та ВАТ “Газпром” та внесення українською стороною до нього ГТС і газової структури площі Паласа на шельфі Чорного моря¹¹.

Останнім часом повідомляється, що у Росії виникли труднощі з реалізацією проекту “Південний потік”, внаслідок чого її зацікавленість в українській ГТС (і відповідно – встановленні над нею контролю) зростає. Окремі експерти вважають, що така ситуація дозволить Україні домогтися більш вигідних умов створення СП (наприклад внесення Росією одного з Уренгойських родовищ).

У вересні 2010р. була відновлена робота спільного російсько-українського підприємства ТОВ “Міжнародний консорціум з управління і розвитку газотранспортної системи України” МК (створений у 2004р., припинив практичну діяльність у 2007р.). Після цього акціонери МК вирішили вийти із

законодавчою ініціативою для внесення змін до ст.7 Закону України “Про трубопровідний транспорт”, що має дозволити брати участь в управлінні газотранспортною системою іноземним державам. Урядом України були схвалені відповідні зміни до законодавства і вже найближчим часом очікується їх внесення на обговорення до Парламенту України.

1 грудня 2010р. під час зустрічі Міністра палива та енергетики України Ю.Бойко з головою ВАТ “Газпром” О.Міллером досягнута домовленість про створення двох спільних підприємств: з видобутку газу з вугільних пластів на території України та з розробки структури площі Паласа на шельфі Чорного моря¹².

Ці домовленості мають незначні шанси бути реалізованими, адже “Газпром” зацікавлений насамперед у розширенні ринку збуту в Україні газу, що видобувається на його російських родовищах, а не у вкладенні інвестицій, які призведуть до зниження експортних обсягів реалізації.

Найімовірніше, що головною метою ВАТ “Газпром” в умовах, коли провідні нафтогазові компанії світу проявляють зацікавленість в інвестуванні пошуку та розробки родовищ вуглеводів на українській частині Чорноморського шельфу, сланцевого газу, метану з вугільних пластів, – є **блокування можливостей зменшення залежності української економіки від імпорту російського газу.**

¹⁰ Росія предложила Україні об’єднати активи в атомній енергетиці. – Інтернет-видання *Lenta.Ru*, <http://www.lenta.ru/news/2010/04/27/atomic>

¹¹ За повідомленнями, Росія пропонувала в якості свого внеску до СП Астраханське родовище (де через високий вміст сірки не змогли видобувати газ компанії *Eni* і *Total*) та окремі родовища на півострові Ямал, в освоєння яких необхідно вкласти значні кошти та собівартість видобутку газу на яких є у півтора рази вищою, ніж на Уренгойському родовищі. Див.: Гавриш О., Гриб Н. Чувство об’єднання. – *Коммерсант-Україна*, 14 жовтня 2010г., www.kommersant.ua

¹² Джерело: Пресс-релиз Управління інформації ОАО “Газпром”, 1 грудня 2010г. – Сайт ОАО “Газпром”, <http://www.gazprom.ru>

6. Росія має монополні позиції (і передбачає їх зміцнити) у ключових складових ядерної енергетики: будівництві реакторів, постачанні свіжого та переробці і збереженні відпрацьованого ядерного палива. Така ситуація зумовлює енергетичну (а опосередковано – екологічну) небезпеку, не вигідну для України цінову політику укладення відповідних контрактів.

7. За відсутності чіткої позиції України, Росією здійснюється активна політика витіснення з українського ринку її конкурентів, що не лише знижує енергетичну безпеку України, але й підриває її авторитет як надійного, прогнозованого партнера.

8. Події останнього часу дозволяють дійти висновку, що Росія намагається нав'язати корисні переважно для неї умови співпраці та замість розвитку українських підприємств домагається їх підпорядкування або технологічного знищення (про що свідчить продаж акцій Київського “Енергопроєкту” та Сумського Науково-дослідного і проєктно-конструкторського інституту атомного та енергетичного насособудування, на черзі – приватизація Харківського “Турбоатому”). Попередні українсько-російські угоди, укладені на міжурядовому (наприклад, угода про сприяння діяльності “УкрТВЗ”) та міжгалузевому рівнях, майже повністю не виконані, що негативно відбивається на створенні в Україні елементів вітчизняного ядерного паливного циклу.

Дійсні цілі Росії стосовно України сформульовані у “Програмі ефективного використання на системній основі зовнішньополітичних факторів з метою довгострокового розвитку Російської Федерації”, розробленій Міністерством закордонних справ РФ і поданій 11 лютого 2010р. на розгляд Президенту Росії¹³. Програма є одним із напрямків комплексної модернізації Росії і спрямована на залучення з міжнародного оточення потрібних для цього ресурсів з метою “зміцнення балансуєролі в міжнародних справах і потенціалу впливу [Росії] на перетворення системи глобального управління, ефективного сприяння досягненню довгострокових цілей розвитку країни”. Україні Програма відводить місце ресурсної бази, тобто пропонує, зокрема:

- активно залучати Україну в орбіту економічного співробітництва з Росією, запобігаючи потраплянню російських підприємств у стратегічних галузях, особливо в передових галузях промисловості (авіабудуванні, транспортній, ракетно-космічній, енергетичній галузях тощо) в технологічну залежність від українських контрагентів;
- вважати стратегічним завданням участь Росії в експлуатації газотранспортної системи (ГТС) України, домогтися від української сторони виконання домовленостей про створення Міжнародного консорціуму з управління та розвитку ГТС України;
- домогтися використання нафтопроводу Одеса-Броди в реверсному напрямку, що обмежить доступ України до каспійської нафти;
- розширити взаємодію з Україною в атомній енергетиці, домогтись укладення довгострокового контракту на поставку на українські АЕС ядерного палива, виробленого в Росії;

- розширити російську інвестиційну присутність в Україні, домогтися придбання російськими інвесторами контрольних пакетів акцій великих українських підприємств.

В умовах неподоланої значної енергозалежності від Росії втрата Україною газового та ядерного секторів ПЕК становить серйозну загрозу її державному суверенітету, оскільки злиття цих секторів, зважаючи на різні їх масштаби (капіталізація російських відповідних монополій є на порядок вищою від українських), означає фактично їх поглинання російськими монополіями.

1.3. ГОЛОВНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ ТА УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ

Доводиться констатувати, що головні проблеми України – це внутрішні проблеми, що виходять за межі енергетики та охоплюють усі сфери життєдіяльності українського суспільства. А саме:

- **низька якість державних інститутів, неналежне врядування.** Корупція, зрощення влади та бізнесу, постійна боротьба бізнесово-політичних угруповань за владу і власність; нездатність (або небажання) влади більш-менш чітко окреслити не лише стратегію соціально-економічного розвитку країни та її зовнішньополітичні пріоритети, але й національні інтереси країни; розбіжності декларацій і реальних дій; інвестиційний клімат, який не приваблює, а відштовхує справді іноземних (а не офшорних) інвесторів; закритість і непрозорість як бізнесу, так і влади, а отже – їх невідповідність суспільству та недостатність відкритої достовірної об'єктивної інформації з будь-яких питань, особливо – пов'язаних з такими прибутковими сферами, якою є енергетика. Як наслідок – відсутність стратегії розвитку, брак політичної волі до змін і фактично унеможливлення спадкоємності та послідовності діяльності владних команд¹⁴;
- **енергоємність української економіки.** Національна економіка залишається базованою на низькотехнологічних укладах і дешевих ресурсах (включно з робочою силою), а відтак – найбільш енергетично витратною у світі¹⁵. Станом на 2009р., показник енергоємності ВВП України складав 0,5 т нафтового еквіваленту (н.е.) на \$1 000 ВВП, що більш ніж у 2,3 рази вище середнього світового показника та більш ніж утричі – показника економічно розвинутих країн.

Саме це зумовлює надмірну чутливість зовнішньої політики держави до російських інтересів. Без радикального підвищення рівня енергоефективності економіки Україна не має шансів суттєво зменшити вплив Росії на її політику через використання фактору енергетичної залежності.

Отже, розв'язання саме цих проблем має якщо не передувати вирішенню питань власне в енергетичній сфері, то принаймні відбуватись одночасно з ним. При цьому вирішальне значення мають вироблення чіткої стратегії соціально-економічного розвитку країни та її зовнішньополітичних пріоритетів, а також – зниження рівня корупції¹⁶.

¹³ Зміст та аналіз Програми див. на сайті журналу “Русский Newsweek”, <http://www.runewsweek.ru/country>

¹⁴ Так, з моменту схвалення *Енергетичної стратегії* в Україні вже змінилися чотири уряди, що призводить до втрати спадкоємності у формуванні та реалізації державної політики в енергетичній сфері, послідовності в контролі виконання заходів державних програм, зміни пріоритетів і партнерів, особливо в частині диверсифікації джерел постачань паливно-енергетичних ресурсів, що визначено як головний пріоритет *Енергетичної стратегії*.

¹⁵ За винятком Казахстану, який, утім, протягом останніх 10 років демонструє один з найвищих у світі показників динаміки видобутку нафти.

¹⁶ Пропозиції Центру Разумкова з розв'язання цих проблем див.: Політична корупція: сутність, чинники, засоби протидії. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2009, №7, с.40-42, 71-72; Україна-Росія: от кризи к ефективному партнерству. Аналітичний доклад Центра Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2009, №4, с.27, 37-42; Україна на світовій арені: сучасний стан і перспективи. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2010, №2, с.12-17.

До головних проблем україно-російських відносин в енергетичній сфері можна віднести, принаймні дві:

- закритість, непрозорість і фактична непідконтрольність як національного енергетичного сектору, так і процесів, що відбуваються у двосторонніх відносинах України та Росії в енергетичній сфері. Найбільш виразно це виявилось в ситуації з підписанням т.зв. Харківських угод, або угод “газ – флот” (врізка “Харківські угоди”).

Непрозорість зазначених секторів і відносин відбивається й на відносинах України з ЄС і, більше того – на всій системі європейської енергетичної безпеки, перешкоджаючи, насамперед, виробленню тристоронніх інструментів і механізмів попередження криз постачань та оперативного реагування на них. Так, під час газової кризи 2009р. з’ясувалося, що для будь-яких кроків чи дій з боку ЄС бракувало саме об’єктивної достовірної інформації як суто технічної, так і стосовно відносин між постачальником і

транзитером (і споживачем) російського газу, правдивості їх позицій і намірів у спорі, що виник;

- відсутність нормативно-правових документів, узгоджених і прийнятих до виконання одночасно ЄС, Україною і Росією (відсутність погоджених “правил гри”). Фактично єдиним документом, що визначав спільні правила для ЄС, України і Росії (як і в цілому для євразійського газового простору) була Європейська Енергетична хартія 1991р., однак Росія, підписавши Договір до Енергетичної хартії, тривалий час не ратифікувала його, а в серпні 2009р. – відкликала свій підпис під Договором (врізка “Європейська Енергетична хартія”, с.8). Крім того, так і не було узгоджено другий протокол до Енергетичної хартії – Протокол про транзит, який, зрозуміло, становив для України особливий інтерес. Проте, саме Росія не погодилася з умовами ЄС про забезпечення вільного доступу до трубопровідної інфраструктури та вийшла з процесу переговорів стосовно Протоколу.

ХАРКІВСЬКІ УГОДИ

21 квітня 2010р. у Харкові були підписані Угода між Україною та Росією з питань перебування Чорноморського флоту РФ на території України та доповнення до контракту на постачання природного газу між ВАТ “Газпром” і НАК “Нафтогаз України” від 19 січня 2009р., якими для України було знижено на 30% ціну на газ. Таким чином відбувся обмін зниження ціни на газ на подовження перебування ЧФ РФ у Криму до 2042р.

1. Підготовка угод відбувалася в безпрецедентно закритому режимі. Документи готувалися кулуарно, не розглядалися у відкритому режимі на засіданні Кабінету Міністрів, більшість членів Уряду побачили їх фактично після підписання. Не проводилося з цього приводу й засідання Ради національної безпеки і оборони України.

Підготовка до ратифікації Угоди між Україною та РФ з питань перебування ЧФ РФ на території України у Верховній Раді України проводилася в “авральному” режимі, з порушенням парламентських процедур, без урахування думки парламентської опозиції і протестів громадськості.

Рішення про ратифікацію було прийняте, не зважаючи на висновки Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, в яких наголошувалося на неможливості прийняття Закону щодо ратифікації Угоди без її попереднього розгляду в Конституційному Суді на предмет відповідності вимогам Конституції, та рекомендації Комітету у закордонних справах і Комітету з питань європейської інтеграції відхилити його та звернутися до Конституційного Суду.

Ратифікована Угода суперечить і базовій Угоді між Україною та РФ “Про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України”, яка не була денонсована, а пролонгована у протизаконний спосіб, і Закону України “Про міжнародні договори України”.

Результат прийняття українським владним режимом рішень у такий спосіб – їх сумнівна легітимність, що може в майбутньому стати підставою для їх перегляду і спричинити конфліктну ситуацію у відносинах України з Росією.

2. Підписавши угоди, Росія тим самим досягла виконання одного з положень прийнятої у 2001р. Морської доктрини РФ на період до 2020р. – про збереження міста Севастополя в якості головної бази ЧФ РФ. Це підтверджується і словами Прем’єр-міністра РФ В.Путіна, який сказав, що Росія погодилася на підписання угод з трьох причин: “Перша – питання стратегічного характеру. ВМС Росії традиційно присутні у Криму і Севастополі. І ми вважаємо, що РФ зацікавлена у своїй присутності там ще на достатній час.

Друга – це зміцнює довіру між двома країнами. І це не просто держави. В Україні, здається, 17 млн. осіб офіційно за переписом пишуться росіянами. І кожен, напевно, практично розмовляє російською. І тому підтримувати такий рівень довіри наших міждержавних відносин, включаючи військову компоненту, дуже важливо”.

Третьою причиною є “певною мірою підтримка самої України... Тому що ось ці \$3-4 млрд. на рік, які Україна не доплачує Росії та які недоодржує російський бюджет, – це наш внесок на підтримку економіки дружньої нам держави. Ми вважаємо, що це вкладення в майбутнє... російсько-українських відносин”¹.

3. Натомість для України угоди “газ – флот” не лише мають дуже сумнівний економічний ефект, але й створюють ряд загроз. Насамперед, вони є безпрецедентним, асиметричним політико-економічним бартером – обміном умовних економічних переваг РФ на стратегічні геополітичні поступки з боку України². Йдеться про: (а) зміцнення російського військово-політичного, інформаційно-гуманітарного впливу у Криму та в цілому в Україні; (б) підвищення конфліктогенності та ризиків дестабілізації ситуації на півострові; (в) розширення можливостей розвідувальної і контррозвідувальної діяльності РФ на території України; (г) втрату можливостей трансформації Севастополя в потужний торговельний порт, Криму – в рекреаційно-туристичну зону; (д) ускладнення врегулювання спірних питань перебування ЧФ РФ у Криму, зокрема – втрату можливостей встановлення реальної ринкової орендної плати за розміщення російської військової бази³.

¹ Див.: Азаров заявляє про наявність аргументів для перегляду газової угоди з Росією. – УНІАН, 1 вересня 2010р.

² Аналіз економічного “зиску” України від зниження цін на газ, а також економічних наслідків можливої денонсації Угоди див. у Розділі 2 цієї Доповіді.

³ Докладно див.: 100 днів нової влади: яка модель урядування формується? – Київ, Центр політико-правових реформ, Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Центр Разумкова, 2010р., с.50.

ЄВРОПЕЙСЬКА ЕНЕРГЕТИЧНА ХАРТІЯ

Підписана урядами 45 держав Європи (в т.ч. Україною і Росією), Азії, Америки 17 грудня 1991р. Статус документа – політична декларація про міжнародне співробітництво в енергетичній сфері на засадах ринкової економіки, взаємодопомоги та недискримінації (фактично Хартія визначає засади співробітництва в енергетичній сфері між Заходом і Сходом після розпаду СРСР). Станом на початок 2009р., Хартію і Договір до неї підписали понад 50 країн світу.

Договір до Енергетичної хартії (ДЕХ) і Протокол до Енергетичної хартії з питань енергетичної ефективності та відповідності екологічним вимогам – підписані в 1994р. юридично зобов'язуючі документи, спрямовані на формування відкритого ринку газу країн-підписантів. Набули чинності в 1998р.

Договір і Протокол ратифіковані Україною 6 лютого 1998р.; набули чинності для України в січні 1999р.

Росія Договір тривалий час не ратифікувала (через відмову від вимоги вільного доступу суб'єктів ринку до трубопровідної інфраструктури), а в серпні 2009р. відкликала свій підпис під Договором.

З 2000р. відбувалися переговори стосовно Протоколу про транзит, проте, через розбіжності між ЄС і Росією текст проекту так і не був узгоджений. У 2008р. Росія вийшла з переговорного процесу.

Однак, без Протоколу про транзит немає реальних зобов'язуючих механізмів узгодження інтересів між постачальниками, транзитерами і споживачами енергоносіїв у найбільш чутливих сегментах їх взаємовідносин: цін і тарифів; безпеки постачань; конкуренції між постачальниками і транзитерами; права вибору постачальника та/або транзитера тощо.

1.4. ПОТОЧНА СИТУАЦІЯ І ШЛЯХИ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ

Поточна ситуація України та нафтогазового сектору національної економіки, крім наведених вище чинників та обставин, визначається процесами, що відбуваються зараз на європейському енергетичному ринку та тенденціями розвитку відносин між ЄС і Росією. До таких процесів і тенденцій можна віднести, зокрема, можливий процес модернізації Енергетичної хартії з урахуванням російських пропозицій (врізка “Третій енергетичний пакет ЄС” і пропозиції Росії...); приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства (врізка “Енергетичне співтовариство”); наміри створення тристоронніх механізмів забезпечення європейської енергетичної безпеки.

Шляхи до розв'язання проблем українського ПЕК та україно-російських відносин в енергетичній сфері

1. У ситуації, що склалася, та з урахуванням процесів, що відбуваються у сфері європейської енергетичної політики, найбільш доцільним видається запровадження річного мораторію на реалізацію ініціатив з об'єднання активів нафтогазового та ядерного секторів України та Росії; використання цього часу для здійснення докладного та комплексного аналізу (за участю в т.ч. незалежних і міжнародних експертів) переваг, ризиків і наслідків зазначеного об'єднання з точки зору національних інтересів і національної безпеки України, стратегічних перспектив її соціально-економічного розвитку та досягнення зовнішньополітичних пріоритетів; проведено за результатами такого аналізу тематичних парламентських слухань, за підсумками яких можуть бути прийняті ті чи інші рішення.

2. Водночас, Україна має використати можливість, що відкривається у зв'язку з (а) її приєднанням до Договору про створення Енергетичного співтовариства; (б) намірами створення тристоронніх механізмів забезпечення європейської енергетичної безпеки (зокрема, системи попередження енергетичних криз та оперативного реагування на їх наслідки, системи забезпечення безпеки транзиту енергоносіїв тощо), які неодноразово висловлювали як лідери окремих держав, так і посадові особи ЄС; (в) участю в переговорах стосовно модернізації Енергетичної Хартії, що, за повідомленнями, можуть бути започатковані ближчим часом.

(а) Приєднання до Договору про створення Енергетичного співтовариства. Україна повинна ратифікувати Протокол про її приєднання до Договору з метою входження в єдиний правовий простір з ЄС в енергетичній сфері, що сприятиме конкуренції та безпеці поставок газу для власних споживачів, надійності його транзиту до країн ЄС на довгостроковий період, залученню інвестицій, а також посиленню позицій у відносинах з Росією в енергетичній галузі.

(б) Наміри створення тристоронніх механізмів забезпечення європейської енергетичної безпеки, зокрема системи попередження енергетичних криз та оперативного реагування на їх наслідки¹⁷. Україна вже висунула ініціативу про створення механізму попередження енергетичних криз у тристоронньому форматі (в січні 2010р. під час візиту Міністра закордонних справ України до Іспанії, яка в цей час розпочала головування в ЄС). Відомо, що надалі цю пропозицію Міністр закордонних справ Іспанії обговорював із своїм російським колегою у Москві, і вона отримала позитивну оцінку.

Україна повинна просувати цю ініціативу, залучаючи до її підтримки інші країни-потенційні транзитери енергоносіїв з регіонів Каспію і Центральної Азії (Болгарія, Грузія, Румунія, Словаччина, Туреччина та ін.) і країни, зацікавлені в постачанні своїх енергоносіїв до Європи маршрутами, альтернативними російським (Азербайджан, Казахстан, Туркменістан).

(в) Переговори стосовно модернізації Енергетичної Хартії. Україні слід докласти максимальних зусиль до забезпечення своєї участі та активної (сильної) позиції у цьому процесі, наполягаючи на запровадженні єдиних правил відносин в енергетичному секторі, заснованих на прозорості, взаємовигоді, відсутності критичної залежності від партнерів, їх рівноправності та взаємоповазі.

Доцільним вбачається також висунення Україною ініціативи залучення до цих переговорів інших країн – потенційних постачальників вуглеводнів до країн Європи (Азербайджану, Казахстану, Туркменістану).

Доречно додати, що в будь-якому випадку необхідно висунути ініціативу створення тристороннього майданчика для постійного діалогу постачальників, транзитерів і споживачів, одним із форматів якого може бути “трикутник” ЄС-Росія-Україна¹⁸.

¹⁷ Докладно див.: матеріал “Україна, Росія, ЄС – перспективи співробітництва у сфері енергетичної безпеки” (інтерв'ю), вміщений в цьому виданні. Зокрема – позиція експерта М.Гончара.

¹⁸ Див.: Там само.

“ТРЕТІЙ ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ПАКЕТ” ЄС І ПРОПОЗИЦІЇ РОСІЇ СТОСОВНО МОДЕРНІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ХАРТІЇ

У квітні 2009р. Президент РФ Д.Медведев висунув ініціативу під загальною назвою “Концептуальний підхід до нової правової бази міжнародного співробітництва у сфері енергетики (цілі і принципи)”. Нова правова база призначена замінити Європейську енергетичну хартію та інші багатосторонні міжнародні акти та передбачала гармонізацію відносин і зміцнення взаємозалежності між виробниками та споживачами енергоресурсів і транзитними країнами. “Концептуальний підхід” містив також пропозицію вирішення глобальних проблем енергетичної безпеки шляхом створення системи колективної безпеки – можливо, під егідою ООН.

Крім того, аргументувалася, зокрема, необхідність розробки довгострокових енергетичних балансів попиту/пропозиції для забезпечення “довгих інвестицій” в енергетику (можна припустити також, що для збереження, притаманної ВАТ “Газпром” практики довгострокових договорів на постачання природного газу).

Наразі Міненерго РФ, за дорученням Уряду та в розвиток “Концептуального підходу...” розробляє проект Конвенції із забезпечення міжнародної енергетичної безпеки, який має бути оприлюднений найближчим часом¹.

У липні 2009р. Європарламент і Рада Європи затвердили т.зв. “Третій пакет” документів, якими встановлюються головні принципи третього етапу реформування (лібералізації) енергетичних ринків ЄС. Один із таких принципів – обмеження інвестицій в енергетичну інфраструктуру ЄС з боку компаній-монополістів третіх країн, які не забезпечили відокремлення функцій видобутку, транспортування та постачання. Запровадження зазначеного принципу спрямоване на протидію експансії ВАТ “Газпром” на енергетичні ринки країн ЄС і стало фактично відповіддю ЄС на російсько-український газовий конфлікт у січні 2009р.

Крім того, цей принцип фактично руйнує довгострокову стратегію на ринку інвестицій. Так, на думку заступника голови правління ВАТ “Газпром” О.Медведева, “Третій пакет” “відсторонює компанію від доступу до управління транспортними активами на території ЄС” і “позбавляє постачальників можливості управління газотранспортними активами та знецінює зроблені ними інвестиції в ці активи”. А без цього “постачальники газу не захочуть інвестувати в їх будівництво й підуть на інші ринки”².

Прем’єр-міністр РФ В.Путін у виступі на IV економічному форумі газети *Sueddeutsche Zeitung* різко розкритикував “Третій пакет”, назвавши його “розбійницьким”, оскільки він не дозволить російським компаніям вкладати інвестиції в розвиток енергетичної інфраструктури ЄС. З огляду на те, що країни-члени Співтовариства, згідно з положеннями “Третього пакета”, зобов’язані до 2013р. виконати встановлені ним правила регулювання енергетичних ринків, В.Путін вважає, що ВАТ “Газпром”

буде змушений продати свою частку в газопроводі “Північний потік” та в компанії Lietuvos Dujos (Литва). Таким чином, виконання вимог “Третього пакета” може поховати плани російського газового концерну із встановлення контролю над якомога більшою кількістю інфраструктурних енергетичних об’єктів ЄС³.

14 жовтня 2010р. Генеральний секретар Енергетичної хартії А.Марньє повідомив про зацікавленість європейської сторони в зачаткуванні обговорення пропозиції Президента РФ Д.Медведева про модернізацію Енергетичної хартії. А оскільки переговори торкатимуться питань транзиту, то А.Марньє пропонує участь у переговорному процесі України⁴.

Повідомляється, що російська сторона так само зацікавлено сприйняла повідомлення А.Марньє і переговори можуть бути започатковані ближчим часом. Коментуючи цю ситуацію, О.Медведев висловив сподівання, що “Газпром” зможе “зробити внесок у доопрацювання” “Третього пакета”⁵.

Отже, для Росії модернізація Хартії може означати можливість скоригувати (загальмувати) процеси лібералізації енергетичних ринків ЄС, оскільки, зокрема, у випадку повної лібералізації ринку газу пріоритет на ньому отримають спотові та біржові контракти, що буде відчутним ударом по конкурентоспроможності ВАТ “Газпром”.

Для України участь у переговорному процесі з модернізації Хартії може означати можливість:

- відстоювання власних інтересів у питанні забезпечення безпеки транзиту газу та його поставок на внутрішній ринок шляхом створення сприятливих умов для залучення інвестицій в реконструкцію і модернізацію ГТС та запровадження дієвого механізму стосовно мінімізації ризиків з переривання поставок імпортного газу;
- відстоювання позицій з проблеми збереження обсягів транзиту власною територією для закріплення статусу провідної газотранзитної європейської держави.

Водночас, немає особливих підстав сподіватися на активну підтримку з боку Росії пропозиції залучення до переговорного процесу України. Попри офіційні заяви про гармонізацію відносин між виробниками, споживачами і транзитерами енергоресурсів, досить високі речники з російської сторони неодноразово наголошували на другорядній ролі країн-транзитерів як у самому процесі постачання енергоносіїв, так і відповідно – у міжнародних переговорних процесах з вироблення “правил гри” на світових і регіональних енергетичних ринках. Так, коментуючи у 2009р. пропозиції Росії стосовно внесення змін до Протоколу про транзит, помічник Президента РФ А.Дворкович заявляв: “В енергополітиці є два визначальні учасники: виробник і покупець, а транзитні країни виконують обслуговуючу функцію і не треба робити з транзиту самостійного гравця”.

¹ Тези проекту Конвенції див.: *Existing energy arrangements and mechanisms, and other in energy security*. – Shtilkind T., Ministry of Energy of the Russian Federation, Vilnius, 13 September 2010; http://www.osce.org/documents/eea/2010/09/46032_ru.pdf

² Див.: Гриб Н., Егикян С., Гавриш О. Хартія сказала “надо”. – Коммерсант-Україна, 15 жовтня 2010р., www.kommersant.ua

³ Защитник російського. – Ведомости, 29 жовтня 2010р., www.vedomosti.ru

⁴ Див.: *Енергетика XXI век: экономика, политика, экология*. – Виступлення Генерального секретаря Секретаріату Енергетической Хартії А.Марньє, Санкт-Петербургский государственный университет, 14 жовтня 2010р. – Офіційний сайт Секретаріату Енергетичної Хартії, http://www.encharter.org/index.php?id=21&id_article=214&L=1

⁵ Див.: Гриб Н., Егикян С., Гавриш О. Хартія сказала “надо”...

⁶ Див.: Там само.

ЕНЕРГЕТИЧНЕ СПІВОВАРИСТВО

Договір про заснування Енергетичного співтовариства підписаний 6 жовтня 2005р., набув чинності 1 липня 2006р. Учасники: 14 країн ЄС, Албанія, Боснія і Герцеговина, Косово, Македонія, Сербія, Хорватія, Чорногорія.

Мета Договору – створення найбільшого у світі об’єднаного ринку газу та електроенергії в регіоні Північно-східного Середземномор’я на основі впровадження директив ЄС у сфері газу, електроенергетики та охорони довкілля, включно з питаннями впровадження Кіотського протоколу.

Головне завдання Співтовариства – створення єдиного нормативно-правового простору в енергетичній сфері з метою підвищення безпеки транспортування енергоносіїв, розвитку конкуренції на ринках електроенергетики і природного газу.

Головні цілі:

- створити стійку та регуляторну структуру ринку, прийнятну для залучення інвестицій;
- створити єдиний регуляторний простір для торгівлі енергоресурсами;
- підвищити рівень безпеки постачання енергоресурсів;

- розвивати конкуренцію на енергетичному та газовому ринках держав-учасниць Договору.

17 листопада 2006р. Україні надано статус спостерігача (спостерігачами на той час були також Грузія, Молдова та Туреччина).

18 грудня 2009р. на засіданні Ради міністрів Енергетичного Співтовариства прийнято рішення про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства – за умови приведення національного законодавства в газовому секторі у відповідність до законодавства ЄС (зокрема, стосовно створення ринку газу). Таке саме рішення прийнято і стосовно Молдови.

8 липня 2009р. Парламент України ухвалив Закон “Про основні засади функціонування ринку природного газу”, що уможливило підписання 24 вересня 2010р. Протоколу про приєднання України до Договору.

15 грудня Парламент ратифікував Протокол, отже Україна є членом Енергетичного співтовариства.

ЕНЕРГЕТИЧНІ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ І РОСІЇ: ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ТА ПІДХОДИ (ВИТЯГИ)	
Енергетична стратегія Росії на період до 2030р. Затверджена Розпорядженням Уряду Російської Федерації №1715 від 13 листопада 2009р. (на заміну Енергетичній стратегії Росії на період до 2020р., затвердженій Розпорядженням Уряду Російської Федерації №1234 від 28 серпня 2003р.)¹	Енергетична стратегія України до 2030р. Схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України №145 від 15 березня 2006р. (Із змінами, внесеними Розпорядженням Кабінету Міністрів України №507 від 26 березня 2008р.)
Наявність основ розробки Стратегії – програми (концепції) довгострокового соціально-економічного розвитку країни, політичної доктрини (концепції, директиви) в енергетичній сфері	
Концепція довгострокового соціально-економічного розвитку Російської Федерації до 2020р. (затверджена Розпорядженням Уряду Російської Федерації №1662 від 17 листопада 2008р.)	Довгострокової програми соціально-економічного розвитку України на момент розробки Стратегії не було і немає досі.
Указ Президента РФ “Про основні напрями енергетичної політики та структурної перебудови паливно-енергетичного комплексу Російської Федерації на період до 2010р.” №472 від 7 травня 1995р.	Не було на момент розробки Стратегії і немає на цей час.
Головна мета (цілі)	
Головна мета – створення інноваційного та ефективного енергетичного сектору країни, адекватного як потребам зростаючої економіки в енергоресурсах, так і зовнішньоекономічним інтересам, який забезпечить необхідний внесок у соціально-орієнтований інноваційний розвиток країни.	Цілі: • створення умов для постійного та якісного задоволення попиту на енергетичні продукти; • визначення шляхів і створення умов для безпечного, надійного і сталого функціонування енергетики та її максимально ефективного розвитку; • забезпечення енергетичної безпеки держави; • зменшення техногенного навантаження на довкілля та забезпечення цивільного захисту у сфері техногенної безпеки ПЕК; • зниження питомих витрат у виробництві та використанні енергопродуктів за рахунок раціонального їх споживання, впровадження енергозберігаючих технологій та обладнання, раціоналізації структури суспільного виробництва і зниження питомої ваги енергоємних технологій; • інтеграція Об’єднаної енергосистеми України до європейської енергосистеми з послідовним збільшенням експорту електроенергії, зміцнення позицій України як транзитної держави нафти і газу.
Головні завдання (напрями)	
Основні завдання: • підвищення ефективності відтворення, видобутку та переробки ПЕР для задоволення внутрішнього та зовнішнього попиту на них; • модернізація і створення нової енергетичної інфраструктури на основі масштабного технологічного оновлення енергетичного сектору; • формування сталого сприятливого інституційного середовища в енергетичній сфері; • підвищення енергетичної та екологічної ефективності російської економіки та енергетики, в т.ч. за рахунок структурних змін та активізації технологічного енергозбереження; • подальша інтеграція російської енергетики у світову енергетичну систему.	Основні завдання та напрями: 1. Формування цілісної і дієвої системи управління та регулювання в паливно-енергетичному секторі, розвиток конкурентних відносин на ринках енергоносіїв. 2. Створення передумов для докорінного зменшення енергоємності вітчизняної продукції за рахунок впровадження нових технологій, прогресивних стандартів, сучасних систем контролю, управління та обліку на всіх етапах виробництва, транспортування і споживання енергетичних продуктів; розвиток ринкових механізмів стимулювання енергозбереження в усіх галузях економіки. 3. Розвиток експортного потенціалу енергетики переважно за рахунок електроенергії, шляхом модернізації та оновлення генеруючих потужностей, ліній електропередач, у т.ч. міждержавних. 4. Розвиток вітчизняного енергетичного машинобудування, приладобудування та енергобудівельного комплексу як передумови конкурентоспроможності підприємств України в енергетичних проектах, у т.ч. за кордоном. 5. Оптимізація видобутку власних енергоресурсів з урахуванням їх пропозицій на зовнішніх ринках, цінової та геополітичної ситуації, збільшення обсягів енергії та енергопродуктів, видобутих із нетрадиційних та відновлюваних джерел. 6. Диверсифікація зовнішніх джерел постачання енергетичних продуктів, а також диверсифікація маршрутів їх транспортування. 7. Створення єдиної державної системи статистики, стратегічного планування, моніторингу виробництва і споживання енергетичних продуктів, формування балансів їх попиту і пропозицій. 8. Збалансування цінової політики щодо енергетичних продуктів, яка має забезпечити покриття витрат на їх виробництво та створення відповідних умов для надійного функціонування і сталого розвитку підприємств ПЕК. 9. Нормативно-правове забезпечення реалізації цілей Енергетичної стратегії із врахуванням існуючих міжнародних зобов’язань, передбачених Договором до Енергетичної Хартії, Кіотським протоколом, численними двосторонніми міжнародними договорами, а також вимогами європейського енергетичного законодавства.

¹ Загалом, у Росії було розроблено та затверджено чотири довгострокові енергетичні стратегії. Див.: Мещерин А. Отраслевая политика и государственное управление. – Нефтегазовая вертикаль, 2010, №5, с.6.

Етапи енергетичної політики	
Перший етап² орієнтовно 2013-2015рр. вихід із кризи та формування основ нової економіки. Відповідно – головним завданням є найскоріше подолання кризових явищ в економіці та енергетиці з метою досягнення сталих темпів економічного та енергетичного розвитку, передбачених Концепцією, а також використання можливостей, що відкриваються в період кризи, для якісного оновлення та модернізації російського ПЕК. Другий етап орієнтовно 2020-2022рр. ПЕК активно сприятиме найскорішому виходу з кризи та наступному активному інноваційному розвитку суміжних галузей промисловості (машинобудування, трубна промисловість тощо) за рахунок розміщення замовлень на необхідні енергетичні види матеріалів та обладнання. Третій етап 2023-2030рр. розвиток інноваційної економіки; його зміст – поступовий перехід до енергетики майбутнього з принципово іншими технологічними можливостями подальшого розвитку, з опорою на високоефективне використання традиційних енергоресурсів і нових неуглеводневих джерел енергії і технологій її отримання.	Етапи енергетичної політики базуються на прогнозованому розвитку економіки держави до 2030р., яким визначено три періоди. Перший період – до 2010р. • період структурної перебудови інноваційного напрямку; поєднує оздоровлення та відродження виробництва зі структурною перебудовою, стале зростання обсягів виробництва; • відродження та перебудова промисловості, формування гарантованої основи для фундаментальних змін і формування раціонального промислового комплексу в подальшій перспективі; • досягнення стійкої стабілізації та економічного зростання на основі випереджального розвитку наукоємних галузей, стимулювання виробництв, орієнтованих на внутрішній ринок споживчих товарів тощо. Другий період – 2011-2020рр. • період випереджального розвитку традиційних галузей сфери послуг формування підвалин постіндустріального способу виробництва. Стратегічна мета – формування єдиної промислової системи країни як органічної частини європейського простору, що використовує всі переваги своєї ресурсної бази, технологій, високорозвиненого інтелектуального потенціалу нації. Період визначається як інвестиційно-інноваційний і характеризується переходом на капіталомісткий шлях розвитку зі значними обсягами капіталовкладень у докорінну реконструкцію всіх галузей промисловості. Передбачається широке використання накопиченого потенціалу ресурсів для інвестування. Третій період – 2021-2030рр. • переважно інноваційний; • завершення переходу до постіндустріального суспільства з характерною зміною структури економіки. Стратегічна мета розвитку промислового комплексу – еволюційний перехід до сталого розвитку в постіндустріальному світовому суспільстві на підґрунті збереження та безпеки життєвого простору людини, здійснення промислової діяльності з найменшими витратами за рахунок високоефективного використання матеріального та інтелектуального потенціалу.
Цілі та головні напрями зовнішньої енергетичної політики	
Стратегічна ціль – максимально ефективно використання енергетичного потенціалу Росії для повноцінної інтеграції у світовий енергетичний ринок, зміцнення позицій на ньому та отримання найбільшої користі для національної економіки. Найважливіші напрями енергетичної політики у сфері забезпечення глобальної енергетичної безпеки відповідно до національних інтересів – стабільні відносини з традиційними споживачами російських енергоресурсів і формування настільки ж стійких відносин на нових енергетичних ринках.	Інтеграція української енергосистеми до європейської – складова стратегічної мети України щодо входження до ЄС. Інтеграція Об'єднаної енергосистеми України до європейської енергосистеми з послідовним збільшенням експорту електроенергії, зміцнення позицій України як транзитної держави нафти і газу.
План заходів з реалізації Стратегії	
Зведений план ("дорожня карта") заходів державної енергетичної політики на період до 2030р., який забезпечує реалізацію ЕСР, є її складовою.	План заходів на 2006-2010рр. затверджено Розпорядженням Кабінету Міністрів України №436 від 27 липня 2006р. (із змінами, внесеними згідно з розпорядженнями Кабінету Міністрів України №1578 від 17 грудня 2008р., №299 від 24 лютого 2010р.).
Джерела фінансування	
Фінансуються окремі заходи за рахунок коштів щорічних держбюджетів.	Фінансуються окремі заходи за рахунок коштів щорічних держбюджетів та коштів програм допомоги ЄС.
Моніторинг виконання	
Передбачено Доповідь про виконання заходів, передбачених Стратегією, щорічно надається Уряду.	Передбачено Впровадження постійно діючої системи моніторингу і планування розвитку ПЕК.
Терміни перегляду Стратегії	
Не рідше одного разу на п'ять років.	Не визначено. (Внесено зміни, схвалені Розпорядженням Кабінету Міністрів України №507 від 26 березня 2008р.)
Довідково: згадки про стратегічного партнера в текстах стратегій	
Жодних згадок про Україну	29 згадок Росії в різних контекстах

² В Енергетичній стратегії Росії наводяться умовні етапи реалізації енергетичної політики. Водночас, у російському експертному середовищі виокремлюються деякі інші терміни цих етапів: I етап – 2009-2014рр.; II – 2015-2022рр.; III – 2023-2030рр. Див.: Виноградова О. Газ России 2009: предварительные итоги. – Нефтегазовая вертикаль, 2010, №4, с.20.

РОЗРОБКА ТА ВИДОБУТОК ВЛАСНИХ ЗАПАСІВ НАФТИ ТА ГАЗУ — КЛЮЧ ДО ЕНЕРГЕТИЧНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Джим БАУН,
президент компанії Vanco Prykerchenska Ltd

Впродовж останніх років стало цілком зрозуміло, що **розробка власних запасів нафти та газу є однією з ключових передумов для набуття енергетичної незалежності України**, а отже — і її майбутнього процвітання. Своєю чергою, така енергетична незалежність могла б радикально змінити політичну ситуацію в цілому регіоні. Забезпечена власними енергоресурсами Україна вже ніким не буде сприйматись як “бідний сусід”. Таким чином, саме **розробка власних нафтогазових родовищ як на суші, так і на морі є одним із стратегічних завдань**, важливим фактором досягнення енергетичної незалежності країни. У цьому контексті постає логічне питання: що було зроблено і чи було зроблено все необхідне в цьому напрямі за останній час?

На жаль, через необґрунтовані дії попереднього Уряду, який у квітні 2008р. заблокував проект розробки Прикерченської ділянки континентального шельфу Чорного моря, компанія *Vanco Prykerchenska Ltd* (ВПЛ) втратила понад два роки, необхідні для першого етапу розробки ділянки. Ці дії призвели до того, що втративши потенційну позицію лідера наприкінці 2007р., Україна зараз суттєво відстає від сусідніх країн у розробці глибоководних родовищ нафти та газу. Румунія, Росія та Туреччина вже активно розробляють нафтогазові родовища на своїх територіях у акваторіях Чорного моря.

Хоча, якби не блокування діяльності, вже в жовтні 2010р. ВПЛ могла б відкрити значні запаси нафти та газу на Прикерченській ділянці. Однак зараз таке відкриття можливе не раніше 2013р. Слід зазначити, що зі зміною Уряду на початку 2010р. суттєво змінилось і ставлення до зазначеного вище проекту. Були зроблені позитивні кроки для мирного врегулювання тривалого спору між нашою компанією та Урядом України. Зараз у нас є всі підстави вважати, що більше не виникне жодних перешкод на шляху до успішної реалізації проекту розробки Прикерченської ділянки ще й тому, що вже не можна гаяти часу, треба діяти. Цей проект міг би стати необхідною основою для майбутньої енергетичної незалежності країни.

Наша компанія планує почати активну реалізацію восьмирічної програми розвідки та розробки Прикерченської ділянки в січні 2011р. Ця програма складається з трьох основних етапів: двох трирічних і одного — дворічного. Загальний обсяг інвестицій впродовж всього восьмирічного періоду реалізації програми складе близько \$500 млн. Впродовж перших трьох років ми плануємо провести масштабне тримірне (3D) сейсмічне дослідження морського дна Прикерченської ділянки на загальній площі 4 200 км², що дасть нам можливість визначити місця буріння двох пошукових свердловин. Паралельно з цим до кінця першого етапу робіт ми плануємо орендувати судно для глибоководного буріння цих свердловин у місцях, визначених за результатами тримірного сейсмічного дослідження морського дна. Буріння кожної пошукової свердловини коштуватиме приблизно \$100-120 млн., і при цьому немає стовідсоткової гарантії, що

запаси вуглеводнів будуть знайдені. Очевидно, що пошук і розробка нафтогазових родовищ на значних морських глибинах є дуже ризикованою та витратною справою, проте ми впевнені в успіху, оскільки маємо всі необхідні фінансові та технічні можливості для успішної реалізації запланованої програми розвідки та розробки.

Оптимізму додає й той факт, що **Україна має колосальний енергетичний потенціал**. Це особливо стосується глибоководної частини Чорного моря, де, за оцінками багатьох фахівців, зосереджені мільярди м³ природного газу та мільйони тон сирової нафти. Відомо, що перспективні геологічні структури, багаті на вуглеводні, знаходяться практично на всій території шельфу Чорного моря. За правильного підходу Уряду українську частину Чорного моря можна легко перетворити на аналог Північного моря, де Велика Британія і Норвегія отримують чималий зиск від успішної розвідки, розробки, видобутку нафти та газу, що зумовило їх економічне процвітання впродовж багатьох років. Те саме можливо і в Україні.

Однак ще раз слід зазначити, що **розробка та видобуток вуглеводнів на значних морських глибинах є дуже ризикованим і витратним процесом**. Це також стосується і буріння на суші на глибині 6 000 м або глибше. Отже, **для повноцінного розвитку власного нафтогазового сектору Україні вкрай необхідні суттєві інвестиції**. До того ж, для проведення робіт на значних морських глибинах потрібні найсучасніші технології, а також колосальний досвід планування та управління подібними проектами.

Для залучення суттєвих інвестицій та найсучасніших технологій Україна має якнайскоріше знайти спільну мову з іноземними нафтовими компаніями, заохотити їх прийти на український ринок працювати та інвестувати. Звісно, це можливо, якщо сама країна стане більш інвестиційно привабливою.

Інвестори, особливо іноземні нафтові компанії, мають бути зацікавлені в роботі на українському ринку, інакше вони обиратимуть для інвестування інші країни. Необхідними умовами для інвестицій є прозорість, стабільність, прогнозованість, а також зрозумілість і спрощення законодавства особливо в питаннях ліцензування, оподаткування та оплат за право на розробку надр. Ефективна розвідка та розробка нафтогазових ресурсів на значних морських глибинах потребує вдосконалення Закону України “Про угоди про розподіл продукції” в такий спосіб, щоб інвестори були впевнені в захищеності та цілості своїх значних інвестицій впродовж усього терміну дії їх інвестиційних проектів.

Реформи в нафтогазовому секторі країни, необхідні для залучення іноземних інвестицій можуть бути реалізовані достатньо легко, якщо на це буде політична воля Уряду. Лише за умов наявності такої політичної волі, а також комплексної стратегії розвитку галузі Україна зможе почати масштабну розробку та видобуток власних нафтогазових ресурсів, що наблизить її до енергетичної незалежності. І справа не лише в цьому. Цілком імовірно, що **в майбутньому Україна може стати впливовим і надійним експортером нафти та газу до Європи**. Якщо це станеться, то двері до Європейського Союзу для України будуть відкриті дуже швидко. Отже, розробка та видобуток власних нафтогазових ресурсів для України — це економічна необхідність, а не предмет для політичної гри. Настав час засукати рукава та активно працювати разом у цьому напрямі! ■

2. УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В НАФТОГАЗОВОМУ СЕКТОРІ

Як зазначалося вище, нафтогазові сектори України та Росії тісно пов'язані, *по-перше*, імпортом до України значних обсягів російських вуглеводнів (насамперед, природного газу), *по-друге*, їх транзитом територією України до країн Європи. Сьогодні Україна залежить від імпорту вуглеводнів з Росії на 65-70%. З іншого боку, залежність Росії від транзиту українською ГТС природного газу до європейських країн, становить близько 75%, від транзиту нафти українською НТС – 10-15%¹.

Динаміка показників зазначеної залежності свідчить про те, що протягом останнього десятиліття залежність України від російських вуглеводнів зростає, натомість – Росії від їх транзиту українською територією – знизилася. На цей час Україна залишається ключовим транзитером російських вуглеводнів до країн ЄС, однак існують реальні ризики втрати нею цих позицій, причому – за збереження водночас становища одного з найкрупніших імпортерів російських газу та нафти.

Головні показники, що характеризують нафтогазові сектори обох країн наведені на карті *“Нафтогазові комплекси Росії та України: основні трубопровідні маршрути та базові показники”* (с.14-15). Стислий зміст основних документів, що визначають засади двосторонніх відносин у нафтогазовому секторі, та коментарі до них наводяться в *Додатку 2* до цієї Доповіді.

2.1. НАФТОГАЗОВИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ

Характер та особливості українсько-російського співробітництва в нафтогазовому секторі визначаються насамперед наступними чинниками:

- високою енерговитратністю української економіки, поєднаною з низьким рівнем власного видобутку викопних палив, тобто значним дефіцитом енергоресурсів, потреба в яких задовольняється за рахунок імпорту;
- надмірною часткою в енергобалансі України природного газу (до 40-41% проти 24% у країнах ЄС і 21% – у світі в цілому²); обсяги його споживання становлять понад 70 млрд. м³/рік (включно із втратами та власним споживанням у газовій промисловості); за цим показником Україна належить до 10 найбільших у світі споживачів газу;
- непрозорістю функціонування сектору, компаній, які працюють у ньому, та руху в ньому фінансових потоків, що дає підстави припускати високий рівень корумпованості сектору, наявність приватної зацікавленості в ньому певного кола державних високопосадовців як з української, так і з російської сторони³;

- політикою РФ, спрямованою на зменшення залежності від транзитерів російських вуглеводнів та водночас – на заохочення високого рівня споживання вуглеводнів (насамперед, газу) в Україні з метою збереження крупного ринку збуту власної продукції.

При цьому, загальний стан українського нафтогазового сектору погіршується через дедалі більшу зношеність інфраструктури, зволікання реформуваль, а останніми роками – через критичний фінансовий стан державного монополіста НАК “Нафтогаз України”⁴.

Споживання, видобуток та імпорт вуглеводнів

За даними, наведеними в *Енергетичній стратегії України*, загальні потреби країни в енергоресурсах, станом на 2005р., становили 200,6 млн. т умовного палива (у.п.) і задовольнялися за рахунок власного видобутку лише приблизно на 40%. Відповідно, частка чистого імпорту в загальному первинному постачанні енергії становила 60,7%. При цьому відзначалося, що частка газу у структурі споживання первинної енергії зростає з 1993р. по 2005р. з 31% до 41%; нафти та нафтопродуктів, навпаки, знизилася з 19% до 17%⁵.

¹ Розраховано експертами Центру Разумкова на підставі статистичної інформації, розміщеної на офіційних сайтах: Міністерства енергетики та вугільної промисловості України (до 10 грудня 2010р. мало назву Міністерство палива та енергетики України (Мінпаливенерго)), інформаційного агентства РЕК, АК “Транснефть”, НАК “Нафтогаз України” та ВАТ “Газпром”. Використані дані за 2007-2008рр., оскільки показники 2009р. були не типовими через істотне зменшення споживання вуглеводнів у Європі внаслідок світової фінансово-економічної кризи.

² Дані на 2007-2008рр. У 2009р., за даними НАК “Нафтогаз України”, частка газу в енергобалансі склала 38%. Див.: Структура споживання первинної енергії в Україні. – Офіційний сайт НАК “Нафтогаз України”, www.naftogaz.com

³ Докладно див.: Нафтогазовий сектор України: прозорість функціонування та доходів. – Київ-Севастополь, 2008, <http://old.ua-energy.org/uploads/files/pdf/Oil%20and%20Gas%20Transparency%20Ukraine.pdf>

⁴ Докладно див.: Омельченко В. Система “Нафтогаз”: парадигма розвитку і проблеми управління. – Термінал, №28, 13 лютого 2009г.

⁵ Енергетична стратегія України на період до 2030р.: Презентація. – Київ, Міністерство палива та енергетики України, 2006, с.34-35.

Газопроводи та підземні сховища газу України

ГАЗОТРАНСПОРТНА СИСТЕМА (ГТС) УКРАЇНИ

Магістральні газопроводи – 39,8 тис. км; 74 компресорні станції загальною потужністю 5450 МВт. **Пропускна спроможність:** на вході – 288 млрд. м³, на виході – 178,5 млрд. м³, у т.ч.: 142 млрд. м³ – до країн Центральної і Західної Європи; 36,5 млрд. м³ – до південних регіонів Росії.
Підземні газосховища (ПГС) – 13 ПГС сумарною активною ємністю 32 млрд. м³; мережу ПГС складають чотири комплекси: Західноукраїнський, Київський, Донецький, Південноукраїнський.
Максимальний відбір – 250 млн. м³/добу.
Оператор ГТС – ДК "Укртрансгаз" (дочірня компанія НАК "Нафтогаз України").

Нафтопродуктотранспортна система України

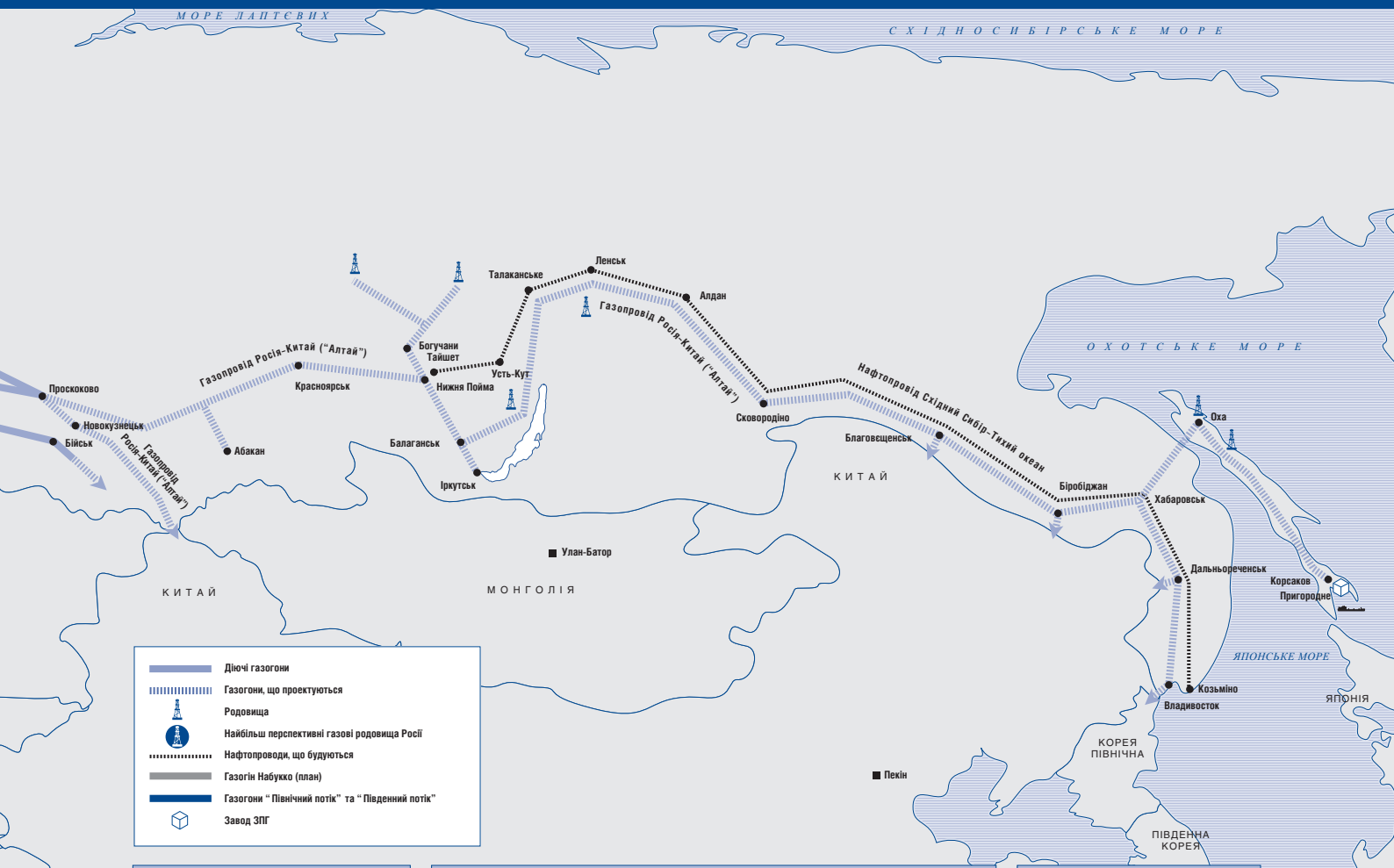
НАФТОТРАНСПОРТНА СИСТЕМА (НТС) УКРАЇНИ

Магістральні нафтопродуктотранспортні системи: 4 671 км; 51 насосна станція; 11 резервуарних парків (загальна ємність – понад 1 млн. т). **Пропускна спроможність:** на вході – 114 млн. т; на виході – 56 млн. т.
Нафтопродуктотранспортні системи:

- **магістральні нафтопродуктотранспортні системи "Дружба":** від кордону з Білоруссю до Словаччини, Чехії, Угорщини та двох НПЗ (Дрогобицький, Надвірнянський); забезпечує майже 100% потреби в сирій нафті Словаччини та Угорщини, 60-65% – Чехії; пропускна спроможність на вході – 34 млн. т; на виході – 25 млн. т (з урахуванням нафтопродукту Одеса-Броди);
- **"Придніпровські магістральні нафтопродуктотранспортні системи":** від кордону з РФ до чотирьох НПЗ (Кременчуцький, Лисичанський, Одеський, Херсонський) та до експортних портів Чорного моря (Одеса, Новоросійськ, Южний); забезпечує транзит до порту Одеса, через який здійснюється експорт російської, а також казахської нафти, яка надходить транзитом через РФ; пропускна спроможність на вході – 80 млн. т; на виході – 16,5 млн. т;
- у т.ч. **нафтопродуктотранспортні системи Одеса-Броди та МНТ "Південний"** (пропускна спроможність на виході – 9-14,5 млн. т/рік).

Оператор НТС – ВАТ "Укртрансгаз" (включно із правом встановлення тарифів для нерезидентів); з 2004р. оператор транзитних маршрутів до Одеси – компанія *International Petroleum Service (IPS)*, нафтопродуктотранспортні системи Одеса-Броди та МНТ "Південний" – *Skilton Ltd.* (обидві – зареєстровані на Кіпрі).

ОСНОВНІ ТРУБОПРОВІДНІ МАРШРУТИ ТА БАЗОВІ ПОКАЗНИКИ

ПРОЕКТИ РОСІЇ З ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ЕКСПОРТНИХ НАФТО- ТА ГАЗОПРОВІДНИХ МАРШРУТІВ

- РЕАЛІЗОВАНІ**
- **БТС-1** (2006р.; 75 млн. т/рік)
 - газопровід "Блакитний потік" (2005р.; 16 млрд. м³/рік)
 - газопровід Ямал-Європа (2007р.; 33 млрд. м³/рік)
 - нафтопродуктопровід "Північ" (перша черга 2009р.; 8,4 млн. т/рік)
- РЕАЛІЗУЮТЬСЯ ПРОЕКТИ БУДІВНИЦТВА**
- газопровід "Північний потік" початок експлуатації першої черги – вересень 2011р.; 27,5 млрд. м³/рік; виведення на проектну потужність – листопад 2012р.; 55 млрд. м³/рік
 - нафтопровід Східний Сибір-Тихий океан (ССТО) початок експлуатації першої черги – грудень 2009р.; 30 млн. т/рік; введення в експлуатацію нафтопроводу відгалуження Росія-Китай – вересень 2010р.; 15 млн. т/рік; виведення на проектну потужність – 2014р.; 80 млн. т/рік
 - БТС-2 завершення будівництва – 2012р.; проектна потужність – 50 млн. т/рік
- УКЛАДЕНІ УГОДИ ПРО РЕАЛІЗАЦІЮ**
- газопровід "Південний потік" введення в експлуатацію – 2015р.; проектна потужність – 63 млн. м³/рік; не вирішені організаційні та фінансові питання
 - газопровід Росія-Китай ("Алтай") введення в експлуатацію – 2015р.; проектна потужність – 30 млн. м³; термін експлуатації – 2015-2045рр.
 - Прикаспійський газопровід проектна потужність – 20 млрд. м³/рік; реалізація відкладена
 - нафтопровід Бургас-Александрополь проектна потужність – 35 млн. т/рік; реалізація відкладена

НАФТОГАЗОВИЙ КОМПЛЕКС РОСІЇ: ГОЛОВНІ ПОКАЗНИКИ¹

Видобуток
 нафта – 487,6 млн. т
 газ – 664,0 млрд. м³
Незадіяний фонд нафтових свердловин – 25 тис. (16% експлуатаційного фонду)
Коефіцієнт вилучення нафти – 30% (у провідних нафтогазових компаніях світу – 40%)

Початкові сумарні видобувні ресурси шельфу
 Нафта – 16,3 млрд. т у.п.
 Газ – 73,8 млрд. т у.п.
 70% ресурсів нафти і газу – континентальний шельф Баренцового, Печорського, Карського морів

Доведені запаси
 Нафта – 10,2 млрд. т (5,6% світових)
 Рівень забезпеченості нафтовими запасами – 20 років
Виробленість початкових запасів нафти – 50%;
 у т.ч. базових родовищ нафти – 60%
 Рівень виробленості базових родовищ – 65-75%
 Ямал – 26 родовищ (доведені запаси – 10,4 трлн. м³)
 Частка важковидобувних запасів нафти для провідних нафтогазовидобувних компаній – 30-65%
 Необхідні в найближчі 25 років кошти на їх розробку – від \$166 до \$198 млрд.
 Газ – 48 трлн. м³ (23% світових)
 Рівень забезпеченості газовими запасами – 72 роки
 Усього для виконання завдань ЕСР потрібно: видобуток газу – до \$590 млрд., видобуток нафти – до \$625 млрд.²

Прогнозні ресурси
 Нафта – 39,9 млрд. т
 Газ – 164,2 трлн. м³
 (у т.ч. континентального шельфу – 63,8 трлн. м³)

Експорт до Європи
 Нафта – близько 220 млн. т (близько 30% споживання)
 Газ – 184,4 млрд. м³ (33% загального споживання)
Законтраковані експортні обсяги ВАТ "Газпром" 2009-2030р. – 3,1 трлн. м³

Транзитна залежність від України (трубопровідний транспорт)
 газ – 75%
 нафта – 10-15%

¹ Джерела: Энергетическая стратегия России на период до 2030г., утвержденная распоряжением Правительства Российской Федерации от 13 ноября 2009г. №1715. – <http://www.energystrategy.ru/projects/es-2030.htm>; Информационно-аналитический центр Минерал – <http://www.mineral.ru/>; BP Statistical Review of World Energy, June 2010 – <http://www.bp.com/>; Росстат – <http://www.gks.ru/>; Ведомости – www.vedomosti.ru/; ВАТ "Газпром" – www.gazprom.ru/; ВАТ "АК Транснефть" – <http://www.transneft.ru/>
² Там само.

ХАРАКТЕРИСТИКА НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ: ГОЛОВНІ ПОКАЗНИКИ (2008р.)¹

Видобуток
 Нафта – 4,2 млн. т/рік
 Газ – 21,0 млрд. м³/рік

Нафтопереробка – 10,5 млн. т
 Власний видобуток – 35,7%
 Російська нафта – 60,5%
 Поставки з альтернативних джерел – 3,8%

Доведені запаси
 Нафта – 116 млн. т
 Газ – 0,98 трлн. м³

Прогнозні ресурси
 Нафта – 850 млн. т
 Газ – 5,4 трлн. м³

Транзит з Росії
 Нафта – 32,8 млн. т
 Пропускна спроможність НТС: на вході – 114 млн. т/рік; на виході – 56 млн. т/рік.
 Газ – 116,9 млрд. м³
 Пропускна спроможність ГТС: на вході – 288 млрд. м³/рік; на виході – 178,5 млрд. м³/рік (у т.ч. до країн Центральної і Західної Європи – 142 млрд. м³/рік).

Імпорт з Росії
 Нафта – 6,2 млн. т
 Залежність від імпорту російської нафти 65%
 Газ – 56,2 млрд. м³
 Залежність від імпорту російського газу 70%

¹ Джерела: Офіційний сайт Міністерства палива та енергетики України – <http://mpe.kmu.gov.ua/>; Офіційний сайт НАК "Нафтогаз України" – <http://www.naftogaz.com/>; Энергетична стратегія України на період до 2030р. – Розпорядження КМУ "Про схвалення Энергетичної стратегії України на період до 2030р." №145 від 15 березня 2006р.; Інформаційне агентство РБК – <http://www.rbc.ua>

Протягом 2006-2007рр. (років економічного зростання в Україні) обсяги і структура енергоспоживання принципово не змінилися. У 2008-2009рр. споживання енергоресурсів знизилось – проте не за рахунок запровадження енергозберігаючих технологій, а через спад виробництва внаслідок економічної кризи. Цією обставиною пояснюється й певне скорочення обсягів імпорту вуглеводнів. Їх власний видобуток не зазнав особливих змін, оскільки його нарощування ускладнюється виснаженістю їх запасів на діючих родовищах і недостатнім приростом розвіданих запасів через недофінансування геологорозвідувальних робіт та недоліки законодавства про надра, яке не сприяє залученню до цієї сфери довгострокових інвестицій⁶.

Нафта: потреби, видобуток, імпорт. Потреби української економіки в нафті складають, за оцінками, близько 20 млн. т/рік. Водночас, власний видобуток протягом останнього десятиліття не перевищував 4,5 млн. т/рік⁷. Тобто, за рахунок власного видобутку задовольняється лише близько 20% потреби; решта – нафта та нафтопродукти – імпортується насамперед з Росії, а також Білорусі, Литви та ін. Переважна частка видобутку припадає на ВАТ “Укрнафта” (понад 3 млн. т/рік)⁸.

Україна має потенційно потужну (52 млн. т/рік) нафтопереробну промисловість (врізка “*Нафтопереробні заводи України*”⁹). Однак, ступінь зносу основних фондів нафтопереробних заводів сягає 70%; переробка нафти характеризується низькою глибиною (в середньому – 60%¹⁰); з 2005р. заводи постійно

відчувають брак сировини, спричинений систематичними недопоставками російської нафти та обмеженістю альтернативних джерел.

При цьому слід відзначити, що до 2007р. включно чотири з шести НПЗ України (73% сумарної потужності) належали російським компаніям або знаходилися в їх управлінні¹¹. Під час приватизації підприємств сектору перевага надавалася російським компаніям, оскільки передбачалося, що вони зможуть забезпечити як постачання сировини, так і модернізацію НПЗ. Однак, цього не сталося. Після кількох років підвищення обсягів нафтових поставок на НПЗ України (2001-2004рр.) ситуація почала погіршуватися. Є підстави припускати, що стратегія російських компаній-власників НПЗ в Україні полягає не стільки в модернізації належних їм потужностей і забезпеченні українського ринку якісними нафтопродуктами, скільки в їх залученні до технологічного ланцюга, в якому глибока переробка нафти здійснюється на більш сучасних НПЗ у Південній і Східній Європі, в т.ч. для забезпечення тамтешніх мереж АЗС, що належать російським компаніям¹².

Загалом, потужності НПЗ України протягом останніх років використовуються в середньому лише на 20-25%¹³, а Україна з 2006р. залишається нетто-імпортером нафтопродуктів. Ситуація обтяжується також негативним інвестиційним кліматом у секторі, зокрема останнім часом – через конфлікт навколо майнових прав у ПАТ “Укртатнафта” (врізка “*Конфлікт навколо ПАТ “Укртатнафта”*”).

НАФТОПЕРЕРОБНІ ЗАВОДИ УКРАЇНИ

Переробка нафти (включно з газовим конденсатом) і виробництво нафтопродуктів в Україні може здійснюватися на шести НПЗ (Дрогобицькому, Кременчуцькому, Лисичанському, Надвірнянському, Одеському та Херсонському) та семи газопереробних заводах, найкрупнішим з яких є Шебелинський. Усі НПЗ були побудовані та/або реконструйовані в 1960-1970-х роках і зорієнтовані на переробку “важкої” (з високим вмістом сірки) нафти та випуск нафтопродуктів первинної переробки. Їх сумарна потужність на початок 1990-х років становила 52 млн. т/рік.

Протягом 1990-х років обсяги переробки нафти на українських НПЗ різко скоротилися: з 52 млн. т у 1991р. до 8,5 млн. т у 2000р. Після приватизації на початку 2000-х років Лисичанського та Одеського НПЗ потужними російськими

нафтовими компаніями ТНК-ВР та “ЛУКОЙЛ”, відповідно, зазначені обсяги збільшилися у 2,5 рази – до 21,2 млн. т у 2004р.¹⁴ В цей час Україна була нетто-експортером нафтопродуктів.

Однак з 2005р., спостерігається тенденція зниження обсягів поставок російської нафти на НПЗ України – без відповідної компенсації з альтернативних джерел. Загалом, у 2004-2009рр. імпорт російської нафти скоротився більш ніж утричі – з 20,8 млн. т до 6,4 млн. т/рік, а загальний обсяг нафтопереробки – майже вдвічі (до 11,5 млн. т/рік).

У 2009р. обсяги нафтопереробки склали лише 54% (або 11,5 млн. т) рівня 2004р. Частка російської нафти в загальному обсязі поставок становила 66,1%, власного видобутку – 25,8%, поставок з альтернативних джерел – лише 8,1%¹⁵.

⁶ Див., наприклад: Ван Даеле П. Інвестиційний клімат у нафтогазовій галузі України: пропозиції з покращення. – Національна безпека і оборона, 2008, №8, с.40-41.

⁷ Протягом 2000-2007рр. спостерігалось невелике, але стійке нарощування обсягу видобутку нафти (включно з газовим конденсатом), загалом – з 3,7 млн. т до 4,5 млн. т. Проте, у кризові 2008-2009рр. цей обсяг зменшився (4,3 та 4 млн. т/рік, відповідно). *Джерело:* Статистичний щорічник України за 2009р., с.115.

⁸ ВАТ “Укрнафта” знаходиться в управлінні НАК “Нафтогаз України”. Загалом, на компанії, що належать до НАК, припадає понад 90% видобутку нафти та газу в Україні.

⁹ Докладно див.: Нафтопереробна галузь України: стан, проблеми, шляхи розвитку. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2006, №3, с.15-34; Диверсифікаційні проекти в енергетичній сфері України: стан, проблеми і шляхи реалізації. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2009, №6, с.26-37.

¹⁰ Від 46% на Херсонському до 74% на Надвірнянському НПЗ. Мінпаливенерго подає інші дані про середню глибину переробки нафти на НПЗ України – 75%, проте, багатьма експертами цей показник вважається завищеним на 10-15% через відмінну від міжнародної методикою оцінки.

¹¹ Так, Одеський НПЗ був приватизований російською компанією “ЛУКОЙЛ”; Лисичанський – російсько-британською компанією “*Томенская нефтяная компания – British Petroleum*” (ТНК-ВР); Херсонський – знаходився в управлінні російського ВАТ “Група Альянс”; близько 57% акцій Кременчуцького НПЗ належало структурам Татарстану та кільком компаніям, зареєстрованим у різних країнах.

¹² Докладно див.: Рябцев Л.Г., Сапегин С.В., Лир В.Э. *Нефтепродукты в Украине: настоящее и будущее*. – Киев, 2008, с.142-151.

¹³ Дрогобицький і Надвірнянський НПЗ – на 8-12%; Кременчуцький – 20%; Лисичанський – 30%; Одеський – 50%; Херсонський НПЗ – не працює зовсім.

¹⁴ Державна підтримка українського експорту. – Офіційний сайт Міністерства економіки України, <http://ukrexport.gov.ua/ukr/prom/ukr/16.html>

¹⁵ Інформація з офіційного сайту Міністерства енергетики та вугільної промисловості України. – <http://mpe.kmu.gov.ua>. Різниця між показниками імпорту нафти і її переробкою пояснюється перехідними залишками в резервуарах для використання в наступні періоди.

КОНФЛІКТ НАВОКОЛО ПАТ “УКРТАТНАФТА”

Серйозною проблемою в російсько-українських відносинах у нафтопереробній галузі дотепер залишається спір навколо відновлення прав власності російських акціонерів (Уряду Татарстану та ВАТ “Татнефть”) у ПАТ “Укртатнафта” (до 2010р. ЗАТ “Укртатнафта”), яких вони були позбавлені на користь приватних акціонерів КБ “Приватбанк”. У червні 2010р. Уряди Росії та України домовилися формалізувати переговори з цієї проблеми, проте її розв’язати на урядовому рівні неможливо, оскільки вона знаходиться у правовій площині й може бути врегульована лише в судовому порядку.

Конфлікт розвивався наступним чином.

У 1994р. Україна й Татарстан створили ЗАТ “Укртатнафта” на базі Кременчуцького НПЗ. У результаті під управлінням української держави, станом на 2007р., залишалось близько 43% акцій, татарська сторона контролювала близько 56% акцій Товариства: 28,8% володіло Міністерство земельного майна Татарстану, 8,6% – ВАТ “Татнефть”, ще 10% і 8,3% – афілійовані з ВАТ “Татнефть” господарські структури *Seagroup International Inc.* (США) і *Amruz Trading AG* (Швейцарія), відповідно; 1,2% акцій належало ТОВ “Корсан” (пов’язано з власниками КБ “Приватбанк”)¹⁶.

У 2009р. Вищий господарський суд України підтвердив рішення Господарського суду Полтавської області стосовно незаконності отримання акцій в ЗАТ “Укртатнафта” компаніями *Seagroup International Inc.* і *Amruz Trading AG* та придбання Татарстаном 28,8% акцій Товариства внаслідок порушення порядку формування його статутного фонду¹⁷. Згодом ТОВ “Корсан” купило на аукціоні за 2,1 млрд. грн. пакет акцій ЗАТ “Укртатнафта” обсягом 18,3%¹⁸.

ВАТ “Татнефть”, яка раніше була головним постачальником сировини на Кременчуцький НПЗ, за ситуації, що склалася, припинила відвантаження нафти на завод і подала позов до України через міжнародний арбітраж, вимагаючи відшкодування за завдані втрати. Після обрання нового Президента України В.Януковича, Прем’єр-міністр Татарстану Р.Мінніханов повідомив, що Татарстан розраховує на повнення діяльності ЗАТ “Укртатнафта” у вигляді спільного підприємства.

У лютому 2010р. відбулися збори акціонерів ЗАТ “Укртатнафта”, на яких було обрано в інтересах власників КБ “Приватбанк” новий склад наглядової ради і затверджено на їх користь продаж близько 47% акцій Товариства. Це стало можливим після того, як Верховний суд визнав недійсною їх купівлю компаніями *Amruz Trading AG*, *SeaGroup International Inc.* та Міністерством земельного майна Татарстану. Таким чином, власники КБ “Приватбанк” за допомогою попереднього керівництва НАК “Нафтогаз України” отримали повний оперативний контроль над найбільшим нафтопереробним комплексом країни. Тепер вони можуть зривати загальні збори акціонерів, для проведення яких у держави немає необхідної кількості акцій (кворум становить 60%).

Новий Уряд України на чолі з Прем’єр-міністром України М.Азаровим вирішив повернути Кременчуцький НПЗ у державну власність. Мінпаливенерго подало касаційну скаргу до Вищого господарського суду з вимогою повернути державі цілісний майновий комплекс Кременчуцького НПЗ. Касація була подана 29 березня 2010р. на Постанову Київського апеляційного господарського суду від 18 лютого 2010р., який залишив у силі рішення суду першої інстанції і відмовився вилучити у ПАТ “Укртатнафта” майновий комплекс НПЗ¹⁹.

Отже, надання переваг російським нафтовим компаніям під час приватизації нафтопереробної галузі України забезпечило їм володіння переважною частиною українських нафтопереробних потужностей, але не дозволило галузі вийти із стану стагнації і значно підвищити конкурентоспроможність продукції²⁰. Таку ситуацію можна пояснити неспроможністю держави як позбутися монопольного впливу єдиного джерела поставок, так і створити дієві стимули для інвестицій в реконструкцію і модернізацію НПЗ.

Природний газ: споживання, видобуток, імпорту. Як зазначалося, газ посідає першу позицію в енергобалансі України. Протягом 2000-2008рр. його споживання дещо зменшилося (з 73,4 до 66,3 млрд. м³), а у кризовому 2009р. склало 51,9 м³.

І хоча власний видобуток газу за цей час дещо зріс (з 18,1 у 2000р. до 21,2 млрд. м³ у 2009р.), але за його рахунок Україна, як і раніше, задовольняє лише близько 27-30% внутрішніх потреб і змушена вдаватися до імпорту великих обсягів газу. Зокрема,

у 2008р. було імпортовано 56,2 млрд. м³ газу; у 2009р. – лише 27 млрд. м³²¹. Проте, це зменшення спричинене переважно кризовим падінням виробництва, тому мірою виходу країни з кризи обсяги імпорту зростуть, оскільки зростатиме споживання – вже у 2010р. воно складе близько 55-57 млрд. м³²².

Слід зазначити, що з 2006р. єдиним джерелом постачань газу є Росія, оскільки з того часу Україна втратила можливість купувати газ з Туркменістану за прямими контрактами, опинившись у монопольній залежності від поставок ВАТ “Газпром” (які до того ж здійснювалися винятково через посередника – зареєстровану у Швейцарії компанію “РосУкрЕнерго”)²³.

Згідно з умовами контракту купівлі-продажу газу між НАК “Нафтогаз України” та ВАТ “Газпром” на 2009-2019рр., Україна купуватиме щорічно до 40 млрд. м³ газу (в т.ч. у 2010р. – 36,5 млрд. м³), що є одним з найбільших показників серед європейських країн.

¹⁶ Джерело: Україна взяла “Укртатнафту” під свій контроль. – *Newsru.ua*, 11 липня 2007р., <http://www.newsru.com.ua/finance/11jul2007/ukrtatnafta.html>

¹⁷ Суд признав незаконною покупку Татарстаном 28,8% “Укртатнафты”. – *FINANCE.UA*, 10 марта 2009г., <http://news.finance.ua/ru/-/1/0/ua/2009/03/19/155176>

¹⁸ Джерело: Суд не дозволив Мінпаливенерго вилучити майно Кременчуцького НПЗ у ЗАТ “Укртатнафта”. – *Newsru.ua*, 18 липня 2010р., <http://www.newsru.ua/finance/18feb2010/npz.html>; “Корсан” перечислил 2,1 млрд. грн. за покупку 18,3% “Укртатнафты”. – УНІАН, 8 июля 2009г., <http://economics.unian.net/rus/detail/16339>

¹⁹ Кременчуцький НПЗ хочуть повернути державі. – *Економічна правда*, 8 квітня 2010р., <http://www.epravda.com.ua/news/4bbd861a08823>

²⁰ Докладно див.: Нафтопереробна промисловість України: стан, проблеми і шляхи розвитку..., с.15-34; Створення стратегічних резервів нафти та нафтопродуктів в Україні: стан, проблеми, пошук шляхів на основі міжнародного досвіду. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2007, №4, с.18-23.

²¹ Джерело: “Газпром” в вопросах и ответах. – Сайт “Газпром” в вопросах и ответах, 2010, с.52, http://gazpromquestions.ru/fileadmin/files/2008/ALL_rus_23_04_10.pdf

²² До чинників зменшення у 2009р. обсягів імпорту відносять також обмеження поставок газу НАК “Нафтогаз України” підприємствам з виробництва теплової енергії і промислового сектору через погіршення дисципліни розрахунків за спожите паливо. Див.: Баланс природного газу по Україні в декабрє і за 12 місяців 2009г. – Мониторинг журналу “ЕнергоБизнес”, 19 января 2010г.

²³ З 1992р. головними імпортерами газу до України були Росія і Туркменістан. При цьому, в 1998-2005рр. Україна отримувала російський газ переважно як плату за його транзит (25-32 млрд. м³/рік); туркменський газ постачався до України російською ГТС. Докладно див.: Газові ринки ЄС і України: проблеми розвитку та інтеграції. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2008, №8, с.29.

Транзитні потужності і транзит

Транзитні потужності є особливо важливими для України, оскільки завдяки їм країна може не лише отримувати значні валютні надходження до бюджету, але й відігравати помітну роль на міжнародному енергетичному ринку²⁴. За висновком Міжнародного енергетичного агентства (МЕА), територією України “відбувається транзит найбільших у світі обсягів газу, проходять найголовніші маршрути транспортування нафти”, українськими транспортними системами Європа отримує близько 80% російського газу та до 17% нафти²⁵.

Водночас, останніми роками завантаження транзитних потужностей України знижується, з огляду на згадану вище реалізацію РФ політики зменшення залежності від країн-транзитерів і будівництва транспортних шляхів в обхід їх територій. З іншого боку, і ЄС після “газового конфлікту” в січні 2006р. дедалі більше уваги надає альтернативним шляхам транспортування вуглеводнів. У цілому, станом на 2008р., транзитні потужності української НТС використовувалися лише на 30%; ГТС – на 80%.

Нафтотранспортна система (НТС) і транзит нафти. Українська НТС до цього часу залишається другою за величиною у Європі. У 2002р. було завершено будівництво нафтопроводу Одеса-Броди та МНТ “Південний” (потужність – 9 млн. т/рік) – з метою створення нових можливостей для транзиту нафти, зокрема каспійських сортів шляхом їх доставки танкерами на МНТ “Південний” і наступного транспортування нафтопроводом Одеса-Броди до країн ЄС.

Однак, у 2004р. між урядами України та РФ була укладена Угода про транзит нафти територією України (Нафтова угода-2004, термін дії – 2004-2019рр.), згідно з якою нафтопровід переведено в реверсний режим для забезпечення експорту російської нафти. Використання нафтопроводу Одеса-Броди в реверсному режимі активно лобювала російсько-британська компанія *ТНК-ВР*, обіцяючи гарантії повного його

завантаження. Проте в Угоді ці гарантії закріплені не були, а після її підписання оператором нафтопроводу стала зареєстрована на Кіпрі компанія *Skilton Ltd.*, яка жодних зобов’язань з його наповнення не мала.

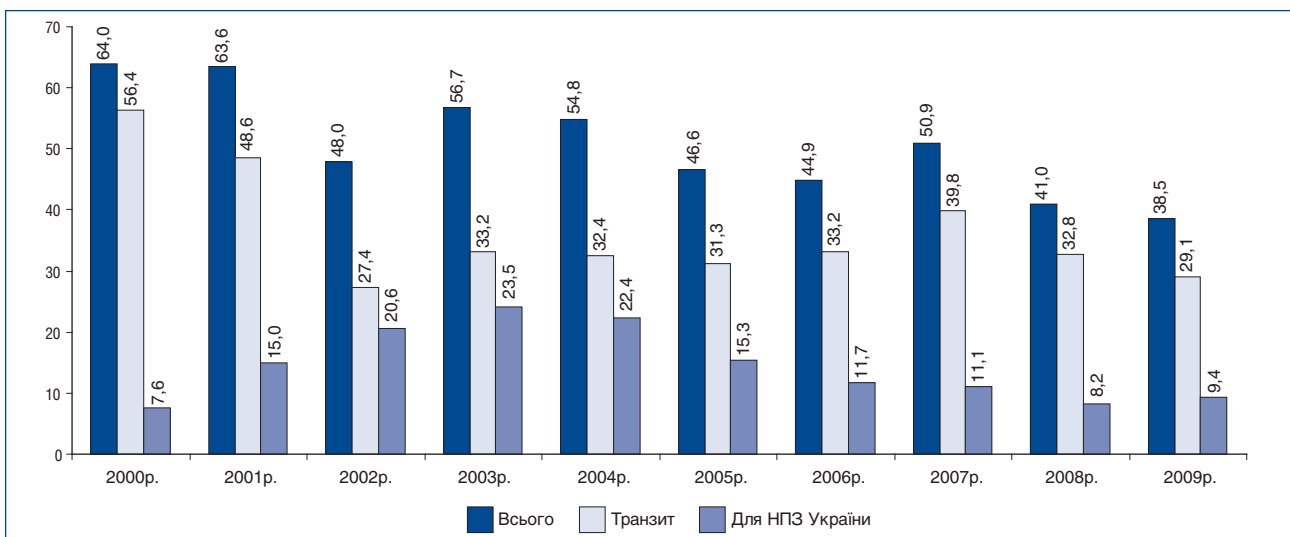
Іншим положенням Угоди права на укладання договорів про надання послуг з транзиту з російськими вантажовідправниками були передані від оператора української НТС (ВАТ “Укртранснафта”) його російському партнеру – компанії АК “*Транснефть*”. Таким чином, український оператор потрапив фактично в монопольну залежність від російської компанії (яка, до того ж, не несе відповідальності за виконання графіка транспортування), а Україна значною мірою втратила право розпоряджатися власною НТС, оскільки договори на транспортування укладає АК “*Транснефть*” або інші компанії-оператори, при цьому умови транспортування залишалися для держави невідомими²⁶.

Головним чинником, що впливає на завантаження української НТС, є згадана вище стратегія Росії, яка полягає у зменшенні залежності від країн-транзитерів шляхом будівництва нафтотранспортних потужностей в обхід їх територій. Так, побудова у 2001р. обхідного нафтопроводу Суходольна-Родіонівська і створення нового експортного маршруту з виходом до порту Приморськ (І черга БТС) спричинили різке зниження обсягів транзиту російської нафти українською НТС.

Загалом, у 2000-2009рр. обсяги транзиту нафти скоротилися майже вдвічі – з 56,4 млн. т до 29,1 млн. т (діаграма “*Обсяги трубопровідного транспорту нафти у 2000-2009рр.*”²⁷). Отже, потужності української НТС були завантажені лише приблизно на третину, що значно збільшувало питомі витрати на транспортування нафти.

Що стосується нафтопроводу Одеса-Броди, то лише у 2007р. він був завантажений на повну потужність, решту часу – його завантаження складало 38-86%, а з серпня 2010р. нафтопровід не використовувався зовсім (у т.ч. і для постачання нафти на “*ЛУКойл – Одеський НПЗ*”).

Обсяги трубопровідного транспорту нафти у 2000-2009рр.,
млн. т

²⁴ Іншими можливостями є експорт електроенергії та участь українських компаній і фахівців в енергетичних проектах за межами країни.

²⁵ Станом на 2005р. Див.: Україна: Огляд енергетичної політики 2006. – Міжнародне енергетичне агентство, с.33, <http://www.iea.org/textbase/nppdf/stud/06/Ukraine2006-UKR.pdf>

²⁶ Докладно див.: Нафтогазовий сектор України: прозорість функціонування та доходів..., с.95-97.

²⁷ Джерело: Офіційний сайт НАК “Нафтогаз України”. – www.naftogaz.com

У вересні-жовтні 2010р., під час укладання нової українсько-російської угоди про транзит нафти територією України, російська сторона відмовилася від надання гарантій стосовно обсягів транзиту, в т.ч. – через недостатність нафтових потоків, про що офіційно повідомив Міністр енергетики РФ. Ішлося також про те, що український напрямок – не пріоритетний для російських компаній, і з огляду на це, тариф на транзит, запропонований українською стороною, є завищеним²⁸.

Відсутність гарантій обсягів транзиту російської нафти (зокрема – завантаження нафтопроводу Одеса-Броди) стала одним із чинників укладення 1 листопада 2010р. між урядами України та Білорусі угоди про транспортування венесуельської нафти на Мозирський НПЗ. На її виконання ВАТ “Укртранснафта” підписано середньостроковий контракт (2011-2013рр.) на транзит венесуельської нафти нафтопроводом Одеса-Броди обсягом до 8 млн. т/рік²⁹. 23 листопада 2010р. завершилася пробна перекачка нафти за маршрутом Одеса-Броди-Мозир, яка засвідчила технічну готовність нафтопроводу до роботи в аверсному режимі³⁰.

26 грудня 2010р. Міжурядова угода про транзит нафти була підписана. У 2011р. російська сторона поставити лише 17 млн. т – замість 30 млн. т, на яких наполягала Україна. Проте, навіть цей обсяг не є гарантованим, оскільки Росія зацікавлена в завантаженні БТС-2³¹.

Таким чином, є підстави припустити, що наполягання російської сторони на використанні нафтопроводу Одеса-Броди в реверсному режимі (попри його очевидну економічну невідповідність), мало на меті блокувати можливість диверсифікації Україною джерел постачань

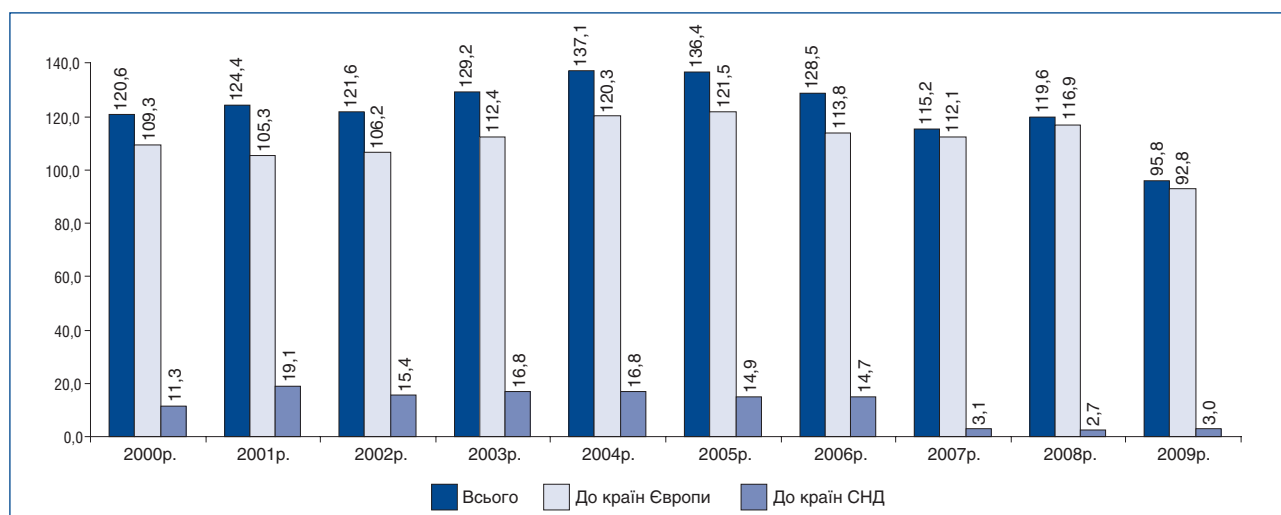
нафти та виграти час для будівництва обхідних нафтопроводів. Проте, це було б неможливим без згоди та участі керівників органів влади України – як і призначення операторами окремих українських нафтопровідних маршрутів і надання послуг з перевалки нафти офшорних компаній – *Collide SA* та *Collide Ltd.* (перевалка нафти на МНТ “Південний”), *IPS* (перевалка в порту Одеса), *Skilton Ltd.* (завантаження нафтопровідної системи Одеса-Броди)³².

Застосування непрозорих схем із залученням зазначених офшорних компаній зумовлювало завищення тарифів на транзит і перевалку нафти, що знижувало конкурентоспроможність української НТС, призводило до значних втрат ВАТ “Укртранснафта” та Державного бюджету, а також – знижувало інвестиційну привабливість української НТС та України в цілому.

У кінцевому підсумку, Україна сьогодні фактично втратила статус головного транзитера російської нафти та можливості найближчим часом забезпечити завантаження своєї НТС і нафтопереробних потужностей в обсягах, передбачених її *Енергетичною стратегією*.

Газотранспортна система (ГТС) і транзит газу³³. Українська газотранспортна система, так само, як і НТС є другою за потужністю в Європі (після російської). У 2000-2008рр. транзит російського газу до країн Європи українською ГТС становив у середньому 110 млрд. м³/рік. У 2009р., внаслідок зменшення попиту на газ через економічну кризу та російсько-український газовий конфлікт у січні, він скоротився до найнижчої з 1991р. позначки – 92,8 млрд. м³ (діаграма “Обсяги транзиту російського газу у 2000-2009рр.”³⁴).

Обсяги транзиту російського газу у 2000-2009рр., млрд. м³

²⁸ Міністр енергетики РФ С.Шматко пояснив позицію російської сторони наступним чином: “...У нас справді немає гарантованих обсягів і потрібно розуміти, що транспортна компанія “Транснефть” не може дати гарантій”. Див.: Угоду про транзит нафти через Україну парафоровано. – Дзеркало тижня: Новини, 27 жовтня 2010р., <http://news.dt.ua>

²⁹ Угода про поставки нафти з Венесуели до Білорусі підписана президентами двох країн у березні 2010р. Передбачається, що у 2010р. Венесуела поставити до Білорусі 4 млн. т, у 2011р. – 10 млн. т нафти, яку добуває білорусько-венесуельське СП *Petrolera BeloVenesolana*.

³⁰ Див.: Україна транспортує Білорусі 8 млн. т нафти. – Інформаційне агентство “Минпром”, 1 листопада 2010р., <http://minprom.ua>; Україна і Білорусь підписали договір о поставках венесуельської нафти по нафтопроводу “Одеса-Броди”. – NEWSru.ua, 1 листопада 2010р., <http://rus.newsru.ua>

³¹ Безгарантійне обслуговування. – Коммерсант-Україна, 29 листопада 2010р.

³² Докладно див.: Нафтогазовий сектор України: прозорість функціонування та доходів..., с.95-97.

³³ Див. також: Газові ринки ЄС і України: проблеми розвитку та інтеграції..., с.18-29.

³⁴ Джерело: Офіційний сайт НАК “Нафтогаз України”.

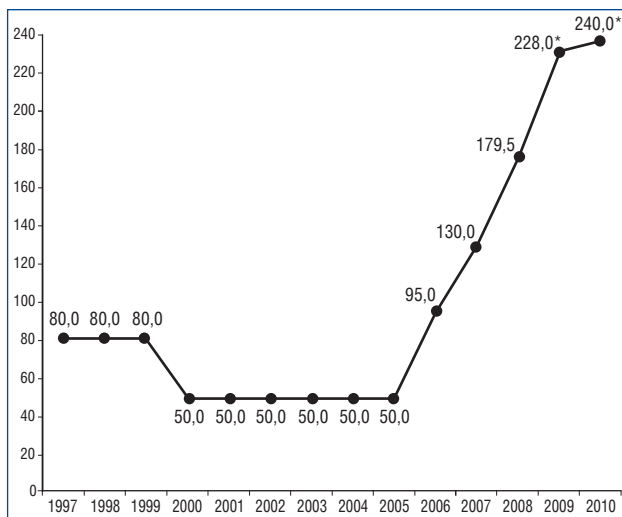
Проте, в I півріччі 2010р. експорт російського газу до Європи збільшився на 50% (у т.ч. до країн Центральної і Західної Європи – на 15%; до країн СНД і Балтії – утричі), що зумовило зростання його транзиту територією України на 30,4%³⁵. Водночас, у II півріччі зменшуються обсяги транзиту до країн Південної Європи, тому слід очікувати, що за підсумками року транзит російського газу ГТС України становитиме близько 95 млрд. м³.

Ціна газу/тарифи на транзит³⁶

У 1997-2005рр. вартість російського газу для України була пов'язана із ставкою його транзиту українською територією. В 1997-1999рр. вона становила \$80 – за тарифної ставки на транзит \$1,75; у 2000-2005рр. – \$50 за тарифної ставки на транзит \$1,09.

З 2006р., згідно з Угодою “Про врегулювання відносин в газовій сфері” між ВАТ “Газпром”, НАК “Нафтогаз України” та компанією “РосУкрЕнерго”, прив'язка вартості газу до ставки транзиту була скасована³⁷. На цей час, згідно з контрактом купівлі-продажу газу між ВАТ “Газпром” і НАК “Нафтогаз України” від 19 січня 2009р. (Газовий контракт-2009), вартість газу визначається за “формулою”, якою встановлюється її залежність від цін на мазут і газойль (діаграма “Вартість російського газу для України в 1994-2010рр.”³⁸). Причому базова ціна, встановлена Контрактом, є найвищою в Європі; Контракт передбачає також невідповідно жорсткі санкції за недобір законтракованих обсягів та/або порушення умов оплати.

Вартість російського газу для України в період 1994-2010рр. (на російсько-українському кордоні), \$/1 000 м³

³⁵ Джерела: Росстат: Добыча газа в РФ в I полугодии выросла на 21,3%, до 334 млрд. кубов. – Нефть России, 16 июля 2010г., <http://www.oilru.com>; Інформаційна довідка про основні показники розвитку галузей ПЕК України. – Офіційний сайт Міністерства палива та енергетики України (з 10 грудня 2010р. Міністерство енергетики та вугільної промисловості України), 15 липня 2010р., <http://mpe.kmu.gov.ua>

³⁶ Тут і далі, коли йдеться про ціну газу та тарифи на його транзит, мається на увазі ціна за 1 000 м³ газу та тариф за прокачування 1 000 м³ газу на відстань 100 км.

³⁷ Угода підписана 4 січня 2006р.

³⁸ За даними експертів Центру Разумкова. Див. також: Гончар М. Газократія. – Український тиждень, 2010, №37, с.26.

³⁹ Див.: Д.Медведев: Угода про подовження терміну перебування в Криму ЧФ РФ передбачає “передачу Україні еквівалент практично \$40 млрд.”. – Інформаційне агентство “РБК”, 18 травня 2010р., <http://www.rbc.ua>

⁴⁰ Джерело: Pirani S., Stern J., Yafimava K. “The April 2010 Russo-Ukrainian gas agreement and its implications for Europe”. – Oxford Institute for Energy Studies, June 2010, p.20.

21 квітня 2010р. із врахуванням положень Харківської угоди (які, як зазначалося, поєднують орендну плату за базування ЧФ Росії у Криму з цінами на російський газ для України), підписано Доповнення до згаданого контракту (врізка “Доповнення до Газового контракту 2009р.”).

ДОПОВНЕННЯ ДО ГАЗОВОГО КОНТРАКТУ 2009р.

- формула ціни, базова ціна газу (\$450) та умова “бери або плати” залишаються без змін;
- зниження ціни на \$100 (але не більш ніж на 30% ціни) стосується лише обсягів поставок у 30 млрд. м³ у 2010р., і 40 млрд. м³ наступними роками;
- Україна збільшить у 2010р. закупівлю газу до 36,5 млрд. м³, що на 2,8 млрд. м³ більше, ніж планувалося раніше (33,75 млрд. м³);
- 80% вартості газу Україна буде сплачувати до 6 числа наступного місяця, 20% – до 20 числа наступного місяця;
- ціноутворення на транзитний тариф залишається без змін (залежить від рівня інфляції та паливної складової), однак у зв'язку із зменшенням ціни на газ автоматично зменшиться;
- санкції за позаконтрактний відбір газу залишаються незмінними.

Згідно з Доповненням, базова ціна у “формулі”, визначеній Контрактом 2009р., залишилася незмінною – \$450, а “зниження” ціни уможливується за рахунок скасування або зменшення Постановою Уряду РФ експортного мита на газ (яке має сплачувати ВАТ “Газпром”).

Це “зниження” російським та українським керівництвом було представлено у ЗМІ як інвестування Росією в українську економіку протягом наступних 10 років \$40 млрд.³⁹ Однак, такі заяви не підтверджуються фактами і спрямовані лише на заспокоєння громадської думки в Україні.

Насправді жодних преференцій і вигід Україна не отримує.

По-перше, ціни з “дисконтом” для України цілком відповідають рівню цін на російський газ для інших країн Європи, для яких дисконту не передбачено. Так, з таблиці “Порівняльні ціни на імпортований газ між Україною та Німеччиною”⁴⁰ видно, що вартість газу для України у II кварталі 2010р. (після підписання Харківської угоди) стала на \$83 нижчою, ніж для Німеччини. Але для коректного порівняння необхідно врахувати транспортні витрати ВАТ “Газпром”, які для доставки газу до Німеччини є більш ніж на \$50 вищими, ніж для його доставки до України. Також необхідно взяти до уваги ряд чинників, які зумовлюють право України на додаткові знижки:

(1) Україна є одним з найбільших споживачів російського газу;

(2) дочірній компанії ВАТ “Газпром” (“Газпром сбыт Украина”) передано 25% українського ринку промислових підприємств – найбільш ліквідного;

**Порівняльні ціни на імпортний газ між Україною та Німеччиною
(довгострокові контракти)**

Ціна на кордоні \$/1 000 м ³	2009 I кв.	2009 II кв.	2009 III кв.	2009 IV кв.	2010 I кв.	2010 II кв.
Середня для Німеччини	398,00	300,83	259,50	281,00	280,66	318,96
Розрахункова для України на основі контрактної базової ціни	450,00	338,68	247,50	260,62	305,40	336,00
Реальна для України*	360,00	270,95	198,00	208,50	305,40	236,00

* Із врахуванням 20% дисконту на 2009р. та дисконту згідно з умовами Харківської Угоди від 21 квітня 2010р., запровадженого з II кварталу 2010р.

(3) для забезпечення надійного транзиту Україна щороку власним коштом зберігає значні обсяги газу в підземних сховищах.

Таким чином, нинішня ціна російського газу для України (нібито із знижкою) є цілком “ринковою” ціною, порівняно з цінами в ЄС. А попередня, встановлена Газовою угодою 2009р., – очевидно завищеною.

По-друге, “зниження” ціни уможлиблюється за рахунок скасування або зменшення експортного мита на газ – якщо таке скасування або зменшення передбачене Постановою Уряду Росії. Це дає можливість російському Уряду в разі виникнення проблем з виконанням Україною Харківської угоди 2010р. повернутися до цін, що діяли до підписання Доповнення.

Таким чином, Угодою закладено жорсткий механізм гарантій для Росії, який унеможлиблює її денонсацію без великих економічних втрат для України. У випадку, якщо Україна зважиться на це, вона буде змушена не лише повернутися до дискримінаційних для неї умов купівлі російського газу, але й повернути кошти в сумі отриманих “знижок” за спожитий газ.

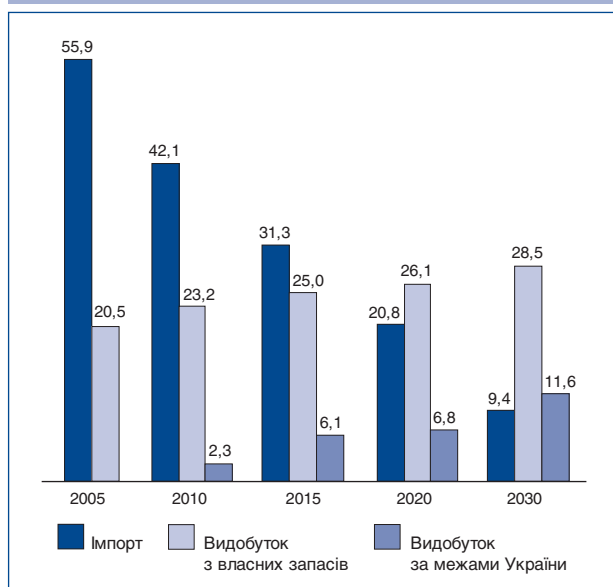
Стратегія розвитку нафтогазового комплексу України

Перспективи розвитку українського нафтогазового комплексу до 2030р. визначені *Енергетичною стратегією України*. Особлива увага в ній надається зменшенню залежності національної економіки від споживання газу та нарощуванню можливостей газотранспортної систем з транзиту вуглеводнів.

Споживання та імпорт газу. *Енергетична стратегія* в цілому правильно визначає напрям енергетичної політики зі зменшення газової залежності України завдяки скороченню споживання газу, в т.ч. імпортного. Загалом передбачено скорочення імпорту газу з 55,9 млрд. м³ у 2005р. до 20,8 млрд. м³ у 2020р. та до 9,4 млрд. м³ у 2030р. (діаграма “Прогнозна динаміка видобутку та імпорту природного газу до України для забезпечення власного споживання”).

Проте, недоліком *Енергетичної стратегії* є надто великий оптимізм щодо видобутку газу за межами країни та поставок трубопровідного газу з Туркменістану та Ірану (в т.ч. завдяки приєднанню України до проекту *Nabucco*), натомість у ній недостатньо враховані можливості зменшення споживання газу через підвищення рівня енергоефективності економіки.

Прогнозна динаміка видобутку та імпорту природного газу до України для забезпечення власного споживання, млрд. м³

Транспортування газу. Згідно з *Енергетичною стратегією*, до 2030р. завантаження ГТС України на “виході” до країн Центральної і Західної Європи має бути не лише доведено до проектного показника в 140 млрд. м³/рік, але й збільшене на 30-35 млрд. м³/рік (до 170-175 млрд. м³/рік) шляхом будівництва компресорних станцій на газопроводі Торжок-Долина, другої нитки газопроводу Ананьїв-Ізмаїл та газопроводу Богородчани-Ужгород.

Однак, як показує аналіз попиту і пропозиції на російський газ із врахуванням створення нових експортних маршрутів (у т.ч. в напрямі країн АТР), заплановане нарощування транзитних потужностей ГТС України не може бути підтвержене додатковими обсягами експорту російського газу (див. візку “Сировинна база нафтогазового комплексу Росії: розвиток і проблеми”, с.28).

Транспортування нафти. У нафтотранспортній сфері *Енергетична стратегія України* передбачає, що загальний обсяг транспортування нафти українською НТС до 2015р. складе 70 млн. т/рік – у т.ч. 50 млн. т/рік російської нафти (зокрема завдяки інтеграції нафтопроводів “Дружба” та “Адрія” (5-15 млн. т/рік)) та 20 млн. т/рік нафти з Каспійського регіону і країн Перської затоки за маршрутом Одеса-Броди.

Однак, Росія відмовилася від проекту інтеграції нафтопроводів “Дружба” та “Адрія”, а також, як зазначалося вище, планує у 2012р. ввести в експлуатацію обхідну нафтопровідну систему БТС-2. Оскільки згідно з Угодою про транзит 2010р. обсяги транспортування російської нафти складатимуть близько 25 млн. т/рік (в т.ч. 17 млн. т – транзиту), то можна припустити, що після введення в експлуатацію БТС-2, транспортування українською НТС російської нафти буде знаходитися на рівні 20 млн. т/рік – що більш ніж удвічі менше, ніж передбачено *Енергетичною стратегією*⁴¹.

Підсумовуючи наведене, можна стверджувати, що протягом 2000-2010рр. помітних зрушень у вирішенні проблеми зменшення залежності України від поставок нафти та газу з Росії не сталося, оскільки проекти з диверсифікації джерел постачання вуглеводнів реалізовані не були, а українська економіка залишалася найбільш енерговитратною у світі. Натомість, у цей період чітко окреслилися протиріччя двосторонніх відносин, що виявилися в “газових кризах” 2006р. та 2009р.

Сподівання на відродження нафтопереробної промисловості України, які пов’язувалися з приватизацією підприємств галузі російськими нафтовими компаніями не справилися. Реконструкція і модернізація НПЗ здійснювалася незадовільними темпами, загальний обсяг переробки за останні п’ять років зменшився майже вдвічі, інвестиційний клімат у секторі не зазнав змін на краще.

Положення *Енергетичної стратегії* стосовно нафтогазового сектору протягом 2006-2010рр. виконані не були. Ця обставина, а також зміни, що сталися у секторі протягом II половини 2000-х років, дають підстави для твердження про застарілість і неадекватність документа та потребу його перегляду або заміни новим документом.

2.2. НАФТОГАЗОВИЙ КОМПЛЕКС РОСІЇ

Як зазначалося вище, Росія володіє одними з найбільших світових запасів вуглеводнів, а також потужними, найбільшими у Європі нафто- та газопровідними системами, які забезпечують експорт не лише російських, але й центрально-азійських вуглеводнів до європейських країн і країн СНД. Водночас, протягом останнього десятиліття Росія проводить активну політику диверсифікації маршрутів транспортування та ринків збуту своїх енергоносіїв. Така політика безпосередньо торкається інтересів України та перспектив використання її трубопровідних систем.

Нафта і природний газ: видобуток, експорт, запаси. Росія посідає перше місце у світі з видобутку нафти та забезпечує 12% світової нафтової торгівлі. Понад 80% обсягів російської нафти експортується до країн Європи (у 2008р. – 248 млн. т)⁴².

Рівень забезпеченості Росії нафтовими запасами дорівнює 20 рокам⁴³. Її доведені запаси складають

10,2 млрд. т (5,6% світових). За цим показником Росія посідає сьоме місце у світі⁴⁴. Водночас, початкові запаси вироблені більш ніж на 50% (в європейській частині – на 65%, у т.ч. в Урало-Поволжжі – більш ніж на 70%). Ступінь виробленості запасів крупних родовищ, що активно освоюються, наближається до 60%. У результаті, 77% поточного видобутку нафти припадає на крупні родовища, забезпеченість яких складає 8-10 років, а підготовлені запаси зосереджені переважно в середніх і малих родовищах і є важковидобувними.

За обсягами видобутку природного газу Росія посідає друге місце у світі (після США), але перше – з його експорту, забезпечуючи 20% світової торгівлі цим енергоносієм⁴⁵. Зокрема, у 2008р. експорт російського газу до країн Європи склав 184,4 млрд. м³, або 33% обсягів їх споживання газу (в т.ч. 26% споживання у країнах ЄС)⁴⁶.

Так само перше місце у світі Росія утримує за доведеними запасами газу, які становлять 23% світових, або 48 трлн. м³ (у т.ч. на континентальному шельфі – 6,9 трлн. м³); рівень забезпеченості газовими запасами – 72 роки. Прогнозні ресурси газу оцінюються у 164,2 трлн. м³ (у т.ч. на континентальному шельфі – 63,8 трлн. м³).

На виконання завдань, визначених попередньою *Енергетичною стратегією Росії* (на період до 2020р.), започатковано видобуток газу на шельфових родовищах Сахаліну, на самому острові побудований і введений в експлуатацію завод з виробництва зрідженого природного газу (ЗПГ). Чинна *Енергетична стратегія Росії* розглядає розвиток виробництва і транспортування ЗПГ як засіб “посилення експортних позицій РФ на зовнішньому ринку”, зокрема, ринку країн АТР.

Експорт газу – один з найважливіших елементів енергетичної політики Росії, який останніми роками приносить понад \$40 млрд. валютних надходжень і є важливим інструментом просування політичних інтересів країни на міжнародній арені, насамперед, на Європейському континенті.

Сьогодні російський газ продається до 31 країни, в т.ч. до 22 країн Європи, серед яких найбільшими його споживачами є Україна, Німеччина, Туреччина та Італія. У структурі реалізації газу ВАТ “Газпром” – після поставок на внутрішній ринок – перше місце посідають країни Західної і Центральної Європи, а також Туреччина, на які припадає понад 30% його продаж, частка країн СНД становить близько 16% (діаграма “Структура реалізації газу ВАТ “Газпром” у 2008р.”)⁴⁷.

Залежність європейських країн від поставок російського газу є різною: у країнах Західної Європи його частка в газовому балансі не перевищує 50%, у більшості країн Центральної Європи та Балтії – складає понад 70% (діаграма “Частка ВАТ “Газпром” на ринках Європи”⁴⁸).

⁴¹ За умови доведення поставок нафти з Росії на українські НПЗ до рівня 2005р. – 15 млн. т/рік, та зниження обсягів транзиту після введення в експлуатацію БТС-2 приблизно до 10 млн. т/рік.

⁴² Тут і далі, якщо не вказано інше, використовуються дані, наведені в: *Енергетическая стратегия России на период до 2030г.* Так само, якщо не вказано інше, терміни “Європа” або “країни Європи” не враховують європейських країн СНД.

⁴³ Показник відношення доведених запасів до поточного видобутку. Джерело: *BP Statistical Review of World Energy*, June 2010, p.6., <http://www.bp.com>

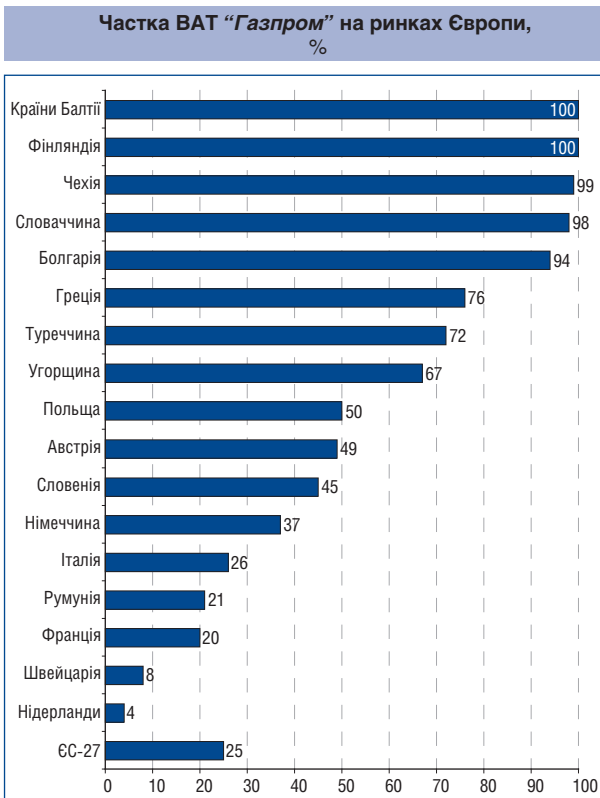
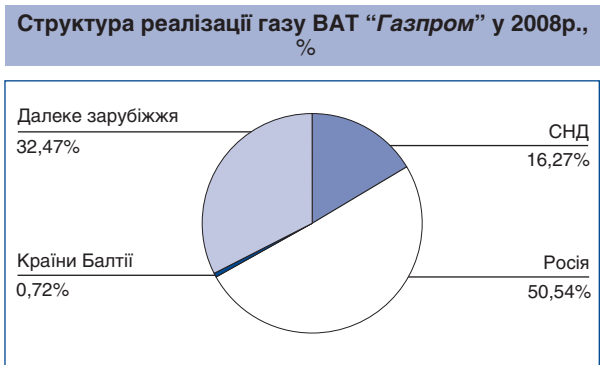
⁴⁴ Там само (російським законодавством інформація про нафтові ресурси запаси віднесена до державної таємниці).

⁴⁵ Там само, р.30.

⁴⁶ Джерело: “Газпром” в вопросах и ответах, 2010, с.51.

⁴⁷ Джерело: Експорт РФ природного газа за 2000-2010гг. (по данным ФТС и Росстата). – Центральный банк Российской Федерации, 23 июня 2010г., <http://cbr.ru>

⁴⁸ Фонд национальной энергетической безопасности. Европа против России: от русофобии до метанофобии. – Нефтегазовая вертикаль, 2009, №27-28, с.22.

Виходячи з наведених даних, можна стверджувати, що Росія залишатиметься в довгостроковій перспективі ключовим стратегічним партнером України із забезпечення вуглеводнями та їх транзитних поставок до ЄС, а енергетичні ринки країн Європи залишаться основними ринками збуту продукції російського нафтогазового комплексу.

Транспортування вуглеводнів

Як зазначалося, Росія володіє найпотужнішими в Європі нафто- та газотранспортними системами та активно реалізує політику їх розвитку з метою, *по-перше*, зменшення залежності від країн-транзитерів (у т.ч. – від України, яка посідала провідну позицію в забезпеченні російського експорту⁴⁹), *по-друге*, усунення монозалежності від європейського ринку.

Нафтотранспортна система. У 2000-2009рр. були реалізовані проекти будівництва нафтопроводу "Суходольна-Родіонівська" та I черги БТС. Це, як зазначалося, спричинило зниження обсягів транзиту російської нафти територією України майже вдвічі – з 56,4 млн. т у 2000р. до 29,1 млн. т у 2009р.

На цей час реалізуються нові проекти, що мають на меті диверсифікацію як маршрутів постачання, так і ринків збуту російської нафти. Зокрема, російсько-білоруський нафтовий конфлікт у січні 2008р. спонукав Росію до реалізації нафтопровідного проекту БТС-2, який дозволить спрямувати нафтові потоки (50 млн. т/рік) за новим експортним маршрутом до Фінської затоки повз Білорусь, Польщу та Україну. Введення в експлуатацію БТС-2 на проектну потужність намічено на 2012р., що дасть можливість АК "Транснефть" знизити обсяги транзиту нафти територією України на 19 млн. т/рік.

У 2014р. очікується виведення на проектну потужність (80 млн. т/рік) нафтопроводу "Східний Сибір-Тихий океан" (ССТО)⁵⁰. Однак, райони Східного Сибіру та Далекого Сходу до 2030р. не зможуть забезпечити нафтою його наповнення, тому до 30 млн. т нафти щорічно буде відволікатися від експортних маршрутів, призначених для поставок російської нафти до Європи, що створить додаткові ризики зменшення транзиту нафти НТС України на 5-10 млн. т/рік.

Газотранспортна система. Дотримуючись політики зменшення залежності від країн-транзитерів, Росія протягом 2000-2009рр. реалізувала проекти будівництва газопроводів "Блакитний потік" та Ямал-Європа. У 2012р. планується завершення будівництва газопроводу "Північний потік" (55 млрд. м³/рік), у 2015р. – газопроводу "Південний потік" (63 млрд. м³/рік⁵¹). Перспектива останнього досі є невизначеною через високу вартість проекту та політику ЄС, спрямовану на зменшення енергетичної залежності від Росії. На цей час укладено також угоди стосовно спорудження "Прикаспійського газопроводу" (20 млрд. м³/рік).

У результаті реалізації проекту "Північний потік" Україна ризикує втратити понад 25% нинішніх обсягів транзиту газу, а якщо буде реалізовано проект "Південний потік" – вона може втратити і статус провідної газотранзитної держави Європи.

Стратегія розвитку нафтогазового комплексу Росії

Перспективи розвитку нафтогазового комплексу визначені в *Енергетичній стратегії Росії на період до 2030р.* Передбачається, що головними ринками збуту продукції російського нафтогазового комплексу на весь період дії *Стратегії* залишаться енергетичні ринки країн Європи (врізка "*Тенденції і перспективи експорту російського газу до Європи*", с.24). Для зниження ризиків поставок російських енергоносіїв здійснюватимуться заходи з розвитку і вдосконалення експортної інфраструктури, в т.ч. диверсифікації маршрутів транспортування вуглеводнів⁵². Слід особливо зауважити,

⁴⁹ Зокрема, російський природний газ транспортувався територією України до 18 країн Європи.

⁵⁰ У вересні 2010р. завершене будівництво російсько-китайського нафтопроводу – складової ССТО. Див.: Д.Медведев і Х.Цзиньтао об'явили о завершенні строительства російско-китайского нефтепровода. – ОАО АК "Транснефть", 27 сентября 2010г., <http://www.transneft.ru>

⁵¹ За даними компанії South-Stream AG. Див.: Цифры и факты. – <http://south-stream.info/index.php?id=14>

⁵² Див. також: підрозділ "Добувні і транспортні проекти, що впливають на газозабезпечення Європи" Аналітичної доповіді Центру Разумкова "Газові ринки ЄС і України: проблеми розвитку та інтеграції". – Національна безпека і оборона, 2008, №8, с.16-17.

що саме інфраструктурні проекти розглядаються у *Стратегії* як основа розвитку російської енергетики.

Водночас, *Енергетична стратегія Росії* передбачає диверсифікацію ринків збуту вуглеводнів, що, як відзначається в документі, “дозволить знизити ризик монозалежності російських нафтогазових компаній від поставок вуглеводнів до Європи та підвищити ефективність їх міжнародної діяльності без суттєвого зростання обсягів експорту”⁵³.

Тому частка європейського напрямку в загальному експорті російських вуглеводнів буде скорочуватися за рахунок диверсифікації експортних енергетичних ринків у східному напрямку (Китай, Японія, Південна Корея, країни АТР).

Прогнозується, що до 2030р. питома вага східного напрямку в експорті нафти та нафтопродуктів збільшиться з нинішніх 6% до 22-25%, а в експорті газу – досягне 19-20%.

ГАЗОПРОВІДНИЙ ПРОЕКТ РОСІЯ-КИТАЙ (“АЛТАЙ”)

У межах політики диверсифікації ринків збуту російських вуглеводнів, 27 вересня 2010р. між ВАТ “Газпром” і China National Petroleum Corporation підписано договір щодо основних умов поставок газу з Росії до Китаю⁵⁴. Укладення комерційного контракту планується у 2011р.

У Договорі вказано обсяг поставок на рівні 30 млрд. м³/рік на умовах “бери або плати” протягом 30-річного періоду, починаючи з 2015р. Неузгодженим залишилося питання ціни: “Газпром” пропонує ціни європейського ринку, що не влаштовує Китай, оскільки він має альтернативу закупівлі газу з Туркменістану за значно вигіднішими цінами.

Проекти газопроводів “Північний потік” і “Південний потік”

З точки зору впливу на інтереси України в газовій сфері особливо вирізняються проекти “Північний потік” і “Південний потік”⁵⁵, які потенційно можуть відволікти від української ГТС до 118 млрд. м³ газу/рік, що на 5-10 млрд. м³/рік перевищує обсяги, які нею транспортувалися до Європи протягом останніх 10 років⁵⁶. Тобто, плани з реалізації цих проектів становлять пряму загрозу втрати транзитного потенціалу ГТС.

“Північний потік”. Особливу надію Росія покладає на реалізацію проекту “Північний потік”, який вже подолав критичні бар’єри, отримавши за результатами екологічної експертизи дозволу від Фінляндії, Швеції, Німеччини та Данії на прокладання труб дном Балтійського моря⁵⁷. Вирішені питання наповнення “Північного потоку” (укладені контракти на постачання газу споживачам Німеччини, Данії, Франції

⁵³ *Енергетическая стратегия России...*, с.4.

⁵⁴ Джерело: Китайские контракты. – Ведомости, 28 сентября 2010г., <http://www.vedomosti.ru/newspaper/article/2010/09/28/246556>

⁵⁵ Призначення та техніко-економічну характеристику цих проектів див.: Диверсифікаційні проекти в енергетичній сфері України: стан, проблеми і шляхи реалізації... , с.17-18.

⁵⁶ За винятком 2009р., коли в результаті різкого зменшення попиту на газ в Європі внаслідок світової економічної кризи, транзит російського газу склав 92,8 млрд. м³, що на 24 млрд. м³ менше, ніж у 2008р.

⁵⁷ Оператором будівництва та експлуатації газопроводу є Консорціум Nord Stream AG. Акціонери: ВАТ “Газпром” (51% акцій), німецькі компанії Wintershall Holding GmbH та E.ON Ruhrgas AG (по 20%), нідерландська N.V. Nederlandse Gasunie (9%).

ТЕНДЕНЦІ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКСПОРТУ РОСІЙСЬКОГО ГАЗУ ДО ЄВРОПИ

Як зазначалось, експорт природного газу відіграє значну роль у національній економіці Росії і, як передбачає *Енергетична стратегія РФ*, відіграватиме її й надалі.

Базові принципи російської енергетичної політики в питанні експорту газу.

- **Забезпечення єдиного експортного каналу:** жодне підприємство, крім компанії “Газпром”, не має права поставляти газ на зовнішні ринки. Природно, що така ситуація значно посилює позиції компанії під час укладання контрактів з партнерами.
- **Переважне використання довгострокових контрактів терміном до 25 років, у яких застосовано механізм пов’язування ціни газу з вартістю нафтопродуктів,** – що розглядається російською стороною як основа стабільності та надійності поставок.

Довгострокові контракти, як правило, укладаються на базі міждержавних угод. На цей час ВАТ “Газпром” має контракти з європейськими партнерами на період до 2030р. на поставку 3,1 трлн. м³¹.

У 2006р. ВАТ “Газпром” завершив перехід до ринкового ціноутворення за довгостроковими контрактами для всіх країн СНД і Балтії. У результаті, ціни для цих країн зросли у 2-3 рази, що завдало відчутного удару по національних економіках. Однак, слід зауважити, що, **під час формування цінових пропозицій для кожної країни беруться до уваги її відносини з Росією на політичному рівні та ступінь інтегрованості з бізнесом російського газового концерну.**

- **Застосування умови “бери або плати”,** яку містять згадані контракти, – що гарантує ринок збуту та посилює залежність європейських споживачів від російського палива.
- **Орієнтація на вихід до кінцевого споживача.** Маркетингова політика ВАТ “Газпром” спрямована на вихід до кінцевого споживача, що дозволяє помітно підвищити рівень прибутковості бізнесу. З цією метою компанія скуповує акції операторів газорозподільних мереж європейських країн і на цей час є їх співвласником у Німеччині (близько 7%), Італії, Чехії (близько 10%), Естонії і Латвії. Загалом, у країнах Центральної і Західної Європи “Газпром” планує отримати 5-10% роздрібного ринку. Для посилення впливу на національних газових ринках “Газпром” також бере участь у розвитку наявних і спорудженні нових підземних сховищ газу в багатьох країнах ЄС.

Практика довгострокових контрактів

Модель поставок газу за довгостроковими контрактами існує в Європі вже понад 40 років і була виправданою до того часу, поки ринок нафти та нафтопродуктів у світі був домінуючим, а альтернативні способи доставки природного газу мали обмежені можливості. Однак, в останні 10-15 років високими темпами розвивається торгівля ЗПГ². Загалом, газові ринки ЄС стають дедалі більш конкурентними за рахунок зростання частки спотової торгівлі. Крім того,

¹ Джерело: Газпром заключил долгосрочные контракты на поставку в Европу 3,1 трлн. м³ газа до 2030г. – Интернет-портал “Нефть России”, 5 апреля 2010г., <http://www.oilru.com>

² Див.: Диверсифікаційні проекти в енергетичній сфері України: стан, проблеми і шляхи реалізації. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2009, №6, с.13.

формульний принцип прив'язки ціни газу до вартості нафтопродуктів уже не сприймається як безсумнівний, оскільки заміна газу на електростанціях нового покоління на мазут або газойль є в більшості випадків економічно недоцільною.

Вади системи довгострокових контрактів виразно виявилися у 2009р., коли зменшення попиту на енергоносії внаслідок світової економічної кризи збіглося в часі із суттєвим збільшенням видобутку сланцевого газу у США. У результаті, не затребувані США обсяги ЗПГ з країн Африки та Перської затоки були поставлені до Європи, що призвело до істотного зростання пропозиції на фоні стагнації попиту та як наслідок – обвалу спотових цін і, відповідно, зниження привабливості закупівлі трубопровідного газу з Росії³.

Небажання керівництва ВАТ “Газпром” приводити умови довгострокових контрактів у відповідність з ринковими реаліями змусило компанію поступитися часткою привабливого ринку ЄС на користь конкурентів. Російський газовий експорт до країн ЄС у 2009р. зменшився на 11,4%, а його частка скоротилася з 26% до 22%. Видобуток ВАТ “Газпром” у 2009р. впав на 16% – до мінімального за всю історію концерну рівня в 461,4 млрд. м³ ⁴.

Натомість постачальники ЗПГ у 2009р. збільшили експорт до ЄС (зокрема, Катар – більш ніж удвічі). Норвегія, яка подібно до Росії постачає газ за довгостроковими контрактами, вчасно зорієнтувалась у ситуації і проявила гнучкість у ціноутворенні, що дозволило їй збільшити обсяги продажу на європейському ринку на 11% та наростити видобуток на 4%⁵.

Загроза подальшої втрати конкурентоспроможності змусила “Газпром” з 2010р. піти на поступки компаніям, що є його найважливішими партнерами в Європі – *E.ON* (Німеччина), *Eni* (Італія), *GdF Suez* (Франція), *Botas* (Туреччина).

Були переглянуті певні умови довгострокових контрактів, які раніше “Газпром” вважав непорушними. Насамперед – значно пом'якшена умова “бери або плати”, встановлені знижки у “формулі ціни” та передбачена можливість закупівлі 10-15% обсягів природного газу за спотовими цінами.

Орієнтація на вихід до кінцевого споживача

Особливо відчутного удару по планах “Газпрому” з розширення присутності на ринках країн ЄС завдало прийняття в листопаді 2009р. документів т.зв. “Третього енергетичного пакета”, який закладає основи III етапу лібералізації газового сектору ЄС⁶. Документи спрямовані насамперед на розвиток конкуренції на газовому ринку на основі спотової торгівлі, захисту прав споживачів, підвищення ефективності регулювання і створення правових бар'єрів інвестування в об'єкти газової інфраструктури з боку таких монополістів, яким є “Газпром”. Це змушує російський газовий концерн коригувати свою експортну політику,

зокрема – вилучати з договорів обмеження на реекспорт газу та переглядати плани, пов'язані з виходом на кінцевого споживача. Також, щоб утримати позиції на ринку, “Газпром” через свою дочірню компанію *Gazprom Marketing & Trading Ltd.* почав реалізовувати газ на торговельних майданчиках Великої Британії, Бельгії, Нідерландів і Франції за спотовими цінами.

Позиція Європейського Союзу

Російсько-українські газові конфлікти 2006р. і 2009р. зумовили посилення заходів енергетичної політики ЄС зі зменшення залежності від поставок російського газу. До них належать:

- підвищення рівня енергоефективності в рамках Плану ЄС “20-20-20”⁷;
- диверсифікація джерел і маршрутів постачання газу, насамперед, шляхом створення інфраструктури з приймання ЗПГ;
- подальша лібералізація газового сектору (третій етап);
- обмеження інвестицій з третіх країн в об'єкти газової інфраструктури;
- збільшення потужностей підземних сховищ газу;
- застосування механізмів раннього попередження газових криз і солідарних дій під час переривання поставок;
- об'єднання газопроводів в єдину газотранспортну систему.

Реалізація зазначених заходів дозволить країнам ЄС створити на газовому ринку ситуацію, за якої споживачі зможуть підвищити вплив на “Газпром” та домогтися в перспективі зростання частки продаж російського газу за спотовими цінами (як мінімум, до 40%), а також у період до 2030р. максимально обмежити зростання його імпорту.

Слід відзначити, що останнім часом у питанні енергетичної безпеки країни ЄС роблять особливий акцент на збільшенні потужностей з регазифікації ЗПГ⁸. Так, лише у 2009р. вони зросли на 23,4% (або 29,8 млрд. м³/рік), у 2010р. планується їх збільшення ще на 31,8 млрд. м³/рік⁹.

Разом з тим, на початку 2010р. Європейська Комісія висунула ініціативу створення можливостей роботи газопроводів країн Центральної Європи в реверсному режимі, що дозволить цим країнам отримувати газ не лише з Росії, але й із західного напрямку.

Реалізація такого проекту разом із збільшенням потужностей ЗПГ та підземних сховищ газу, дозволить кардинальним чином зменшити ризики застосування Росією проти країн Центральної Європи енергетичного потенціалу в політичних цілях. Водночас, реалізація таких планів ЄС може відчутно зменшити роль української ГТС у системі загальноєвропейської енергетичної безпеки.

³ Спотові ціни у 2009р. на торговельних майданчиках у Європі були в 1,5-2 рази нижчими від цін за довгостроковими контрактами ВАТ “Газпром”.

⁴ Джерело: От редакции: Жертвы прогресса. – Ведомости, 8 апреля 2010г., www.vedomosti.ru

⁵ Там само.

⁶ 13 липня 2009р. Радою Міністрів ЄС було схвалено п'ять ключових для розвитку енергетичних ринків Європейського Союзу документів (“Третій пакет”), які визначатимуть подальші процеси лібералізації та інтеграції за загальними правилами для 27 держав-членів. Повне впровадження нових правил у кожній із них має відбутися до 1 березня 2011р.

⁷ Затверджений Європарламентом 17 грудня 2008р. Передбачає до 2020р. зменшення шкідливих викидів в атмосферу на 20% (або 30% у рамках міжнародної угоди), доведення до 20% отримання енергії з відновлювальних джерел та підвищення на 20% енергоефективності.

⁸ Регазифікація – процес перетворення природного газу з рідкої фази (ЗПГ) в газоподібну для подачі в газопроводи.

⁹ Медведев А. Маркетинговая политика ОАО “Газпром” в условиях мирового финансово-экономического кризиса. – Ведомости, 24 февраля 2010г., www.vedomosti.ru

Прогноз попиту на імпортований газ у Європі до 2030р.¹⁰

На країни ЄС припадає лівова частка (90%) споживання газу на континенті¹¹, тому саме вони формують головні тенденції на європейському газовому ринку.

Заходи ЄС з підвищення енергоефективності економіки і зростання частки ВДЕ в паливно-енергетичному балансі вже дають результати. Так, якщо в 1999-2005рр. споживання газу у країнах ЄС збільшилося з 428,8 до 493,6 млрд. м³ (на 15%), то у 2006-2008рр. – стабілізувалося на рівні 480-490 млрд. м³.

У 2009р., за попередніми оцінками, через економічну кризу споживання газу в ЄС повернулося до рівня 2001р., зменшившись на 5,9%, порівняно з 2008р. (до 459,9 млрд. м³¹²), а в цілому в Європі було спожито близько 515 млрд. м³ газу, що на 6% менше, ніж у 2008р.

Згідно з довгостроковим прогнозом, слід очікувати відновлення попиту на газ лише у 2013-2015рр., а надалі передбачається його поступове скорочення – до 540 млрд. м³ у 2020р. і 500 млрд. м³ – у 2030р. (таблиця “Прогноз попиту на газ у Європі до 2030р.”¹³).

Прогноз попиту на газ у Європі до 2030р.*, млрд. м³

	2008р.	2013-2015рр.	2020-2022рр.	2030р.
Усього	550,6	550	540	500
у т.ч. від	184,4	180	170	150
ВАН “Газпром”	(33%)	(33%)	(31%)	(30%)

* Без врахування країн СНД.

При цьому передбачається, що попит на російський газ буде поступово скорочуватися через:

- збільшення частки ВДЕ в енергобалансі ЄС;
- заходи з енергоефективності, запровадження нових енергозберігаючих технологій;
- розширення поставок ЗПГ з країн Перської затоки, Африки, Центральної Азії та інших регіонів світу.

Загалом, можна прогнозувати, що за умови виконання всіх зазначених вище планів ЄС, імпорт російського газу до Європи до 2030р. знизиться до 150 млрд. м³/рік – проти 184,4 млрд. м³ у 2008р.

Прогнози обсягів транзиту російського газу до Європи

1. Аналіз попиту і пропозиції на російський газ у Європі засвідчує, що після введення в експлуатацію у 2012р. газопроводу “Північний потік” транзит російського газу територією України зменшиться зі 116,9 млрд. м³ у 2008р. до 70-80 млрд. м³/рік у 2013-2020рр. (діаграма “Прогноз обсягів транзиту російського газу в Європу на період до 2030р.”).

Пропускна спроможність маршрутів з транзиту російського газу до Європи*, млрд. м³/рік

	Початкова пропускна спроможність		у т.ч. профіцит пропускних спроможностей		Початкова пропускна спроможність		у т.ч. профіцит пропускних спроможностей	
	2008р.	2015р.	2020р.	До 2030р.	2008р.	2015р.	2020р.	До 2030р.
Україна	142	25	142	62	142	122	142	132
Білорусь	25	3	35	0	35	5	35	5
Фінляндія	6	1	6	1	6	1	6	1
Блакитний потік	16	6	16	6	16	11	16	11
Північний потік	-	-	55	5	55	5	55	5
Південний потік	-	-	-	-	63	3	63	13
Разом	189	35	254	74	317	147	317	167

* Прогнозні періоди приведені у відповідність з етапами реалізації ЄСР.

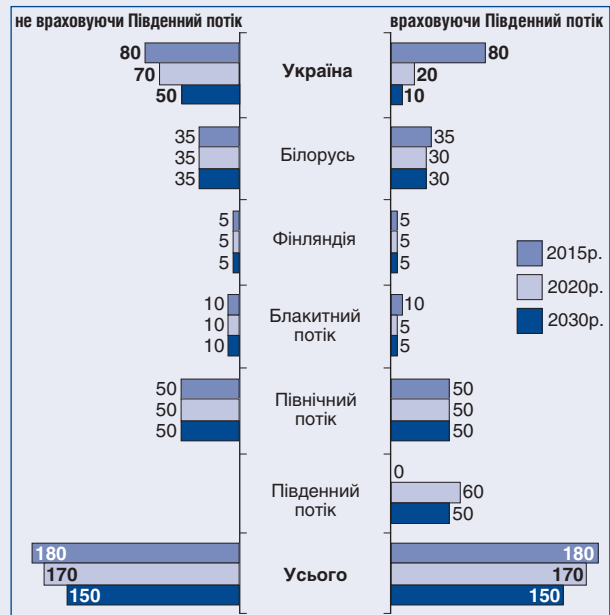
¹⁰ Частка країн ЄС разом з Туреччиною у споживанні газу в Європі становить близько 97% (без урахування країн СНД). Див.: “Газпром” в вопросах и ответах. – Сайт “Газпром” в вопросах и ответах, 2010, с.52, <http://gazpromquestions.ru>

¹¹ Тут і далі: Європа (Європейський континент та інші синонімічні терміни) розглядається без країн СНД.

¹² Джерело: BP Statistical Review of World Energy, June 2010, p.27.

¹³ Розраховано експертами Центру Разумкова із врахуванням нових тенденцій на світових газових ринках та на підставі даних BP Statistical Review of World Energy і прогнозу European Commission Second Energy Review. Джерела: інформація, розміщена на офіційних сайтах компаній British Petroleum та European Commission.

Прогноз обсягів транзиту російського газу до Європи на період до 2030р., млрд. м³/рік

2. У разі реалізації проекту “Південний потік”, ГТС України втратить загальноєвропейське значення, оскільки нею транспортуватиметься газу не більше 20 млрд. м³/рік.

Утім, цей прогноз має значні шанси не справдитися через високі ризики реалізації проекту та посилення політики ЄС, спрямованої на зменшення залежності від російських енергоносіїв.

3. Політизація Росією питання доставки газу до Європи може зумовити ситуацію, за якої збільшуватиметься профіцит пропускної спроможності газопроводів, оскільки нарощування газопровідних потужностей відчутно випереджатиме показники видобутку газу. Так, якщо у 2008р. сумарний показник профіциту пропускної спроможності газопроводів з Росії до європейських країн становив близько 35 млрд. м³/рік, то після спорудження “Північного потоку” у 2012р. він збільшиться до 74 млрд. м³/рік. (для України – до 62 млрд. м³/рік), а в разі введення в експлуатацію “Південного потоку” та досягнення ним проектною потужності, сумарний показник незадіяних потужностей у 2020-2022рр. досягне 147 млрд. м³/рік (для України – до 122 млрд. м³/рік) (таблиця “Пропускна спроможність маршрутів з транзиту російського газу до Європи”).

і Великої Британії) та фінансування будівництва I черги газопроводу: в ньому беруть участь 26 банків, які надали кредит у розмірі €3,9 млрд.⁵⁸ Початок експлуатації I черги газопроводу заплановано на вересень 2011р., виведення на повну потужність – на листопад 2012р.

Вартість будівництва постійно зростає: з моменту започаткування проекту вона збільшилася на 60% і досягла €8,8 млрд. Та обставина, що попри зростання витрат і за наявності вільних потужностей української ГТС, головний акціонер проекту – компанія ВАТ “Газпром” не відмовляється від його реалізації, може свідчити про те, що **головними рушійними силами цього проекту є для Росії прагнення збільшити політичний вплив на країни Європи через підвищення їх енергетичної залежності та зацікавленість наближених до проекту груп впливу в отриманні підрядів на будівельні роботи.**

“Південний потік”. На відміну від “Північного потоку”, перспектива реалізації цього проекту не є такою очевидною – навіть попри укладені вже численні угоди між зацікавленими сторонами. Слід зауважити, що російський Уряд почав виявляти особливу наполегливість в його реалізації після того, як ЄС з 2007р. відчутно збільшив зусилля з просування альтернативного проекту *Nabucco*⁵⁹.

У 2008р. для здійснення проекту в Швейцарії зареєстрована компанія спеціального призначення *South Stream AG* (засновники: ВАТ “Газпром”, нафтогазова компанія *Eni* (Італія), на паритетних засадах). Укладені міждержавні угоди про участь у проекті із Сербією, Болгарією, Угорщиною, Словенією, Грецією та Австрією – країнами, територіями яких планується прокласти газопровід. Після укладення останньої міждержавної угоди у квітні 2010р. (з Австрією), голова Правління ВАТ “Газпром” О.Міллер заявив, що експлуатація “Південного потоку” розпочнеться у грудні 2015р.⁶⁰

Утім, на цей час зроблено лише перші кроки з реалізації проекту, головні проблеми ще далекі від вирішення. До них слід віднести насамперед:

- активізацію дій ЄС (після російсько-українських газових конфліктів 2006р. та 2009р.), спрямованих на зменшення залежності від російського газу шляхом просування проектів з диверсифікації джерел і маршрутів постачання газу, збільшення частки альтернативних видів енергії в енергетичному балансі, розвитку енергоефективних технологій;
- рекордну вартість проекту, яка оцінюється у €25 млрд., що зробить витрати на транзит приблизно втричі вищими, порівняно з нинішніми витратами на транзит українською ГТС⁶¹;
- невизначену перспективу (через проблеми в російській газовій промисловості) нарощування видобутку газу в обсягах, достатніх для відчутного збільшення експорту в європейському напрямку.

Газопроводи “Північний потік” і “Південний потік”, за задумом керівництва Росії, повинні ще

більшою мірою прив’язати європейських споживачів до російського газу за допомогою укладання довгострокових контрактів, що шкодитиме процесам лібералізації та диверсифікації на ринках Європи.

На переважання в цих проектах політичних інтересів над економічними вказує також та обставина, що, за прогнозами, сумарний приріст пропускної спроможності експортних газопроводів з транзиту російського газу в європейському напрямку суттєво перевищуватиме як попит європейських країн, так і можливості російського газовидобутку (врізка *“Сировинна база нафтогазового комплексу Росії: розвиток і проблеми”*, с.28).

Президент України В.Янукович вважає, що будівництво “Північного потоку” не зупинити, але він ще сподівається створити альтернативу “Південному потоку” шляхом залучення Росії до участі в модернізації та реконструкції української ГТС. Однак, відмова Росії від проекту не відповідає базовим положенням її *Енергетичної стратегії* в частині зменшення транзитної залежності від суміжних країн, що насамперед стосується України.

Тому можна припустити, що **російська влада ніколи не піде на компроміси в питанні “Південного потоку”.** Це чітко підтвердив глава ВАТ “Газпром” О.Міллер, відзначивши, що **“проект “Південний потік” буде реалізований незалежно від можливої участі компанії в українському консорціумі”**⁶².

2.3. ЕНЕРГЕТИЧНІ СТРАТЕГІЇ РОСІЇ ТА УКРАЇНИ: ПРОТИЛЕЖНІСТЬ ЦІЛЕЙ І ЗАВДАНЬ У НАФТОГАЗОВИХ КОМПЛЕКСАХ

Аналіз положень енергетичних стратегій обох країн засвідчує протилежність їх цілей і завдань за ключовими напрямками співробітництва. А саме:

- Україна намагається зберегти і збільшити транзит російських вуглеводнів своєю територією. Росія, навпаки – здійснює політику мінімізації транзитної залежності від суміжних країн; крім того, що стосується нафти, то через згадану вище вичерпаність російських нафтових родовищ *Енергетична стратегія Росії* передбачає, що після 2020р. видобуток нафти “досягне свого технологічного та економічного максимуму”, експорт нафти “демонструватиме тенденцію до зниження”, а нафтовий комплекс “буде активно використовувати свої потужності для забезпечення транзиту нафти” за новими експортними маршрутами (які й надалі відволікатимуть значні її обсяги від української НТС);
- Україна передбачала нарощування обсягів нафтопереробки, в т.ч. переробки російської нафти. Росія, попри положення її *Енергетичної стратегії* про пріоритетне забезпечення сировиною зарубіжних НПЗ, що належать російським компаніям, не бере на себе відповідальності за реконструкцію, модернізацію та постачання нафти на НПЗ України, що перебувають у їх власності чи управлінні⁶³;
- Україна декларує прагнення отримувати вуглеводні з альтернативних джерел, збільшити їх власний видобуток і зменшити споживання шляхом

⁵⁸ Джерело: Офіційний сайт Консорціуму *Nord Stream AG*. – <http://www.nord-stream.com/ru>

⁵⁹ Потужністю 31 млрд. м³/рік. Докладно див.: Диверсифікаційні проекти в енергетичній сфері України: стан, проблеми і шляхи реалізації..., с.18, 23.

⁶⁰ Міллер А: “Южный поток” будет введен в строй в 2015г. – Государственный интернет-канал “Россия”, 25 апреля 2010г., <http://www.vesti.ru>

⁶¹ За даними компанії *RWE Supply & Trading*. Див.: Дорогая альтернатива. – Ведомости, 18 ноября 2009г., <http://www.vedomosti.ru>

⁶² Джерело: “Газпром” еще не получил предложенный Украины об участии в консорциуме. – УНИАН, 24 апреля 2010г., <http://www.unian.net>

⁶³ “... Стратегія також передбачає оптимізацію обсягів переробки нафти всередині країни... та обсягів експорту сирової нафти (з поставкою її частини у пріоритетному порядку на НПЗ за кордоном, що належать російським компаніям)”. – *Энергетическая стратегия России*..., с.46.

СИРОВИННА БАЗА НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ РОСІЇ: РОЗВИТОК І ПРОБЛЕМИ

Попри значні запаси вуглеводнів, Росія має певні проблеми з погіршенням їх структури та освоєнням, що може поставити під сумнів перспективи наповнення всіх запланованих сьогодні трубопровідних систем і виконання, зокрема ВАТ «Газпром» тих зобов'язань з імпорту газу, які передбачаються сьогодні. Дослідження цих проблем і їх врахування дає підстави для припущення, що певні ініційовані Росією трубопровідні проекти, можуть використовуватись як засіб радше політичного тиску на країни-транзитери російських вуглеводнів.

Запаси вуглеводнів

Останніми роками виразно виявилася тенденція скорочення високопродуктивних запасів на невеликих глибинах, розробка яких потребує порівняно незначних витрат. Постійно збільшується частка важковидобувних запасів. Тому «Газпром» не зможе до 2015р. втримати нинішній рівень видобутку без освоєння важковидобувних запасів, розташованих у складних природно-кліматичних умовах і віддалених від промислової і соціальної інфраструктури.

Нафта. Початкові запаси нафти вироблені загалом більш ніж на 50%, а потужні родовища, що знаходяться в активній розробці, – майже на 60%. Частка важковидобувних запасів для провідних нафтогазовидобувних компаній складає від 30% до 65%¹.

Передбачається, що до 2030р. головними регіонами приросту запасів нафти будуть Західно-Сибірська, Лено-Тунгуська і Тімано-Печорська нафтогазові провінції, а також континентальний шельф арктичних, далекосхідних і південних морів. Проте, для освоєння розташованих там родовищ потрібні великі вкладення коштів. Усього для виконання завдань з видобутку нафти, передбачених *Енергетичною стратегією РФ, до 2030р. потрібні вкладення в сумі до \$625 млрд.*

Природний газ. Структура запасів газу є більш сприятливою, ніж нафти, однак і тут є проблеми з їх освоєнням. Запаси базових родовищ Західного Сибіру (Медвеже, Уренгойське, Ямбургське) вироблені на 65-75%, а нещодавно введені (Заполярье, Південно-Руське) – лише частково компенсують падіння видобутку на виснажених родовищах.

До нових центрів видобутку газу *Енергетична стратегія РФ* відносить півострів Ямал, континентальний шельф Баренцового, Карського та Охотського морів, а також російський сектор Каспійського моря.

Освоєння ресурсів, зокрема Ямалу за масштабами і значенням можна порівняти лише з розробкою родовищ Західного Сибіру в 1970-х роках, але за складністю воно не має аналогів. На півострові відкрито 26 родовищ з доведеними запасами 10,4 трлн. м³. Однак, у найближчі 25 років лише на їх розробку знадобиться \$166-198 млрд. інвестицій.

Усього для виконання завдань з видобутку газу, визначених *Енергетичною стратегією РФ, до 2030р. потрібні вкладення в сумі до \$590 млрд.*

Морські родовища. Початкові видобувні ресурси вуглеводнів континентального шельфу Росії становлять 90,3 млрд. т

умовного палива (з яких 16,5 млрд. т нафти з конденсатом і 73,8 млрд. т газу)². Близько 70% цих ресурсів припадає на континентальний шельф Баренцового, Печорського та Карського морів.

Зростання видобутку вуглеводнів з морських родовищ є однією з важливих тенденцій нафтогазовидобувної промисловості світу³. Частка світового морського їх видобутку на цей час становить до 40% усього видобутку, проте в Росії вона не перевищує 1%. Отже, в цій частині **Росія потребує відповідного досвіду, технологій, устаткування – що, своєю чергою, вимагає значних додаткових інвестицій.**

Етапи реалізації *Енергетичної стратегії РФ* у частині освоєння сировинних запасів

- I етап (2010р. - 2013-2015рр.): збільшення геологорозвідувальних робіт у традиційних місцях видобутку вуглеводнів і створення нормативно-правових, податкових та інституційних умов для освоєння сировинної бази у важкодоступних районах;
- II етап (завершення орієнтовно у 2020-2022рр.): активне освоєння родовищ Ямалу та континентального шельфу арктичних морів, Східного Сибіру, Далекого Сходу, півночі європейської частини Росії, Прикаспійського регіону;
- III етап (завершення у 2030р.): продовження освоєння нових районів видобутку на основі застосування сучасних методів і технологій геологорозвідувальних робіт та залучення інвестицій, у т.ч. іноземних.

Загалом, за рахунок геологорозвідувальних робіт передбачається до 2030р. забезпечити сукупний приріст запасів обсягом: нафти – близько 12 млрд. т, газу – не менше 16 трлн. м³.

Однак, реалізація цих планів може бути поставлена під сумнів через проблеми у сфері надрокористування та нафтогазовому секторі (зокрема, недоліки управління ВАТ «Газпром»).

Проблеми у сфері надрокористування

Низькі темпи відтворення запасів. У 2004-2009рр. сукупний приріст запасів склав: нафти – 117% сукупного видобутку; газу – 107%⁴ (діаграми «Співвідношення приросту запасів і видобутку нафти й газового конденсату», «Співвідношення приросту запасів і видобутку природного газу»).

При цьому, лише з 2005р. статистичний приріст запасів перевищує їх річний видобуток, тоді як у попередні 10 років відбулося серйозне зменшення відтворення запасів, яке й досі не вдалося компенсувати. Крім того, частина запасів отримана не за рахунок збільшення геологорозвідувальних робіт, а шляхом перерахунку відомих запасів, застосування підвищеного коефіцієнту вилучення вуглеводнів і повторної постановки на облік раніше списаних запасів.

Тим часом, приріст запасів для нормального їх відтворення повинен перевищувати видобуток не менш ніж у 1,5 рази⁵. Досягти цього показника неможливо без кардинального збільшення обсягів розвідувального буріння, оскільки

¹ Тут і далі у вірсі, якщо не вказано інше, використовуються дані *Енергетичної стратегії РФ* – як більш детальні, порівняно з даними *BP Statistical Review of World Energy*.

² Видобувні ресурси вуглеводнів – обсяги, що їх економічно доцільно видобувати.

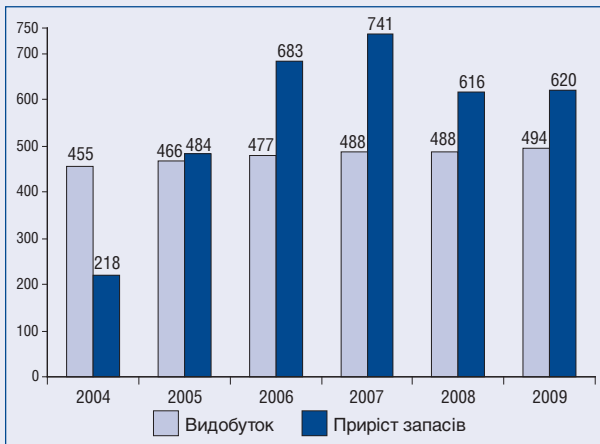
³ Останніми роками саме на акваторіях відзначається приріст запасів, відкриваються крупні та гігантські родовища. Це відбувається на континентальних шельфах Бразилії, Нігерії, В'єтнаму, Китаю, країн Західної Африки, в Мексиканській затоці. Надзвичайно великими є й можливості континентального шельфу північних морів Росії, на що вказують крупні відкриття, зроблені, зокрема, в останні 15-20 років у Баренцовому та Карському морях.

⁴ Ледовських А.А. *Основные работы Федерального агентства по недропользованию в 2009г. и приоритетные задачи на 2010г.* – Презентация доклада, 2009г., <http://www.rosnedra.com>

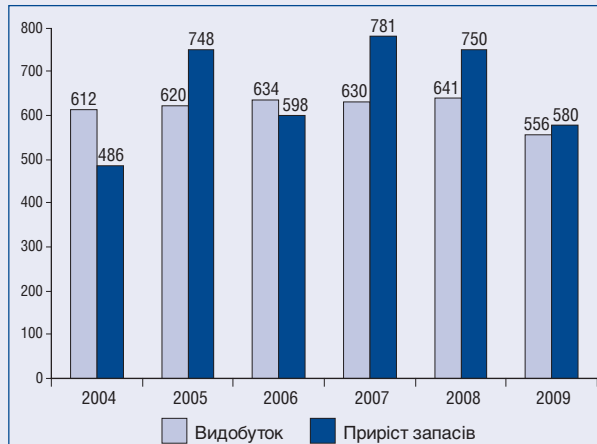
⁵ З урахуванням нерентабельності розробки частини запасів, похибок під час їх визначення, віддаленості транспортної інфраструктури тощо.

Співвідношення приросту запасів і видобутку нафти та конденсату, млн. т

Співвідношення приросту запасів і видобутку природного газу, млрд. м³

зараз нафтогазовими компаніями ця стаття витрат фінансується за залишковим принципом: у 2008р. на геологорозвідку було спрямовано лише 4,6% загальних капітальних витрат, у 2009р. показник зменшився до 3,8%, що призвело до зменшення обсягів геологорозвідувальних робіт на 46%⁶. На відновлення мінерально-сировинної бази (МСБ) у Росії витрачається не більше 1,5% розрахункової ціни реалізованої нафти, тоді як інші країни спрямовують на це 5-8%⁷. **Нафтогазові компанії не беруть на себе ризики, пов'язані з відкриттям нових покладів, а намагаються вкладати кошти у придбання ділянок з розвіданими високорентабельними запасами, яких з кожним роком залишається дедалі менше.**

Недоліки законодавства. Росія залишається зоною ризикованого надрокористування навіть не стільки через погіршення структури запасів, скільки через суттєві недоліки відповідного законодавства та його постійні зміни.

Так, згідно зі змінами від 2008р., користувачами надр федерального значення можуть бути лише російські юридичні особи. Іноземні компанії не можуть розраховувати на самостійне отримання ліцензій на користування ділянками надр із запасами: нафти понад 70 млн. т, газу – понад 50 млрд. м³. А надра континентального шельфу не можуть розробляти й російські приватні компанії, оскільки встановлено, що цим можуть займатися лише компанії з державною часткою понад 50%⁸.

Таким чином, законодавство фактично закріплює монополію на розробку континентального шельфу за державними компаніями НК "Роснефть" та ВАТ "Газпром", а іноземні інвестори можуть брати участь у шельфових проєктах лише на правах їх молодших партнерів. Однак, ефективно скористатися привілейованим становищем державні компанії не зможуть, оскільки, як зазначалося вище, не володіють сучасними технологіями буріння на глибоководних морських ділянках і не мають власних інвестиційних ресурсів у необхідних обсягах.

Податкове законодавство у сфері видобутку вуглеводнів не стимулює нафтогазовидобувні компанії нарощувати видобуток і спрямоване, насамперед, на наповнення держбюджету. До нього вносяться зміни на користь державних компаній без урахування інтересів іноземних інвесторів і приватних російських підприємств.

Ставка податку на видобуток природних копалин є однаковою для всіх родовищ і пов'язана з вартістю нафти на міжнародних біржах, що стимулює освоєння запасів, які потребують найменших витрат. Чинна податкова система відбирає у нафтовиків до 95% доходів внаслідок зростання цін, при цьому до 65% вони втрачають на сплаті експортного мита, ще до 30% – на сплаті зазначеного податку⁹. Тобто, зростання цін на нафту не мотивує нафтовиків збільшувати інвестиції в нарощування видобутку.

Недоліки податкового законодавства та ліцензійних договорів призвели до утворення незадіяного фонду свердловин через нерентабельність їх експлуатації. Він налічує понад 25 тис. свердловин, або близько 16% експлуатаційного фонду. На деяких родовищах не експлуатуються до 40% свердловин¹⁰. Нафтові компанії намагаються інтенсифікувати видобуток на комерційно найпривабливіших свердловинах з порушенням технології експлуатації, що призводить до їх обводнення і зниження коефіцієнту вилучення нафти, який зараз у російських нафтогазових підприємств не перевищує 30%, тоді як у провідних компаніях світу – сягає 40%¹¹.

Недоліки управління ВАТ "Газпром"

З метою позбавлення найбільшої державної компанії конкуренції, законодавством, зокрема встановлений принцип єдиного експортного каналу, який надає ВАТ "Газпром" виняткові права доступу до експортних газопроводів, позбавляючи інші нафтогазовидобувні підприємства стимулів вкладати інвестиції в пошук та освоєння нових газових родовищ. При цьому "Газпром" за рахунок власних сил не здатен самостійно профінансувати програми з підвищення рівня газовидобутку в необхідних обсягах.

⁶ Мобилизующая сила кризиса. – Нефтегазовая вертикаль, 2010, №4, с.11-12.
⁷ Ресурсная база: "сливки" кончились. – Нефтегазовая вертикаль, 2010, №5, с.42.
⁸ Федеральный Закон Российской Федерации "О порядке осуществления иностранных инвестиций в хозяйственные общества, имеющие стратегическое значение для обеспечения обороны страны и безопасности государства" от 29 апреля 2008г. – Российская газета (Федеральный выпуск), 7 мая 2008г., <http://www.rg.ru/2008/05/07/investicii-fz-dok.html>
⁹ Лоскутное законодательство: барьеры и лабиринты. – Нефтегазовая вертикаль, 2010, №5, с.21.
¹⁰ Сам не ам, и другим не дам. – Нефтегазовая вертикаль, 2010, №2, с.40.
¹¹ Там само.

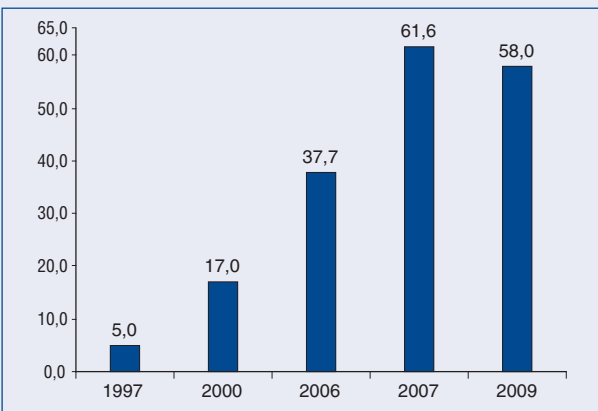
Також держава поза конкурсом надала компанії ліцензії на розробку найкращих російських родовищ. Проте, привілейоване становище ВАТ “Газпром” призводить лише до неефективного використання фінансових і природних ресурсів, що створює загрозу деградації всієї газової галузі Росії.

Про марнотратство газової монополії свідчить той факт, що у 2000-2008рр. питомі витрати на видобуток газу в розрахунку на барель нафтового еквіваленту підвищились у 3,9 разу – з \$3,8 до \$14,8, тоді як у більшості європейських компаній вони зросли не більш ніж на 60%.

Багато коштів ВАТ “Газпром” використовує на непрофільні активи: у 2001-2007рр. на їх купівлю було спрямовано коштів більше, ніж на розвиток газовидобутку¹². В результаті, вкотре переносяться терміни введення в експлуатацію Бованенківського (на 2012р.) і Штокманівського (на 2016р.) родовищ із загальними запасами 8,7 трлн. м³ – тобто ключових родовищ для виконання завдань *Енергетичної стратегії РФ*.

Характерною рисою діяльності ВАТ “Газпром” в останні 10 років є великі інвестиції в розвиток газотранспортної інфраструктури та непрофільні активи за рахунок накопичування боргів, які у 2000-2009рр. збільшилися більш ніж учетверо й досягли \$58 млрд., що становить 57% річного виторгу компанії¹³ (діаграма “Борг ВАТ “Газпром” (коротко-строкові та довгострокові позики)”).

Борг ВАТ “Газпром” (коротко-строкові та довгострокові позики), \$ млрд. (у цінах відповідних періодів, станом на кінець року)

Прогноз розвитку видобутку вуглеводнів на період до 2030р.

З огляду на зазначені проблеми російської нафтогазової промисловості, можна стверджувати, що в *Енергетичній стратегії РФ* наводиться надто оптимістичний прогноз показників видобутку вуглеводнів.

Цей прогноз передбачає досить повільні темпи (на 10% протягом 22 років) збільшення видобутку нафти протягом періоду її реалізації – з 487,6 до 530-535 млн. т/рік та значно більш динамічні темпи зростання видобутку газу (на 33-42%) – з 664 до 885-940 млрд. м³/рік. Однак, у випадку, якщо не будуть проведені необхідні реформи в галузі, а інвестиційні умови залишатимуться такими ж непривабливими як тепер,

¹² Иноземцев В. *Враг модернизации*. – Ведомости, 5 апреля 2010г., <http://www.vedomosti.ru>; Немцов Б., Милов В. Независимый экспертный доклад “Путин и Газпром”. – Москва, 2008, с.9.

¹³ Там само.

то слід очікувати, що розвиток видобутку відбуватиметься за песимістичним сценарієм, який передбачає зменшення видобутку нафти та газу на 36% і 25%, відповідно (таблиці “Прогнозні варіанти видобутку нафти в Росії у період до 2030р.”, “Прогнозні варіанти видобутку газу в Росії у період до 2030р.”).

Прогнозні варіанти обсягів видобутку нафти в Росії в період до 2030р., млн. т/рік*

	2008р.	2015р.	2020р.	До 2030р.
Видобуток нафти згідно ЄСР	487,6	486-495	505-525	530-535
Вірогідний варіант видобутку нафти	487,6	470-480	450-460	430-440
Песимістичний варіант видобутку нафти	487,6	420-430	370-380	310-320

* Вірогідний та песимістичний варіанти прогнозів видобутку нафти в Росії є оцінками, підготовленими експертами Центру Разумкова на основі зробленого в цьому розділі аналізу проблем і тенденцій розвитку нафтогазового комплексу Росії.

Прогнозні варіанти видобутку газу в Росії в період до 2030р., млрд. м³/рік*

	2008р.	2015р.	2020р.	до 2030р.
Видобуток газу згідно ЄСР	664	685-745	803-837	885-940
Вірогідний варіант видобутку газу	664	640-660	670-690	700-720
Песимістичний варіант видобутку газу	664	580-600	520-540	500-520

* Вірогідний та песимістичний варіанти прогнозів видобутку газу в Росії є оцінками, підготовленими експертами Центру Разумкова на основі зробленого в цьому розділі аналізу проблем і тенденцій розвитку нафтогазового комплексу Росії.

Утім, більш імовірним є варіант, за яким влада під тиском економічних обставин змушена буде частково провести реформи в нафтогазовидобувному секторі, що сприятиме певному стимулюванню інвестицій. За цим варіантом можна прогнозувати, що обсяг видобутку нафти скорочуватиметься повільними темпами, перебуваючи в межах 430-480 млн. т/рік, а видобуток газу до 2013-2015рр. знизиться незначною мірою, порівняно з 2008р., – до 640-660 млрд. м³/рік, але потім повільно зростатиме до 700-720 млрд. м³ у 2030р.

Аналіз стану ресурсної бази вуглеводнів Росії та економічних умов функціонування її нафтогазового комплексу засвідчує, що його розвиток, із врахуванням зростання поставок вуглеводнів до країн АТР і власного споживання, об’єктивно не зможе забезпечити додаткових ресурсів для компенсації втрат України від запланованого введення у 2011-2012рр. I і II черг газопроводу “Північний потік” та II черги БТС.

Крім того, вірогідний прогноз видобутку російських енергоносіїв вказує, що Росія, як у середньостроковій, так і в довгостроковій перспективі не збільшуватиме пропозицію вуглеводнів на європейському ринку. Така тенденція не впливатиме позитивно на формування цінкових параметрів на них у країнах Європи. Для України це має стати стимулом для стримування попиту на імпорту вуглеводнів шляхом активного впровадження енергоефективних технологій, розвитку альтернативних джерел енергії та розвитку власного видобутку.

впровадження енергозберігаючих технологій. Росія натомість зацікавлена у збереженні та розширенні ринків збуту вуглеводнів, зокрема – в утриманні України в колі найбільших споживачів російського природного газу;

- *Енергетична стратегія України* не містить розділу про зовнішню енергетичну політику – попри наявність в ній плану видобування енергоносіїв за межами території країни українськими компаніями та їх участі в міжнародних енергетичних проєктах. Зокрема, і з цієї причини її позиції на міжнародних енергетичних ринках є пасивними і слабкими. *Енергетична стратегія Росії*, навпаки – має виразну зовнішню складову, включно з експансією російських компаній на внутрішні ринки країн-споживачів. Так, в Енергетичній стратегії України визначено, що за межами держави у 2010р. мало б видобуватися 3,6 млн. т нафти та 2,3 млрд. м³ газу, але українські підприємства не досягли в цьому напрямі майже жодних результатів – тоді як російські компанії продовжують з кожним роком збільшувати інвестиції в міжнародні проєкти з видобутку, переробки, транспортування та реалізації нафти й газу;
- *Енергетична стратегія України* не передбачає жодних ініціатив співпраці з країнами-транзитерами вуглеводнів у питанні координації спільних дій на євразійському просторі. *Енергетична стратегія Росії* містить завдання активізації міжнародного діалогу – проте, насамперед з країнами-виробниками і країнами-споживачами енергоресурсів, ігноруючи інтереси країн-транзитерів⁶⁴;
- Україна реформує законодавство на принципах ЄС, згідно з правилами, закладеними в Договорі про Енергетичне співтовариство. Росія натомість здійснює заходи з посилення ролі газової монополії на ринках європейських країн, а також – активізує зусилля Форуму країн - експортерів газу, спрямовані на мінімізацію впливу Третього енергетичного пакета ЄС, зокрема в частині збереження ролі довгострокових контрактів на постачання газу.

Базові засади зовнішньоекономічних відносин у нафтогазовому комплексі, визначені *Енергетичною стратегією Росії*, об'єктивно створюють ризики для інтересів України у сфері транспортування вуглеводнів. Реалізація альтернативних експортних маршрутів постачання російських енергоносіїв на міжнародні ринки за наявності в Росії проблем з нарощуванням їх видобутку зумовлює необхідність або внесення суттєвих коректив до *Енергетичної стратегії України*, або, з огляду на наведені вище приклади невиконання передбачених завдань, – заміну її новим документом.

2.4. ІМОВІРНІ СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ПОДІЙ В НАФТОГАЗОВІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

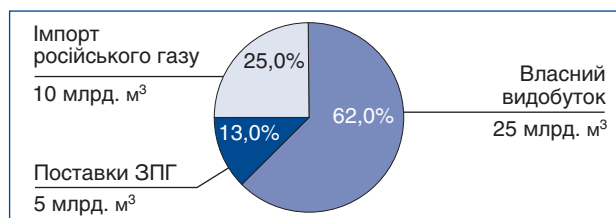
З огляду на намагання Росії посилити свій вплив на Україну шляхом будівництва нових обхідних газопроводів та планів з отримання контролю над українським газовим сектором шляхом використання його монопольної залежності від імпорту російського газу, одними із головних напрямів енергетичної політики України повинно стати:

- зменшення енергоемності ВВП на основі структурної перебудови економіки у напрямі зростання ролі інноваційних технологій, підвищення енергоефективності та розвитку альтернативних видів енергії;

- реформування газового сектору з метою підвищення рівня його конкурентності і прозорості, а також покращення якості корпоративного управління та регулювання;
- залучення інвестицій в геологорозвідку та видобуток нафти та газу всередині країни;
- диверсифікація поставок завдяки будівництву терміналу з приймання зрідженого природного газу (ЗПГ) з країн Перської Затоки, Африки та Каспійського регіону.

Успішне виконання заходів економічної політики за вказаними напрямками може дозволити Україні до 2020р. знизити показник загального споживання газу з 66 млрд. м³ у 2008р. до 40 млрд. м³. При цьому власний видобуток може бути доведений до 25 млрд. м³/рік, поставки ЗПГ, за прогнозами, становитимуть 5 млрд. м³/рік, а імпорт російського газу зменшиться з 56,2 млрд. м³ у 2008р.⁶⁵ до 10 млрд. м³/рік, або до 25% його загального споживання (діаграма “Прогноз споживання газу в Україні в 2020р. за умови ефективного проведення реформ”⁶⁶).

Прогноз споживання газу в Україні в 2020р. за умови ефективного проведення реформ

ВИСНОВКИ

Якщо зазначені реформи в економіці не будуть здійснені, або будуть недостатньо ефективними, то показник залежності України від імпорту газу з Росії у 2020р. досягне критичного рівня – понад 75%, оскільки за такого сценарію імпорт російського газу очікується в обсязі до 50 млрд. м³/рік за приблизного рівня споживання в 65 млрд. м³/рік та стагнації власного видобутку⁶⁷.

Протягом останнього десятиліття українсько-російські відносини в нафтогазовому секторі характеризувалися: з боку України – непослідовністю, відсутністю системності, переважанням тимчасових тактичних інтересів над довгостроковими стратегічними цілями, поширенням непрозорих схем і нездатністю керівництва держави позбавитися впливу ФПГ, які конкурували між собою за отримання економічних вигід від українсько-російських комерційних контрактів; з боку Росії – наступальністю, послідовністю, зкоординованістю зусиль держави і бізнес-структур, що дозволило їй нав'язати українській стороні вигідний для себе формат відносин.

У результаті до критичного рівня посилилася залежність України від постачань російських вуглеводнів, протягом 2006-2010рр. не виконувалися завдання, визначені Енергетичною стратегією України, в т.ч. з диверсифікації. Крім того, у зв'язку з просуванням Росією газопровідних проєктів “Північний потік” і “Південний потік”, стали реальними загрози послаблення ролі України як провідної газотранзитної країни Європи – за збереження водночас становища одного з найкрупніших імпортерів російського газу.

⁶⁴ “Росія стане регіональним лідером у сфері забезпечення євразійської енергетичної безпеки на основі... підвищення довгострокової стійкості попиту і пропозиції енергоресурсів на євразійському просторі за рахунок розвитку експортних поставок російських енергоносіїв, а також активного діалогу з країнами-виробниками і країнами-споживачами енергоресурсів у регіоні”. – Там само, с.86.

⁶⁵ Джерело: “Газпром” на зовнішніх ринках. – Газпром в вопросах и ответах, 2010, с.52, <http://gazpromquestions.ru>

⁶⁶ Розраховано експертами Центру Разумкова.

⁶⁷ У показнику споживання не враховано обсяги газу, що закачуються в ПСГ.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНОЮ І РОСІЄЮ У НАФТОГАЗОВОМУ СЕКТОРІ

ЧИННІ УКРАЇНО-РОСІЙСЬКІ МІЖУРАДОВІ УГОДИ ТА КОМЕРЦІЙНІ КОНТРАКТИ З ПИТАНЬ ПОСТАВОК І ТРАНЗИТУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ

МІЖУРАДОВІ УГОДИ		Стислий зміст	Загальна характеристика та коментар
Назва/дата підписання (ратифікації)/термін дії Угода між Урядом України та Урядом РФ по експорту російського природного газу в Україну і його транзиті через територію України в Європейській країні від 18 лютого 1994р. не набув чинності Термін дії: 18 лютого 1994р. - 31 грудня 2005р. Автоматично продовжується на наступні п'ятирічні періоди, якщо жодна із сторін не повідомить іншу Сторону, принаймні, за чотири роки до завершення п'ятирічного періоду дії Угоди про намір припинити її дію.	Угода визначає правові та економічні засади співробітництва з питань експорту російського природного газу до України та його транзиті територією України до європейських країн; встановлює, що: • російська сторона забезпечить через ВАТ "Газпром", у період 1994-2005рр.: • експорт російського газу для споживачів України обсягом 50-70 млрд. м³; • поставку російського газу для транзиті до пунктів здачі-приймання на кордонах із Словаччиною, Угорщиною, Румунією і Польщею в обсягах 111,5-143,8 млрд. м³/рік; • транзит на контрактній основі своєю територією природного газу з країн Середньої Азії для споживачів України обсягом 25-35 млрд. м³/рік; • українська сторона забезпечить через АТ "Укргазпром" (з 1999р. НАК "Нафтогаз України"); • транзит російського газу територією України від погоджених пунктів здачі-приймання на російсько-українському кордоні до пунктів здачі-приймання на західному кордоні з європейськими країнами; передбачає: • підписання річних контрактів між ВАТ "Газпром" та АТ "Укргазпром" (з 1999р. НАК "Нафтогаз України"), якими погоджуються комерційні умови поставок та експорту газу; • прив'язку тарифної ставки за транзит до ціни на газ; • зоборону реекспорту російського газу до третіх країн; • створення нових транзитних потужностей на території України, за умови, що вони будуть спільною власністю.	"Газова угода" 1994р. визначила загальні напрями українсько-російських відносин у газовій сфері і встановила, що врегулювання ключових питань (у т.ч. встановлення цін на газ і тарифів на його транзит) має здійснюватися на комерційному рівні через контракти, що укладаються між господарюючими суб'єктами – НАК "Нафтогаз України" та ВАТ "Газпром".	
Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом РФ про гарантії транзиті російського природного газу територією України від 22 грудня 2000р. Ратифікована 15 листопада 2001р. Термін дії: 20 грудня 2001р. - 31 грудня 2013р., за винятком Додатків №1, №2 і ст.2, 5, 9 (дію Угоди продовжено на 2002р. і наступні роки згідно з Угодою від 4 жовтня 2001р.)	Угода визначає правові та економічні засади гарантування безперерйного транзиті російського газу територією України до європейських країн та гарантії розрахунків ВАТ "Газпром" із НАК "Нафтогаз України" за послуги з транзиті і зберігання російського газу; встановлює: • економічний механізм погашення українською стороною боргових зобов'язань у разі позаконтрактного відбору російського газу, зокрема шляхом оформлення державного боргу України у вигляді державних цінних паперів; • запровадження експортного мита на природний газ у розмірі \$140 за 1 000 м³; • контроль за фактичним перемищенням природного газу через українсько-російський кордон, який здійснюється митними органами України і РФ; • гарантії російською стороною транзиті туркменського газу територією РФ обсягом 30 млрд. м³/рік.	"Газові угоди" 2000-2001рр. перевели українсько-російські правові відносини в газовій сфері з економічного рівня відносин між господарюючими суб'єктами на міждержавний політичний рівень. Угода передбачила гарантії Уряду України за транзит російського газу, його зобов'язання не допускати поза контрактного відбору газу та відповідальність у разі виникнення заборгованості за поставлений газ (ст.1 Угоди 2000р.); Угода передбачила, що обсяги та форми оплати транзиті газу будуть визначатися щорічними Міжурядовими протоколами (ст.2 Угоди 2001р.).	
Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом РФ про додаткові заходи щодо забезпечення транзиті російського природного газу по території України від 4 жовтня 2001р. Ратифікована 15 листопада 2001р. Термін дії – 20 листопада 2001р. - 31 грудня 2013р.	Угода визначає додаткові заходи із забезпечення транзиті російського газу територією України та розрахунків ВАТ "Газпром" за послуги з його транзиті; встановлює, що: • обсяги транзиті російського газу територією України, а також розмір платежів у грошовій формі та/або обсяги поставок газу в рахунок оплати транзиті уточнюються на основі щорічних Міжурядових протоколів на відповідний рік; • російська сторона гарантує транзит середньо-азійського газу для споживачів України, здійснюваний на контрактній основі між господарюючими суб'єктами із врахуванням щорічних Міжурядових протоколів на відповідний рік на умовах, аналогічних тим, за якими здійснюється транзит російського газу українською стороною до країн Західної Європи; • НАК "Нафтогаз України" і ВАТ "Газпром" до 1 листопада 2001р. підпишуть довгостроковий контракт про транзит російського природного газу територією України на період 2002-2013рр.; врегулює: • порядок заборгованості НАК "Нафтогаз України" перед ВАТ "Газпром" за поставлений до 1 червня 2000р., але не оплачений російський газ шляхом випуску державних облігацій з терміном погашення у 2004-2013рр.; • встановлення експортного мита на газ у рамках щорічних Міжурядових протоколів, що унеможливить реекспорт російського газу з території України; • виконання українською стороною зобов'язань відповідно до положень Угоди в разі банкрутства або реорганізації НАК "Нафтогаз України".	"Газова угода" 1994р. визначила загальні напрями українсько-російських відносин у газовій сфері і встановила, що врегулювання ключових питань (у т.ч. встановлення цін на газ і тарифів на його транзит) має здійснюватися на комерційному рівні через контракти, що укладаються між господарюючими суб'єктами – НАК "Нафтогаз України" та ВАТ "Газпром".	

КОНТРАКТИ НА 2009-2019рр.	
Стислий зміст	
Угода визначає напрями стратегічного співробітництва в газовій галузі; з метою подальшого розвитку системи магістральних газопроводів України та здійснення безперервного транспорту газу до європейських країн території України: розробку спільного балансу та забезпечення транспорту газу; будівництво, реконструкцію та експлуатацію інфраструктурних об'єктів системи магістральних газопроводів; розробку спільних проектів транспортування газу територіями обох країн до закордонних ринків, у т.ч. із залученням компанії третіх країн; сприяння в розробці проектів з освоєння газових родовищ на території обох країн; врегулює питання створення на паритетних засадах міжнародного консорціуму, до сфери діяльності якого, зокрема, належить: транспортування газу та забезпечення надійності ГТС України, збільшення обсягів транспорту газу територією України; створення нових конкурентоспроможних газотранспортних потужностей на території України; економічне обґрунтування використання та експлуатації інфраструктури системи українських магістральних газопроводів; залучення необхідних інвестицій для модернізації та розвитку ГТС України.	Головним предметом "Газової угоди" 2002р. було створення на взаємовигідних умовах міжнародного консорціуму у формі господарського товариства для транспортування газу, забезпечення надійності, безпеки і стабільності функціонування ГТС України і збільшення обсягів транспорту природного газу її території. Проте, консорціум так і не був створений.
Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом РФ про стратегічне співробітництво в газовій галузі від 7 жовтня 2002р. Термін дії: - 7 жовтня 2002р. - 7 жовтня 2032р. Автоматично подовжуватиметься на наступні п'ятирічні періоди, якщо жодна із сторін не менш ніж за два роки до завершення чергового п'ятирічного періоду не повідомить іншу Сторону про намір припинити її дію.	Контракт визначає умови купівлі-продажу природного газу російського, казахстанського, узбецького та туркменського походження; ВAT "Газпром" (Продавець) приймає на себе зобов'язання поставляти, а НАК "Нафтогаз України" (Покупель) приймати та оплачувати в період з 1 січня 2009р. по 31 грудня 2019р. природний газ обсягом 40 млрд. м³ у 2009р., а починаючи з 2010р. - 52 млрд. м³ рік (згідно з <i>Доповненнями від 21 квітня 2010р. визначена на 2010р. обсягом 36,5 млрд. м³</i>); протягом кожного року Покупель зобов'язаний прийняти та оплатити не менше 80% річної контрактної кількості (РКК); Покупель зобороняється реалізовувати поставлений Продавцем газ за межі України; контрактна ціна газу встановлюється за формулою, яка визначається залежно від ціни на газойль і мазут, що склалася в попередній 9-місячний період на ринку Південної Європи (базис поставок - Середземне море, Італія); базова ціна встановлена в розмірі \$450/1 000 м³ (фактична ціна згідно з <i>Доповненнями від 21 квітня 2010р.</i> знижується на суму зменшення митних платежів, якщо це передбачено <i>Постановою Уряду РФ</i>; фактична ціна газу, що поставляється обсягом понад 30 млрд. м³ у 2010р. та понад 40 млрд. м³ з 2011р., не підлягає зниженню); у разі відбору Покупцем понад 6% місячних обсягів поставок з квітня по вересень включно, він повинен сплатити штраф у 150% поточної ціни газу, а в разі відбору з жовтня по березень включно - 300%; Покупель не пізніше 7 числа місяця, наступного за місяцем поставок, здійснює оплату в розмірі 100% вартості обсягу поставленого газу, в разі, якщо Покупель не виконає свої зобов'язання з оплати, то в наступні періоди він розраховується на умовах попередньої оплати; за несвочасне проведення розрахунків за поставлений газ Продавець має право нараховувати Покупцю пеню в розмірі 0,03% за кожен день простроченого платежу); передбачає: зобов'язання Покупця укласти з ТОВ "Газпромзбут України" (100% дочірня компанія ВAT "Газпром") довгостроковий контракт на постачання газу терміном дії з 1 січня 2009р. по 31 грудня 2019р. обсягом 25% усього обсягу газу, який імпортується Покупцем для реалізації промисловим споживачам; врегулювання спорів між сторонами в Арбітражному інституті Торгової палати м. Стокгольм (Швеція).
Контракт між НАК "Нафтогаз України" і ВAT "Газпром" про обсяги і умови транспорту природного газу через територію України на період з 2009р. по 2019р. Підписаний 19 січня 2009р. Термін дії: 1 січня 2009р. - 31 грудня 2019р.	Контракт визначає комерційні умови транспорту російського газу територією України трубопровідним транспортом у встановлених обсягах; встановлює, що Замовник (ВAT "Газпром") в період з 2009р. по 2019р. включно щорічно передає Виконавцю (НАК "Нафтогаз України") для транспорту до країн Європи природний газ обсягом не менше 110 млрд. м³; Виконавець самостійно забезпечує належне функціонування ГТС України та гарантує надійний і безперервний транспорт територією України газу замовника в обсягах, які він передає для транспорту; щорічні обсяги транспорту газу територією України та їх розподіл за кварталами (в т.ч. за напрямками) уточнюються в <i>Доповненнях до контракту</i>; Замовник і Виконавець щорічно підписують Технічну угоду, якою узгоджуються напрямки і протяжність транспорту газу, однак відсутність підписаної угоди не є перешкодою для виконання сторонами їх контрактних зобов'язань; з 2010р. ставка плати за послуги з транспорту 1 000 м³ газу територією України встановлюється за формулою, що містить базову складову в розмірі \$2,04 за 1 000 м³ на 100 км із врахуванням рівня інфляції в ЄС та паливної складову, яка залежить від чинної ціни за газ, відстані транспортування (1 240 км) та коефіцієнта (0,03), що враховує частку загального обсягу транспортування, яка йде на технологічні витрати); Замовник щорічно здійснює оплату наданих Виконавцем послуг з транспорту газу територією України шляхом перерахування грошових коштів на рахунок Виконавця до 20 числа місяця, наступного за місяцем надання послуг; у разі прострочення оплати за наданими послугами з транспорту газу Виконавець має право нараховувати пеню в розмірі 0,03% за кожен день простроченої оплати; врегулювання спорів сторонами відбувається в Арбітражному інституті Торгової палати м. Стокгольм (Швеція).

1. Доповнення від 21 квітня 2010р. з Контракту вилучено пункти про штрафи санкції стосовно Продавця та Покупця - в разі недодоставки/недобору ними обумовлених місячних обсягів газу.
2. Спільна Заява Президента України В.Ющенка та Прем'єр-міністра України Ю.Тимошенка від 31 грудня 2008р. - УНАН, <http://unan.gov.ua>

найжорсткіший в Європі порядок оплати поставок газу (в разі затримки оплати, наступні поставки – лише на умовах передоплати, крім того передбачений механізм обмеження та повного припинення поставок газу).

Несправедливі умови довгострокових контрактів 2009р. унеможливили розрахунок НАК "Нафтогаз України" за російським газом власними коштами, що зумовило утворення великого річного дефіциту його бюджету і зростаючого дефіциту української економіки від Росії до критичного рівня.

Так, у 2009р. НАК "Нафтогаз України", через дефіцит бюджету в понад 30 млрд. грн., не міг самостійно розраховуватися за російський газ, тому приблизно на 50% це робилося за рахунок золотовалютних резервів держави через механізм рефінансування державних банків.

У зв'язку з тим, що НАК "Нафтогаз України", не міг виконати умову "бери або плати", Уряд України змушений був за скасування штрафних санкцій домовлятися про поступки на користь Росії у стратегічних питаннях, зокрема, в атомній промисловості.

Засалом, у Довгострокові контракти 2009р. російськими урядовцями за допомогою ВАТ "Газпром" був закладений потужний потенціал економічного впливу на політичні процеси в Україні.

Це стало можливим внаслідок недостатності президентських та урядових структур України сформувати єдину перетворюючу позицію через особисті політичні амбіції вищих керівників держави та вплив на них конкуруючих ФПН, які змагалися за отримання комерційних переваг від укладання російсько-українських газових контрактів.

Натомість усі дії державних органів влади Росії та бізнесу були повністю скоординованими, що дозволило Уряду Росії тримати переговорний процес з укладання контрактів у газовій сфері з Україною під своїм контролем.

ПОЛІТИЧНА СКЛАДОВА ДОВГОСТРОКОВИХ ГАЗОВИХ КОНТРАКТІВ 2009р.

У контракті купівлі-продажу газу був уперше застосований "формульний підхід", згідно з яким ціна газу визначалася залежно від ринкової вартості нафтопродуктів (мазуту та газойлю). Такий принцип діє в країнах Європи з початку 1960-х років і його перевагою є те, що перегляд ціни газу в довгостроковому періоді відбувається поза впливом політичних чинників.

Отже, за формою підписаних Довгострокові контракти 2009р. нагадували договірну-правову модель, за якою ВАТ "Газпром" працює з європейськими партнерами, але за суттю в них був вмонтований потужний політичний елемент, який перекреслює усі переваги "формульного підходу". Це сталося тому, що керівництво Росії продовжувало розкладати питання газу як інструмент впливу на політику України, тоді як Прем'єр-міністр України Ю. Тимошенко сприймала його несамоперед кризис прізму внутрішньополітичної боротьби за президентську посаду.

Такі підходи призвели до того, що ВАТ "Газпром" переуступило право вимоги боргу з "РосУкрЕнерго" на суму \$1,7 млрд. (або 11 млрд. м³ газу) на користь НАК "Нафтогаз України" з надав 20%, знизив на ціну газу у 2009р. В обмін на такі "послуги", українська сторона, підписуючи "Газовий контракт" 2009р. "не побачила" низку обтяжливих для себе умов, зокрема:

- завищену ціноначинення на \$70/1 000 м³ базову ціну (\$450 за 1 000 м³);
- необґрунтовано високий показник річного контрактного обсягу (52 млрд. м³);
- наявність в Європі санкції за невиконання умови "бери або плати" (штраф у розмірі 150-300% місячного обсягу поставок, залежно від сезону).

МІЖУРЯДОВІ УГОДИ ТА КОМЕРЦІЙНІ ДОГОВОРИ В НАФТОВІЙ СФЕРІ

Стислий зміст		Загальна характеристика та коментар
Угода між Урядом України та Урядом РФ про умови поставок нафти і нафтопродуктів та їх транспортування по території України 18 лютого 1994р. Термін дії – з 18 лютого 1994р. до завершення шести місяців з дня, коли одна зі сторін повідомить іншу про намір припинити її дію.	Угода врегулює питання поставок нафти і нафтопродуктів за цінами світового ринку та їх транспортування територією України згідно з тарифами, що забезпечать взаємну економічну вигоду; встановлює, що: • оплата російської нафти та нафтопродуктів, що поставляються на умови "франко-кордон", РФ з Україною, виходячи з поточних цін нафти та нафтопродуктів на світовому ринку; • оплата послуг НТС України за транзит російської нафти здійснюється за тарифами, погодженими Державним комітетом з нафти та газу України і Міністерством палива та енергетики РФ; • українська сторона забезпечить повернення продуктів нафтопереробки, отриманих з нафтової сировини Росії, що поставляються до України на умовах тимчасового ввезення, без збору мита та кількісних обмежень, обсяги таких поставок визначаються окремою угодою.	Угодою встановлено перехід до розрахунків за нафту та нафтопродукти за цінами світового ринку. Водночас, оплата послуг НТС України за транзит російської нафти здійснюється за тарифами, погодженими уповноваженими відомствами сторін – що фактично позбавляє права ВАТ "Укртранснафта" самостійно встановлювати тарифи. Практика свідчить, що російська нафтопродівна монополія АК "Транснефть", користуючись цією нормою Угоди, під час визначення транзитних тарифів неодноразово використовувала вплив державних органів Росії.
Угода між Урядом України та Урядом РФ про транзит нафти територією України 18 серпня 2004р. Термін дії: 2004-2019рр. Автоматично продовжується на наступні п'ятирічні періоди, якщо сторони не примимуть іншого рішення.	Угода врегулює питання економічного співробітництва у сфері транзиту нафти, що надходить з території РФ для третіх країн трубопровідним транспортом через територію України; визначає, що: • транзит нафти здійснюється на підставі договорів про надання послуг між уповноваженими організаціями сторін, а також договорів між уповноваженою організацією російської сторони та вантажовідправниками в обсягах, що визначаються графіками транспортування нафти, які затверджуються російською стороною у встановленому порядку; • обсяги та напрямки транзиту нафти територією України уточнюються щорічними протоколами, які укладаються компетентними органами сторін; • уповноважені організації сторін забезпечують оптимальну роботу нафтопроводу "Одеса-Броди", в т.ч. поставки російської нафти за напрямком Броди-Одеса-МНТ "Південний"; • українська сторона зобов'язується повідомляти російську сторону про зміну транспортних тарифів на транзит нафти територією України за три місяці до запровадження такої зміни; встановлює, що: • координацію і контроль виконання цієї Угоди здійснюють компетентні органи сторін; • з російської сторони – Міністерство промисловості та енергетики РФ; • з української сторони – Міністерство палива та енергетики України; • уповноваженими організаціями сторін з реалізації цієї Угоди є: • з російської сторони – АК "Транснефть"; • з української сторони – ВАТ "Укртранснафта".	Угода та комерційні договори змінили правовий механізм з укладання договорів на транзит нафти українськими маршрутами. (1). До їх підписання ВАТ "Укртранснафта" укладала договори безпосередньо з російськими нафтодобувними компаніями. Угода та комерційний договір 2004р. встановили, що транзит нафти здійснюється на підставі договорів про надання послуг між АК "Транснефть" і ВАТ "Укртранснафта", але договори з вантажовідправниками нафти підписує АК "Транснефть" в обсягах, що визначаються графіками, які затверджуються самою ж російською нафтопродівною компанією. Таким чином, після підписання Угоди та комерційного договору про транспортування нафти територією України ВАТ "Укртранснафта" потрапила в монополію залежності від єдиного замовника транзитних послуг, який до того ж не несе юридичної відповідальності за невиконання графіка транспортування нафти, оскільки не є її власником, а лише виконує заявки російських нафтодобувних компаній з перекачування нафти. (2). Угода визначила використання нафтопроводу "Одеса-Броди" для поставок російської нафти за напрямком Броди-Одеса-МНТ "Південний". Це положення Угоди, закріплене у відповідному комерційному Договорі, заклопо правову основу для блокування використання нафтопроводу "Одеса-Броди" в аварійному режимі з метою постаачання до України і транзиту до Європи каспійської нафти й тим самим – позбавило Україну можливостей диверсифікації джерел надходження нафти.
На виконання положень Угоди укладені комерційні договори: • між ВАТ "Укртранснафта" та АК "Транснефть" про надання послуг з транспортування нафти територією України терміном на 15 років. Згідно з умовами Договору, функції єдиного замовника послуг з транспортування нафти від імені всіх російських компаній надані АК "Транснефть". Договір суттєво послабив вплив ВАТ "Укртранснафта" на формування транзитних тарифів та обмежив його права з надання послуг на транспортування нафти третім особам, встановивши, що такі послуги надаються лише, якщо додаткові обсяги нафти не перешкоджатимуть виконанню Договору та з угодою АК "Транснефть"; • між ВАТ "Укртранснафта" та ТНК-ВР про транспортування російської нафти в реверсному режимі маршрутом Мозир-Броди-МНТ "Південний".		

3 Діється про борги компанії "РосУкрЕнерго" перед ВАТ "Газпром", що виникли протягом 2008р. Діється: Від кого засекретили рішення Стокгольського арбітражу? – Діється тижня, 26 червня 2010р., www.dti.ua

4 У зв'язку з реорганізацією вказаних органів виконавчої влади України і РФ, зараз їх функції виконують Міністерство палива та енергетики України та Міністерство енергетики Росії, відповідно.

3. УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В СЕКТОРІ ЯДЕРНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Як зазначалося вище, після розпаду СРСР Україна та Росія успадкували частини колись єдиного ядерного комплексу – що на тривалий час зумовило певну взаємозалежність секторів ядерної енергетики обох країн. Тому між суб'єктами ядерної енергетики обох країн були оформлені кооперативні зв'язки, підписано ряд документів, необхідних для врегулювання питань співпраці.

Проте, не всі напрями співробітництва розвиваються з однаковим урахуванням національних інтересів двох країн¹. Найменш проблемними (умовно та, можливо, до певного часу) є сегменти постачань сировинних компонентів свіжого ядерного палива та атомного машинобудування, де існує природна або традиційна взаємозалежність українських і російських підприємств². Більш проблемні – аспекти, що стосуються залучення українських підприємств до виконання крупних російських проектів у третіх країнах, а також перспектив розвитку української ядерної енергетики, зокрема створення в Україні елементів ядерного паливного циклу.

У цьому розділі стисло характеризуються головні аспекти та найважливіші проблеми українсько-російських відносин в ядерній галузі. Вирішення гострих питань, які суттєво впливають на двосторонні відносини в енергетичній сфері, не останньою чергою залежить від політичної волі керівництва обох держав.

Головні показники, що характеризують сектори ядерної енергетики обох країн, наведені на карті “Ядерні комплекси України та Росії: базові показники” (с.36-37). Стислий зміст основних документів, що визначають засади двосторонніх відносин у секторі, наводяться в Додатку 3 до цієї Доповіді.

3.1. УКРАЇНСЬКА ЯДЕРНА ЕНЕРГЕТИКА³

Україна має розвинуту ядерну енергетику, яка генерує майже половину електроенергії, що виробляється у країні. Перспективи її подальшого розвитку окреслені *Енергетичною стратегією України до 2030р.* (далі – *Енергетична стратегія України*) і Планом заходів з її виконання на 2006-2010рр.⁴

Характер та особливості українсько-російського співробітництва в секторі ядерної енергетики визначаються насамперед наступними чинниками:

- переважаною залежністю України від російської сторони, в т.ч. фактично монопольною – від постачання свіжого та переробки і зберігання відпрацьованого ядерного палива, що вже створювало політичні ризики використання російською стороною цієї залежності для тиску на Україну⁵;

- закритістю сектору – не лише через його зрозумілу чутливість (зумовлену дотичністю до проблем нерозповсюдження), але й через відсутність оперативної і системної відкритої інформації про суто економічні параметри його діяльності, що породжує припущення про наявність у ньому корупційної складової і негативно впливає на його подальший розвиток;
- постійним зволіканням Україною виконання власних рішень і програм розвитку ядерної енергетики, насамперед – створення елементів ядерно-паливного циклу (ЯПЦ), внаслідок чого невпинно скорочується відповідний науковий і науково-технічний потенціал країни, а залежність від російської сторони посилюється.

Атомна генерація

На цей час в Україні працюють чотири АЕС – Запорізька (ЗАЕС), Рівненська (РАЕС), Хмельницька

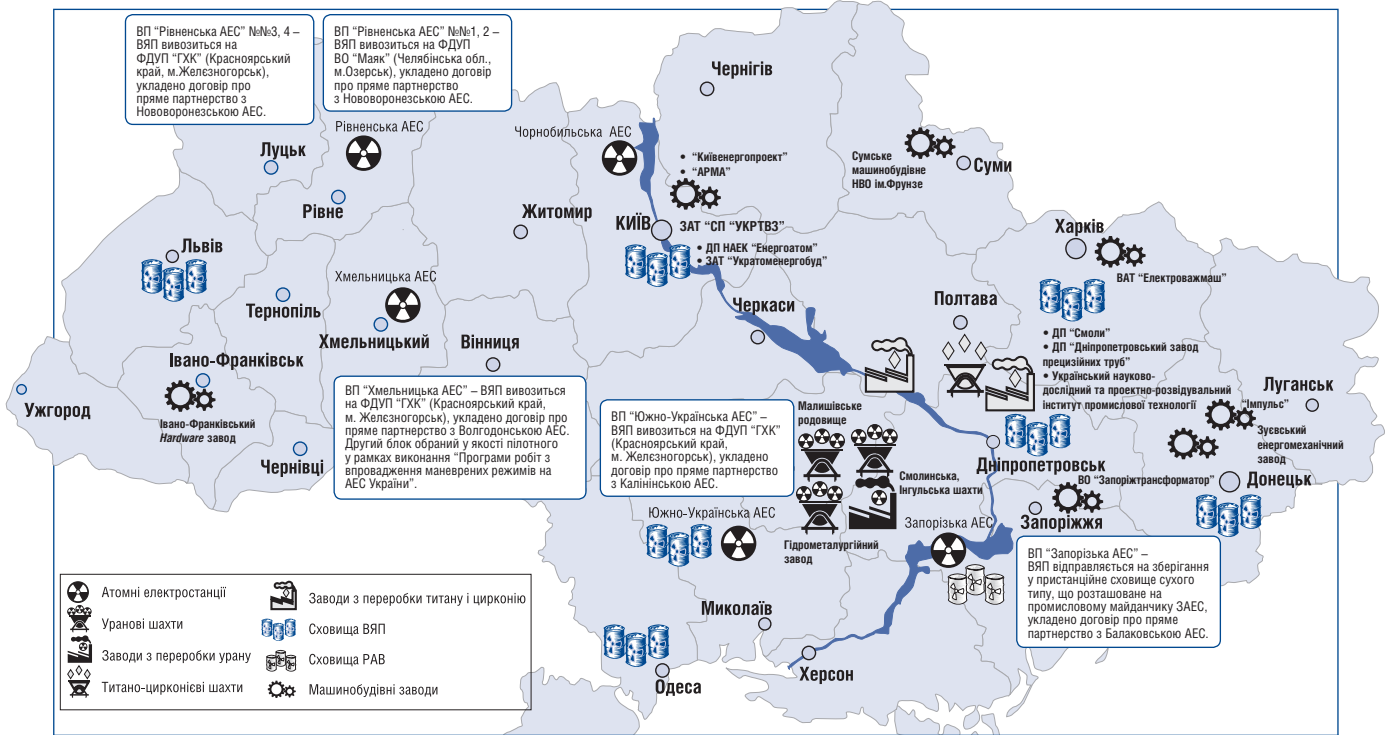
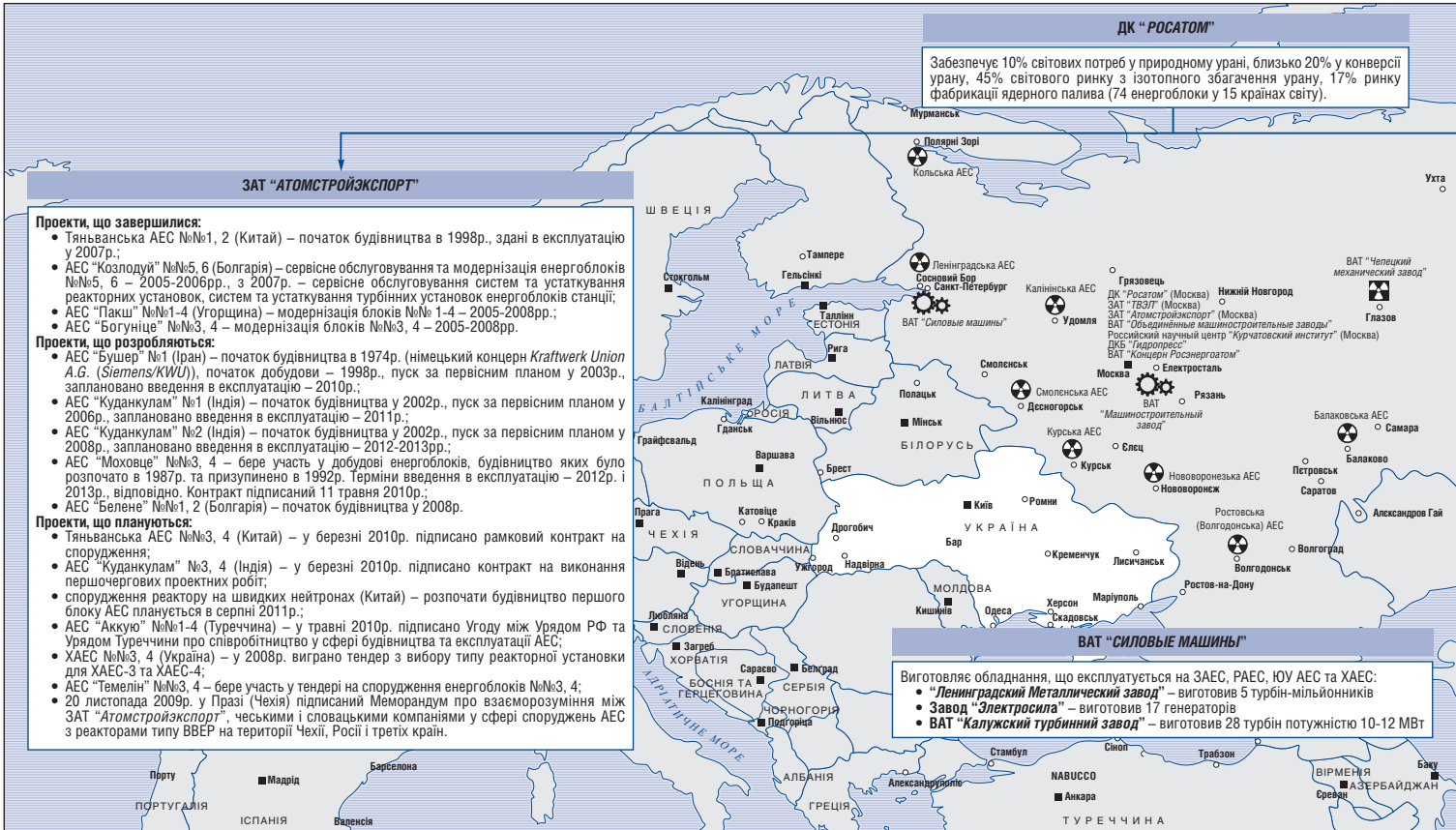
¹ Сегмент транспортування російського ядерного палива для третіх країн територією України тут не розглядається.

² Так, Росія постачає до 85% необхідного для українських АЕС обладнання. Своєю чергою, українські підприємства (Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання, ВАТ “Насосенергомаш” та ін.) беруть участь у виконанні Програми розвитку ядерної енергетики РФ до 2030р. шляхом поставок енергетичного устаткування. Наприклад, третина портфеля замовлень лише ВАТ “Турбоатом” (Харків) припадає на Росію, його тиххідними турбінами оснащені всі російські АЕС, а їх виробництво в Росії лише започатковує ВАТ “Силловые машины”.

³ Див. також: Ядерна енергетика України: проблеми безпеки і розвитку. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2005, №6, с.3-30; Ядерна енергетика у світі та в Україні: стан і перспективи розвитку. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2008, №3, с.2-34; Диверсифікаційні проекти в енергетичній сфері України: стан, проблеми і шляхи розв'язання. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2009, №6, с.38-49.

⁴ Затверджений Розпорядженням КМУ №436 від 27 липня 2006р.

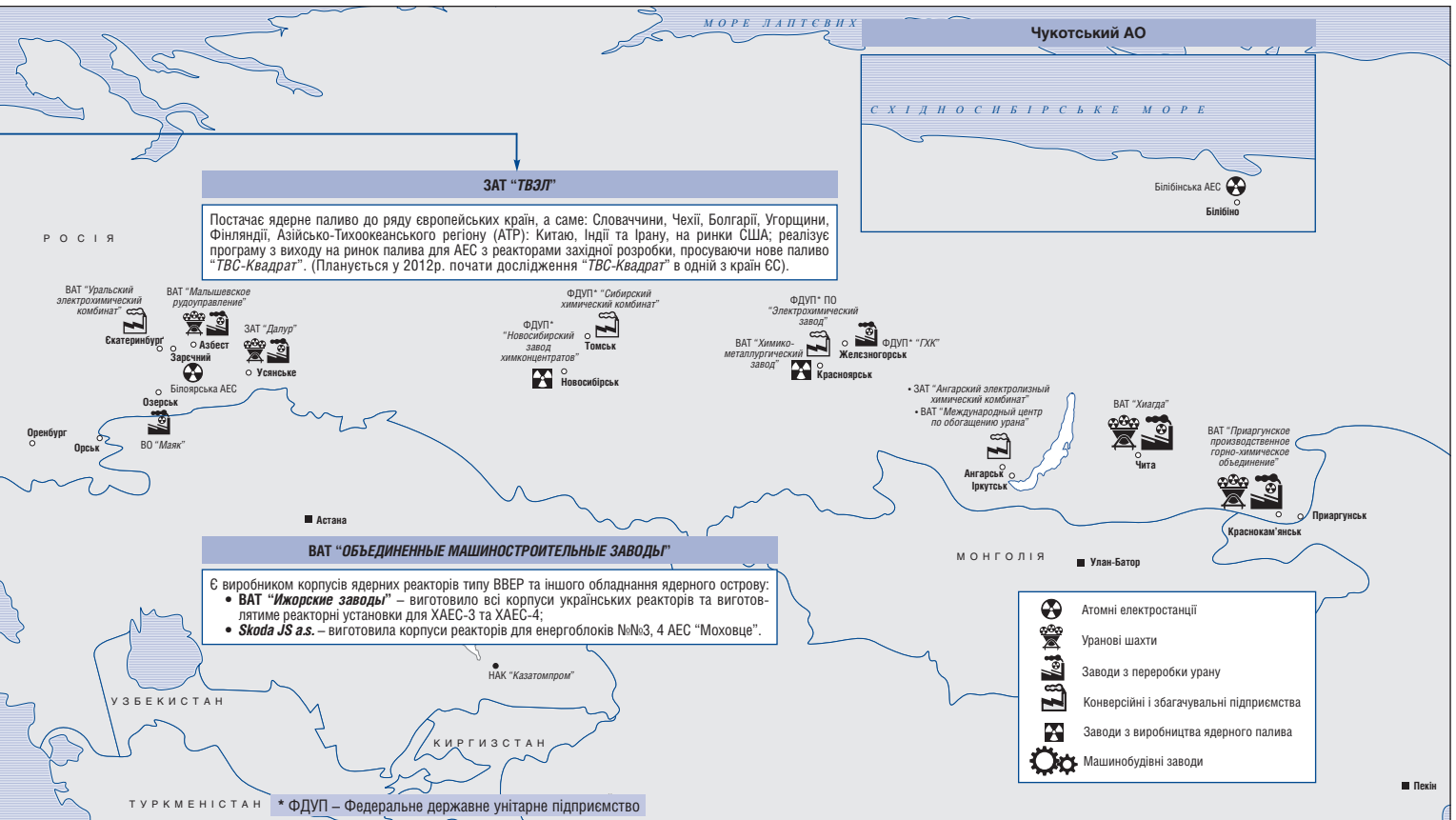
⁵ Зокрема, у грудні 2004р., в розпал політичної кризи в Україні, від ВАТ “ТВЭЛ” надійшло повідомлення про можливість призупинення поставок ядерного палива у 2005р. Після коригування позиції керівництва РФ стосовно перебігу президентських виборів в Україні заява була дезавуєвана. Див.: Пенчера Ю., Кошарна О. Безпека і поводження з відпрацьованим ядерним паливом. – Безпека та нерозповсюдження, 2005, №2, с.37.

УКРАЇНА

- посідає шосте місце у світі і перше – в Європі за розвіданими запасами урану (1,8% світових розвіданих запасів)
- володіє унікальними родовищами цирконію, найбільшими в Європі; українські підприємства є фактично монополістами в постачанні цирконієвої сировини на світовий ринок
- має підприємства з переробки уранової і цирконієвої руди
- має дослідно-промислову базу і найновіші технології виробництва ядерно чистих цирконію і гафнію та цирконієвого прокату
- є третьою країною у світі, після США і Франції, що виробляє чистий гафній
- посідає сьоме місце у світі і п'яте – в Європі за обсягами виробництва електроенергії на АЕС
- має реальні шанси створення в перспективі власного ядерного палива, залучаючи зарубіжні потужності лише в частині збагачення урану

комплекс Росії

комплекс України

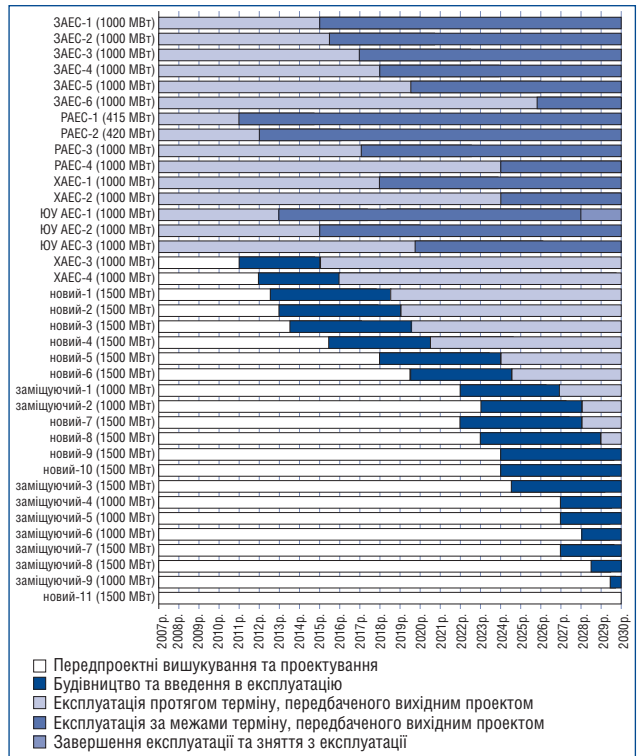
Діючі енергоблоки					
АЕС	Номер енергоблоку	Електрична потужність, МВт	Тип реакторної установки	Дата введення в експлуатацію	Рік закінчення проектного терміну експлуатації
ЗАЕС	1	1 000	ВВЕР-1000	грудень 1984р.	грудень 2014р.
	2	1 000	ВВЕР-1000	липень 1985р.	липень 2015р.
	3	1 000	ВВЕР-1000	грудень 1986р.	грудень 2016р.
	4	1 000	ВВЕР-1000	грудень 1987р.	грудень 2017р.
	5	1 000	ВВЕР-1000	серпень 1989р.	серпень 2019р.
	6	1 000	ВВЕР-1000	жовтень 1995р.	жовтень 2025р.
ЮУ АЕС	1	1 000	ВВЕР-1000	грудень 1982р.	грудень 2012р.
	2	1 000	ВВЕР-1000	січень 1985р.	січень 2015р.
	3	1 000	ВВЕР-1000	вересень 1989р.	вересень 2019р.
РАЕС	1	420	ВВЕР-440	грудень 1980р.	грудень 2010р.*
	2	415	ВВЕР-440	грудень 1981р.	грудень 2011р.*
	3	1 000	ВВЕР-1000	грудень 1986р.	грудень 2016р.
	4	1 000	ВВЕР-1000	жовтень 2004р.	жовтень 2034р.
ХАЕС	1	1 000	ВВЕР-1000	грудень 1987р.	грудень 2017р.
	2	1 000	ВВЕР-1000	серпень 2004р.	серпень 2034р.

* 10 грудня 2010р. Державний комітет ядерного регулювання України подовжив термін експлуатації енергоблоків №№1, 2 РАЕС на 20 років.

Енергоблоки, що плануються до спорудження				
АЕС	Номер енергоблоку	Електрична потужність, МВт	Тип реакторної установки	Дата введення в експлуатацію (за планом)
Хмельницька	3	1 000	В-320	Здійснюються дослідження
	4	1 000	В-320	Здійснюються дослідження

Скорочення: ВЯП – відпрацьоване ядерне паливо; РАВ – радіоактивні відходи; ЗАЕС – Запорізька АЕС; ЮУ АЕС – Южно-Українська АЕС; РАЕС – Рівненська АЕС; ХАЕС – Хмельницька АЕС

Будівництво і введення в експлуатацію енергоблоків з використанням прилеглих майданчиків АЕС (енергоблоки 1000 МВт або 1500 МВт)*

* Введення в експлуатацію нових блоків у вказані терміни виглядає сумнівним через невиконання Енергетичної стратегії України.

(ХАЕС), Южно-Українська (ЮУ АЕС), – на яких експлуатуються 15 енергоблоків російської розробки: два енергоблоки з реакторами ВВЕР-440 (зі встановленою електричною потужністю 420 та 415 МВт, відповідно) і 13 енергоблоків ВВЕР-1000 (1 000 МВт кожен), у т.ч. два – введені в експлуатацію у 2004р.⁶ Оператором діючих АЕС України є ДП НАЕК “Енергоатом”. У 2009р. внесок АЕС у виробництво електроенергії становив 48%⁷.

Протягом останніх п’яти років, завдяки заходам з підвищення безпеки, покращенню технічного обслуговування, заміні обладнання, підвищенню кваліфікації персоналу, енергоблоки АЕС працювали стабільно⁸. Зокрема, у 2009р., порівняно з попереднім роком, кількість розвантажень зменшилася у 1,8 рази, зупинень енергоблоків – у 2,3 рази; обсяг енергії, не виробленої через порушення режиму, скоротився майже вчетверо; аварій та інцидентів на АЕС, за класифікацією Міжнародної шкали ядерних подій (INES), не зареєстровано.

Експлуатація енергоблоків і подовження її термінів⁹. Співробітництво між українськими та російськими експлуатуючими організаціями здійснюється відповідно до Програми співробітництва НАЕК “Енергоатом” з російським концерном ВАТ “Росенергоатом”, яка ухвалюється щорічно в рамках міжвідомчої Угоди про науково-технічне співробітництво від 2 грудня 1999р.¹⁰

На цей час найбільш актуальними завданнями, виконання яких потребує спільних зусиль української і російської сторін, є наступні.

- **Впровадження маневрених режимів на українських АЕС.** Необхідність цього кроку полягає в недостатній пропускній спроможності електромереж України, а складність – у тому, що реактори ВВЕР та ядерне паливо для них не проектувалися для експлуатації в маневреному режимі¹¹.

У 2003р. НАЕК “Енергоатом” і ВАТ “ТВЭЛ” погодили Програму робіт із впровадження маневрених режимів на АЕС України, до виконання якої залучені Російський науковий центр (РНЦ) “Курчатовский

институт”, ДКБ “Гидропресс” та ін. установи. В якості пілотного обраний енергоблок №2 ХАЕС. Започаткувати його дослідну експлуатацію в маневреному режимі планується у 2011р. На цей час розроблено документи, необхідні для започаткування проекту¹².

Впровадження маневрених режимів, *по-перше*, може позитивно вплинути на експлуатаційний ресурс енергоблоків і прийняті проектні обмеження параметрів експлуатації активної зони, *по-друге*, сприятиме підтримці стабільності енергосистеми України (насамперед, частоти в мережі) в умовах добової/сезонної зміни попиту та економії ресурсів (ядерного палива), *по-третє*, має підвищити конкурентоспроможність українських АЕС: НАЕК “Енергоатом” сподівається на можливість продажу додаткової частки електроенергії (т.зв. маневреної складової) за тарифом, вищим від базового.

- **Подовження експлуатації енергоблоків АЕС понад проектний термін¹³.** Відповідно до *Енергетичної стратегії України*, планується до 2018р. подовжити терміни експлуатації 12 з 15 діючих енергоблоків (насамперед блоків №№1-2 РАЕС і №1 ЮУ АЕС – оскільки їх проектний термін завершується у 2010-2012рр.). Відповідні підготовчі роботи виконує НАЕК “Енергоатом” згідно з Комплексною програмою робіт з продовження строку експлуатації діючих енергоблоків АЕС¹⁴.

Водночас, у цій сфері особливо важливою є співпраця з російською стороною, оскільки Росія на цей час має значний досвід подовження термінів експлуатації реакторів ВВЕР на своїх АЕС: у 2001-2009рр. було подовжено експлуатацію 13 енергоблоків сумарною встановленою потужністю 6,8 МВт. Тому напрям “модернізація та подовження терміну експлуатації АЕС” в українсько-російському співробітництві виокремлено як особливо важливий. Зокрема, в його рамках розробляються спільні документи¹⁵; використовується російський досвід з обстеження поточного стану обладнання енергоблоків українських АЕС; фахівці провідних російських організацій беруть безпосередню участь у практичних роботах на майданчиках АЕС України.

⁶ Для означення особливостей конструкції реакторних установок (реакторів) використовуються різні терміни: розробка, проект, конструкція, дизайн. У цьому тексті використано термін “розробка”.

⁷ Вироблено 82,9 млрд. кВт електроенергії, що на 7,7% менше, ніж у 2008р.; коефіцієнт використання встановленої потужності склав 68,4%, або на 5,5% менше. Зниження показників зумовлене економічною кризою і, відповідно – зниженням попиту на електроенергію.

⁸ Ці заходи виконуються переважно в межах Зведеної програми підвищення безпеки АЕС України, яка поєднує Комплексну програму робіт з продовження ресурсу АЕС і План заходів з виконання Концепції підвищення безпеки діючих енергоблоків АЕС.

⁹ Докладно див.: Ядерна енергетика у світі та в Україні..., с.16-19.

¹⁰ На цей час є чинною Програма, прийнята до виконання наказом НАЕК “Енергоатом” №1203 від 31 грудня 2009р. Програма передбачає різноманітні заходи – від спільних засідань Ради головних інженерів АЕС РФ та України та відновлення роботи клубу ВВЕР-440, ВВЕР-1000 до укладання договорів про пряме партнерство між АЕС (між Хмельницькою і Волгодонською, Запорізькою і Балаківською, Рівненською і Нововоронезькою, Южно-Південно-Українською і Калінінською).

¹¹ З цієї причини Держатомрегулювання сприймає запровадження маневрених режимів із застереженнями, наполягаючи на тому, що їх можна впроваджувати лише на енергоблоках, рівень безпеки яких повністю відповідає міжнародним стандартам. Див.: Миколайчук Е.: Государство очень наивный и доверчивый собственник АЭС. – *AtomNews*, 17 марта 2010г., <http://www.atomnews.info>

¹² Зокрема, розроблено: проект Програми робіт з обґрунтування і впровадження в експлуатацію режиму добового маневрування потужністю в діапазоні 100-75-100% номінальної потужності на енергоблоках ВВЕР-1000 АЕС України; Концептуальне технічне рішення про запровадження режиму добового регулювання потужністю в діапазоні 100-75-100% номінальної потужності на енергоблоці №2 ХАЕС. Доопрацьовано: розділ 60 Вимог загальної безпеки реакторних установок АЕС з обґрунтування безпеки експлуатації ХАЕС-2 в режимі регулювання потужністю та попередній звіт з аналізу безпеки експлуатації ХАЕС-2 в такому режимі. Надіслано на узгодження до Держатомрегулювання Технічне рішення про дослідну експлуатацію ХАЕС-2 в режимі регулювання потужності.

¹³ Див. також: Ядерна енергетика України: проблеми безпеки і розвитку..., с.23-24.

¹⁴ Програма затверджена Розпорядженням КМУ №263 від 29 квітня 2004р.

¹⁵ Розроблено керівний документ “Моніторинг будівельних конструкцій АЕС” (набув чинності в Україні в березні 2007р.), завершується розробка документа “Управління старінням будівельних конструкцій атомних станцій: Технічні вимоги”.

Зокрема, завдяки цій спільній роботі були успішно виконані всі необхідні процедури для отримання дозволу на подовження термінів експлуатації енергоблоків №№1-2 РАЕС на 20 років, який і був наданий Держатомрегулювання 10 грудня 2010р.¹⁶

Перспективи розвитку атомної генерації. *Енергетична стратегія України* передбачала нарощування встановленої потужності АЕС з 13,835 ГВт до 29,5 ГВт. Зокрема, планувалося завершення будівництва (власне, добудова) і введення в експлуатацію до кінця 2016р. енергоблоків №№3-4 ХАЕС¹⁷. На виконання цих планів у 2008р. проведено тендер на вибір реакторної установки, який виграла російська компанія ЗАТ “Атомстройэкспорт”, запропонувавши вдосконалені реакторні установки ВВЕР-1000 (В-392Б), що будуть виготовлені на ВАТ “Ижорские заводы”.

Уже на цьому етапі виникало багато питань стосовно проекту добудови енергоблоків. Ні на момент проведення тендеру, ні на цей час не було й немає ТЕО проекту та, відповідно, обґрунтованих цінових параметрів – отже, невідомо, на підставі яких розрахунків ведуться переговори про російські кредити на фінансування будівництва українською стороною¹⁸. Оцінки вартості будівництва, про які йшлося в заявах офіційних осіб (близько 30 млрд. грн. або \$4-5 млрд.), багатьма фахівцями піддавалися сумніву як завищені¹⁹. Висловлювалися також сумніви в доцільності як добудови енергоблоків на основі старих будівельних конструкцій, так і їх оснащення реакторами ВВЕР²⁰.

Однак, попри застереження та сумніви, 9 червня 2010р. між урядами України та РФ підписано Угоду про співпрацю в будівництві енергоблоків №№3, 4 ХАЕС. Примітно, що Угода містить загалом не поширене у світовій практиці зобов'язання замовника будівництва – України, забезпечувати нові енергоблоки протягом усього періоду їх експлуатації ядерним паливом винятково російського виробництва.

Передбачається, що російська сторона профінансує 85% вартості будівництва, Україна – 15%. Кредит в \$1 млрд. на виконання Україною її фінансових зобов'язань за Угодою, ймовірно, буде надано ВАТ “Сбербанк России”. Енергоблок №3 має бути введений в експлуатацію у 2016р., №4 – у 2017р.

Що стосується будівництва нових АЕС, то Мінпаливенерго за участі НАЕК “Енергоатом” планує у 2011р. завершити розробку Кадастру майданчиків під будівництво нових енергоблоків АЕС, на підставі якого НАЕК “Енергоатом” вибере тип реактора, що може бути використаний в Україні (розглядаються такі компанії-виробники: “Rosatom”, AECL (Канада), KEPCO (Корея), AREVA (Франція), Westinghouse та ін.

Однак, уже на 2008р. терміни виконання підготовчих заходів і робіт, встановлені відповідними планами, були перевищені на 1,5-2 роки. Тому є підстави для сумнівів у вчасному та в повному обсязі виконанні завдань, визначених *Енергетичною стратегією України* в цій частині.

Питання будівництва нових енергоблоків є для України стратегічним. Його вирішення має ґрунтуватися на врахуванні наступних чинників: геополітичні та безпекові пріоритети держави; необхідність диверсифікації джерел постачання ядерного палива (і тим самим – вибору типів реакторів); забезпечення потрібних параметрів регулювання потужності в електромережах Об'єднаної енергетичної системи України за рахунок більшої маневреності обраних типів реакторів; залучення до розробок і побудови нових енергоблоків вітчизняного науково-технологічного потенціалу; перспектива приєднання України до Європейської енергетичної системи (UCTE)²¹.

Ядерний паливний цикл (ЯПЦ)

Україна не володіє повним циклом ядерних технологій, необхідних для виготовлення свіжого та переробки відпрацьованого ядерного палива для АЕС, тому вона купує свіже паливо в Росії і туди ж вивозить відпрацьоване паливо для його переробки і зберігання – попри проголошені на початку 1990-х років наміри створення власного “частково замкнутого” або “неповного” ЯПЦ, який не передбачав збагачення природного урану, оскільки розгортання відповідних технологій і будівництво підприємств було визнано недоцільним. Надалі ця позиція не змінилась, і в жовтні 2010р. Україна приєдналася до Міжнародного центру із збагачення урану (МЦЗУ), створеного за ініціативою РФ в Ангарську (див. врізку “Міжнародний центр із збагачення урану...”, с.43).

¹⁶ Так, Комплексне інспекційне обстеження, проведене в листопаді 2010р., встановило, що: на АЕС виконуються умови діючої ліцензії; відомості, надані у звітах з періодичної переоцінки безпеки (ЗППБ), підтверджуються; експлуатуюча організація готова до експлуатації енергоблоків №1, 2 РАЕС у понадпроектний термін. Рівень надійності енергоблоків №1-2 РАЕС підтверджений і міжнародними експертами під час місії МАГАТЕ OSART і партнерських перевірок Всесвітньої асоціації операторів атомних станцій (IAEA). Див.: Держатомрегулювання видав ліцензію на продовження на 20 років експлуатації блоків №1 та №2 Рівненської АЕС. – Офіційний сайт Держатомрегулювання, 16 грудня 2010р., www.snrk.gov.ua

¹⁷ Будівництво енергоблоків було започатковане в 1987-1988рр. і зупинене через мораторій на будівництво в Україні ядерних об'єктів після аварії на ЧАЕС. У 2005-2006рр. проведено експертизу конструкцій і визнано можливість добудови енергоблоків на їх основі (фізична готовність: №3 – 70%, №4 – 28%). У НАЕК “Енергоатом” переконані, що конструкції надійні та можуть гарантовано служити 45 років. Див.: РФ погодилася кредитувати українську частину постачань для добудови ХАЕС. – РБК-Україна, 12 грудня 2010р., <http://rbk.ua>

¹⁸ За інформацією на 2007р., середня вартість легководного реактора AP-1000 (виробництво – Westinghouse) становила \$2,15 млрд., європейського реактора EPR-1600 (AREVA) – \$4 млрд., російського ВВЕР-1000 – \$1,67 млрд. (РФ погодилася будувати другу чергу АЕС Тяньвань у Китаї за \$1,7 млрд.). Індія в березні 2010р. визначила референтну ціну для ВВЕР-1000 в \$1,6 млрд.

¹⁹ Див., наприклад: Ціна енергоблоків для ХАЭС завишена в 3-4 рази. – Фокус, 21 лютого 2010г., <http://focus.ua/politics>

²⁰ Так, Держатомрегулювання висловив застереження стосовно добудови енергоблоків на основі старих конструкцій. Див.: Госкомитет ядерного регулювання України вважає небезпечною достройку 3 і 4 блоків Хмельницької АЕС. – РБК-Україна, 26 лютого 2010г., <http://rbk.ua>

²¹ З цієї точки зору привертає увагу підписана 27 жовтня 2010р. Угода “Про заходи щодо забезпечення паралельної роботи Єдиної енергетичної системи РФ і Об'єднаної енергетичної системи України” та досягнута на рівні прем'єр-міністрів домовленість про термінову підготовку довгострокової угоди, яка пов'язана енергосистеми РФ та України. Необхідності в підписанні згаданої угоди не було, оскільки енергосистеми України і РФ працюють у паралельному режимі, однак, підписавши довгострокову угоду, Україна ризикує позбутися можливості інтеграції своїх електромереж в Європейську енергетичну систему.

На цей час Україна забезпечує виробництво природного урану обсягом близько 30% власних потреб і 100% власних і російських потреб у цирконієвому концентраті, при цьому її частка у вартості ядерного палива становить близько 20%. Інші 80% вартості створюються переважно Росією, а також Казахстаном, де виробляються паливні таблетки.

Таким чином, експлуатація українських АЕС значною мірою залежить від російської сторони. Зниження цієї залежності могло бути досягнуто лише шляхом диверсифікації джерел постачання ядерного палива, формування його резервних запасів і реального створення вітчизняних елементів ЯПЦ.

Постачання свіжого ядерного палива (СЯП) для українських АЕС і диверсифікація його джерел²². До 1996р. включно ядерне паливо для українських АЕС постачалося на компенсаційній основі – в рахунок збройового урану, який містився в ядерних боєголовках, що їх Україна, відмовившись від ядерної зброї, вивозила до Росії.

У 1995р. Україна оголосила міжнародний тендер на постачання ядерного палива для українських АЕС на 1996-2010рр., його переможцем було визнано російську компанію “ТВЭЛ”, з якою укладено відповідний контракт до 2010р. включно²³. У 2003р., у зв’язку із завершенням будівництва енергоблоків №2 ХАЕС та №4 РАЕС з “ТВЭЛ” укладені два додаткові контракти на постачання ядерного палива на весь термін їх експлуатації.

Водночас, з 2005р. виконувався спільний українсько-американський Проект кваліфікації ядерного палива для України, в рамках якого ТВЗ виробництва компанії *Westinghouse* завантажувалися для дослідно-промислової експлуатації на енергоблок №3 ЮУ АЕС. У 2008р. з *Westinghouse* підписано комерційний контракт на постачання у 2011-2015рр. її ядерного палива для промислової експлуатації на трьох енергоблоках ВВЕР-1000 ЮУ АЕС (загалом – 630 ТВЗ). Умови контракту містять ряд застережень, пов’язаних з тим, що на момент його підписання дослідна експлуатація ще тривала й мала завершитися у 2009р.

Укладення контракту оцінювалося як важливий крок до реальної диверсифікації джерел постачання ядерного палива на українські АЕС. Проте,

він викликав досить “хворобливу” реакцію російської сторони, яка вела жорстку конкурентну боротьбу з *Westinghouse* на світовому ринку постачання ядерного палива для реакторів ВВЕР²⁴. Тому окремі експерти вважали, що реалізація контракту з *Westinghouse* призведе до ускладнень у відносинах з “ТВЭЛ”, дія контракту з яким завершувалася у 2010р. Водночас, Держатомрегулювання відмовив *Westinghouse* у наданні ліцензії на промислову експлуатацію її ядерного палива на АЕС України, наполягаючи на подовженні дослідної експлуатації²⁵.

У квітні 2010р., на фоні переговорного процесу з “ТВЭЛ” з приводу укладення нового контракту на постачання СЯП, президент НАЕК “Енергоатом” повідомив, що НАЕК має намір з 2011р. виконувати комерційний контракт з *Westinghouse*, подовживши ліцензію на дослідну експлуатацію її ядерного палива. Повідомлення було сприйнято як мотивоване радше політичними, ніж економічними міркуваннями, проте, за свідченнями фахівців, наявність альтернативного постачальника певною мірою допомогла НАЕК “Енергоатом” у конструктивному проведенні переговорів з російською стороною²⁶. Позиції України в переговорах посилювала наявність певного резервного запасу ядерного палива та ядерних матеріалів, створеного переважно у 2009р. (врізка “Резерв ядерного палива та ядерних матеріалів”).

Контракт з “ТВЭЛ” був підписаний 1 червня 2010р. До цього часу, з посиланнями на конфіденційність, про параметри контракту офіційно не повідомлялося²⁷. В НАЕК “Енергоатом” лише запевнили, що контракт є взаємовигідним, не суперечить законодавству та не передбачає витіснення компанії *Westinghouse* з українського ринку ядерного палива²⁸.

Отже, в цілому, в постачанні СЯП та його компонентів Україна і Росія є взаємозалежними. Але якщо Росія успішно користується перевагами постачальника кінцевого продукту (СЯП), то Україна свої переваги використовувала недостатньо. Єдиним відступом від загального пасивної позиції держави в цій сфері можна назвати такий крок до диверсифікації постачань ядерного палива, як підписання контракту на постачання ядерного палива у 2011-2015рр. на три енергоблоки ЮУ АЕС з компанією *Westinghouse*.

²² Докладно див.: Диверсифікаційні проекти в енергетичній сфері України: стан, проблеми і шляхи розв’язання..., с.40-45.

²³ Іншими учасниками тендеру були компанії *Westinghouse Electric* (США) і *Combustion Engineering* (Швейцарія).

²⁴ Зокрема, була розв’язана масштабна інформаційна кампанія з використанням досить сумнівних методів проти *Westinghouse*. Див.: Диверсифікаційні проекти в енергетичній сфері України: стан, проблеми і шляхи розв’язання..., с.44.

²⁵ Відмова мотивувалася претензіями до зміни конструкції окремих ТВЗ, внесеними *Westinghouse* після дострокового вивантаження її палива, що сталося у 2005р. на АЕС *Temelin* (Чехія). Див.: “Паливо *Westinghouse* пройшло трирічну дослідну експлуатацію на українських енергоблоках. – РБК-Україна, 18 грудня 2008р., <http://www.rbc.ua/ukr/top/2008/12/18/479756.shtml>

²⁶ Див., наприклад, текст виступу віце-президента НАЕК О.Кравець, вміщений в цьому журналі в матеріалі “Українсько-російські взаємовідносини в енергетичній сфері: сьогодні і завтра” (виступи учасників Фахової дискусії).

²⁷ Зокрема, немає ясності стосовно терміну дії контракту. 9 червня 2010р. керівник “Росатом” С.Кірієнко під час зустрічі з Прем’єр-міністром РФ В.Путіним повідомив, що контракт буде чинним увесь термін експлуатації українських енергоблоків. Див.: Председатель Правительства России В.В.Путин провел рабочую встречу с руководителем Государственной корпорации “Росатом” С.В.Кириенко. – Официальный сайт Правительства РФ, 9 июня 2010г., <http://premier.gov.ru>. Згодом повідомлялося, що йшлося про постачання ядерного палива лише на майбутні енергоблоки №№3-4 ХАЕС. Проте, 5 жовтня 2010р. на засіданні Президії Уряду РФ С.Кірієнко знову заявив, що контракт передбачає постачання російського палива на всі енергоблоки українських АЕС. Див.: Стенограмма начала заседания Президиума Правительства РФ 5 октября 2010г. – Там само.

²⁸ Див.: Долгосрочный контракт “Энергоатома” и “ТВЭЛ” выгоден для обеих компаний и решает проблему обеспечения ядерным топливом АЭС Украины – эксперты. – ВЛАСТИ.НЕТ, 2 июня 2010г., <http://vlasti.net>; Контракт з ТВЭЛом *Westinghouse* не отменял. – *AtomNews*, 6 июня 2010г., <http://www.atomnews.info>

РЕЗЕРВ ЯДЕРНОГО ПАЛИВА ТА ЯДЕРНИХ МАТЕРІАЛІВ

Рішення про створення державного резерву ядерного палива та ядерних матеріалів (концентрату природного урану та гексафториду урану) обсягом річної потреби українських АЕС прийнято ще у 2005р.²⁹. Майже два роки було витрачено на пошук фінансової схеми створення, і лише у 2007р. з'явилось Розпорядження КМУ, яким передбачалося, що резерв буде створено у 2008-2010р. за рахунок цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію, яка надходитиме до спеціального фонду держбюджету³⁰.

Однак, у 2007р. виділені на створення резерву 360 млн. грн. не були використані, оскільки Уряд не завершив розробку необхідних нормативних документів, надалі на створенні резерву позначився брак коштів, а протягом 2008-2009рр. з держбюджету було виділено лише 450 млн. грн. (за загальної потреби 3,6 млрд. грн.).

У результаті, у 2009р. НАЕК "Енергоатом" закупив до резерву 818 т уранового концентрату, в т.ч. 374 т на суму 450 млн. грн. – за рахунок держбюджету, 444 т – за рахунок власних коштів Компанії³¹. Загалом, станом на початок 2010р., в галузевому резерві знаходилося 2 000 т концентрату урану та ядерне паливо загальною вартістю близько 2 млрд. грн. (що приблизно відповідає річній потребі України в СЯП).

За оцінками фахівців НАЕК, обсягу резерву достатньо для надійного забезпечення потреб українських АЕС – у випадку переривання (порушення умов) постачання палива з Росії, Україна матиме рік для укладення контрактів з іншими постачальниками.

Плани створення в Україні заводу з фабрикації ядерного палива³². Враховуючи значний внесок АЕС у виробництво електроенергії і з метою зменшення залежності від імпорту ядерного палива, в 1994р. було прийнято рішення про організацію в Україні власного виробництва ядерного палива³³. Був оголошений міжнародний тендер з вибору партнера для створення на території країни заводу з фабрикації ядерного палива та затверджено Комплексну програму створення елементів ЯПЦ в Україні³⁴.

Слід відзначити, що ця Програма передбачала вирішення завдань, важливих як для української ядерної енергетики (досягнення виробництва уранового концентрату та організація виробництва металевого цирконію і комплектуючих для ТВЗ в обсягах 100% потреби українських АЕС), так і російської, зокрема – досягнення виробництва цирконієвого концентрату в обсязі потреб ядерної енергетики України та Росії.

У 1996р. переможцем тендеру оголошено компанію "ТВЭЛ". Однак, замість створення нового виробництва ядерного палива в Україні, російська сторона, після тривалих зволікань, запропонувала організувати виробництво у тристоронньому форматі – за участі України, Казахстану і РФ. У 2001р. створене тристороннє СП "УкрТВЗ", у 2003р. – підписано тристоронню міжурядову угоду щодо його діяльності. Однак, СП так і не розпочало роботу. Крім того, не була виконана жодна із складових Комплексної програми створення елементів ЯПЦ в Україні, так і не розпочав роботу Фонд створення ЯПЦ³⁵.

Удруге до планів створення елементів ЯПЦ в Україні держава повернулася лише наприкінці 2000-х років³⁶. У 2008р. був створений Державний концерн (ДК) "Ядерне паливо"³⁷; у 2009р. – прийнята **Державна цільова економічна програма "Ядерне паливо України"**³⁸ та оголошено міжнародний конкурс з відбору технології і партнерів для будівництва заводу з фабрикації ядерного палива в Україні³⁹.

На початку вересня 2010р. переможцем конкурсу визнана компанія "ТВЭЛ", з якою 27 жовтня 2010р. ДК "Ядерне паливо" підписав відповідну угоду (врізка "Перспективи заводу з фабрикації ядерного палива в Україні")⁴⁰. Найближчим часом буде створено спільне підприємство (СП), в якому Україні належатиме 50% + 1 акція.

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАВОДУ З ФАБРИКАЦІЇ ЯДЕРНОГО ПАЛИВА В УКРАЇНІ

Передбачається, що перша черга заводу з фабрикації ядерного палива буде введена в експлуатацію у 2013р. і забезпечуватиме збірку ТВЗ обсягом, еквівалентним 200 т урану на рік; у 2017р. – друга черга, де використовуватимуться технології реконверсії та виготовлення уранових таблеток в еквіваленті 400 т урану; до 2020р. планується наростити виробництво ТВЗ до еквівалента 400 т урану.

Компанія "ТВЭЛ" забезпечуватиме технологічний супровід виробничого процесу, навчання персоналу заводу та, як передбачається, передасть українській стороні технології усіх стадій виготовлення ядерного палива не пізніше 2020р.⁴¹ Крім того, передбачається можливість після ліцензування в Європі палива "ТВЭЛ" для реакторів західної розробки, відкриття на українському заводі виробничої лінії "ТВС-Квадрат", що гіпотетично може уможливити виробництво в Україні ядерного палива для третіх країн.

²⁹ Указ Президента України "Про рішення РНБО України від 9 грудня 2005р. "Про стан енергетичної безпеки України та основні засади державної політики у сфері її забезпечення" №1863 від 27 грудня 2005р.

³⁰ Розпорядження КМУ №646 від 9 серпня 2007р.

³¹ Відповідно до Постанови КМУ №641 від 3 червня 2009р. та в рамках довгострокового контракту, укладеного у 2008р. між НАЕК "Енергоатом" і ДП "СхідГЗК" на постачання уранового концентрату протягом 10 років обсягом 800 т/рік.

³² Докладно див.: Ядерна енергетика у світі та Україні: стан і перспективи розвитку... с.25-29.

³³ Указ Президента України "Про невідкладні заходи з розвитку атомної енергетики та формування ядерно-паливного циклу в Україні" від 23 лютого 1994р.

³⁴ Розрахована на 1995-2004рр., затверджена Постановою КМУ №267 від 12 квітня 1995р., нова редакція – Постановою №634 від 6 червня 2001р.

³⁵ Висновок про зрив виконання Програми зроблено Комітетом ВР України з питань ПЕК, ядерної політики та ядерної безпеки 20 квітня 2005р.

³⁶ Якщо не враховувати невдалу спробу створення концерну "Укратомпром" (2006-2007рр.).

³⁷ Згідно з Розпорядженням КМУ №650 від 17 квітня 2008р. До концерну належать державні підприємства "Східний гірничо-збагачувальний комбінат" ("СхідГЗК"), "Дирекція підприємства, що будується на базі Новокосятинівського родовища уранових руд", "Смоли", "Дніпропетровський завод прецизійних труб", Український науково-дослідний та проектно-розв'язувальний інститут промислової технології ("УкрНДППромтехнології").

³⁸ Затверджена Постановою КМУ №1004 від 23 вересня 2009р., розрахована на 2009-2013рр.; мета – забезпечення розвитку уранового та цирконієвого виробництва і створення в Україні потужності з виробництва ядерного палива.

³⁹ Відповідно до Указу Президента України №681 від 27 серпня 2009р. "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 5 червня 2009р. "Про розвиток ринків паливно-енергетичних ресурсів в рамках реалізації Енергетичної стратегії України на період до 2030р."

⁴⁰ Іншим учасником конкурсу була *Westinghouse*. Після оголошення результатів конкурсу, 22 вересня Уряд прийняв рішення про застосування в технологічному циклі майбутнього заводу технології, запропонованої компанією "ТВЭЛ". Див.: Розпорядження КМУ "Про першочергові заходи з утворення підприємства з виробництва ядерного палива для реакторів типу ВВЕР-1000" №1922 від 22 вересня 2010р. 27 вересня ДК "Ядерне паливо" оголосив тендер на розробку ТЕО будівництва заводу. Переможцем визнано ДП "УкрНДППромтехнології". Іншими учасниками тендеру були Держкомрегулювання та ДП "СхідГЗК". Обсяг фінансування розробки ТЕО – 4,2 млн. грн, термін завершення – квітень 2011р.

⁴¹ Див.: В Україні побудують завод з виробництва ядерного палива. – Інтернет-видання "Українська правда" (Економічна правда), 27 жовтня 2010р., <http://www.epravda.com.ua/news/2010/10/27/254037/>

Рішення про вибір технології та партнера з будівництва заводу з фабрикації ядерного палива в Україні ("ТВЭЛ") матиме довгострокові наслідки для розвитку вітчизняної ядерної енергетики. Навіть якщо підприємство запрацює, воно вироблятиме ядерне паливо за технологією "ТВЭЛ", орієнтованою на реактори російської розробки. Тим самим Україна буде фактично приречена будувати нові енергоблоки за російськими розробками, не маючи перспективи диверсифікації постачальників реакторних технологій та виробництва палива для реакторів не-російської розробки.

Поводження з відпрацьованим ядерним паливом (ВЯП)⁴². Україна не володіє технологіями та потужностями з переробки ВЯП, а також достатніми можливостями його зберігання, тому для переробки і зберігання воно вивозиться до Росії: з реакторів ВВЕР-1000 ЮУ АЕС, РАЕС, ХАЕС – на Красноярський "Горно-химический комбинат" (ГХК), з реакторів ВВЕР-440 РАЕС – на Челябінське ВО "Маяк"⁴³.

ВЯП з реакторів ЗАЕС зберігається у сховищі сухого типу, збудованому на її майданчику і введеному в експлуатацію у 2001р., – що дозволило країні економити щорічно близько \$40 млн.

Проте, за послуги з переробки і зберігання ВЯП Україна продовжує сплачувати російській стороні понад \$100 млн. щороку – при тому, що:

- *по-перше*, ВЯП розглядається (в т.ч. законодавством України⁴⁴) як цінна енергетична сировина для реакторів майбутніх поколінь і його вивезення за межі країни є недалекою політикою;
- *по-друге*, за оцінками самих російських фахівців, лише 50% сплачуваних коштів використовувалися російською стороною на переробку і зберігання, 50% – фактично інвестуються в розвиток російського ЯПК⁴⁵;
- *по-третє*, протягом останнього десятиліття в цій сфері неодноразово виникали проблеми, зокрема, через постійні і значні підвищення російською стороною цін на послуги з переробки і зберігання ВЯП: так, у 2008р. НАЕК

змушений був скоротити кількість рейсів з вивезення ВЯП, у 2009р. – зовсім їх припинити й відновити вивезення лише у 2010р.⁴⁶

Тим часом, відповідно до *Енергетичної стратегії України і Плану заходів* з її реалізації в Україні планувалося будівництво Централізованого сховища відпрацьованого ядерного палива (ЦСВЯП), яке мало бути започатковане у 2008р. американською компанією *Holtec International* (відповідний контракт підписано у 2006р.) і завершене у 2010р.⁴⁷ Однак, будівництво досі не ведеться, оскільки не ухвалено закон про розміщення ЦСВЯП, який проходить процедуру повторного узгодження в центральних органах виконавчої влади⁴⁸.

Тому наразі готується новий довгостроковий контракт на вивезення ВЯП до Росії. За повідомленнями НАЕК "Енергоатом", узгоджено базові ціни, вирішується проблема зниження запровадженої Росією з 2011р. соціально-екологічної надбавки. Водночас, у НАЕК запевняють, що контракт враховуватиме перспективу побудови ЦСВЯП, а також розроблений концерном спільно з Мінпаливенерго план мінімізації вивезення ВЯП до Росії, який передбачає, що протягом трьох років зовсім не вивозитиметься ВЯП з реакторів №1-2 РАЕС, з інших – вивозитиметься в мінімальних обсягах⁴⁹. Передбачається, що рейси відбуватиметься винятково мірою надходження заявок від української сторони й на кожну партію укладатиметься окрема комерційна угода.

Таким чином, вивозячи ВЯП на переробку, Україна фактично інвестує російський ЯПК і водночас зволікає виконання заходів з будівництва сучасного централізованого сховища для зберігання ВЯП з реакторів ВВЕР, яке дозволить Україні, *по-перше*, зберегти цінну енергетичну сировину для реакторів майбутнього, *по-друге*, заощадити близько \$2 млрд. за період експлуатації діючих на цей час АЕС.

Узагальнюючи наведене, можна стверджувати, що в таких напрямках, як забезпечення оснащення українських і російських АЕС відповідним обладнанням, подовження термінів експлуатації енергоблоків українських АЕС, завершення започаткованого в минулому будівництва нових енергоблоків, забезпечення безпеки роботи АЕС

⁴² Див. також: Ядерна енергетика України: проблеми безпеки і розвитку...., с. 19-20, 27. Окремою проблемою, що потребує спеціального дослідження, залишається поводження з радіоактивними відходами (РАВ). Відповідна Комплексна програма на 2002-2005рр. та на період до 2010р. фактично не виконувалася. Лише у 2008р. створено механізм наповнення державного Фонду поводження з РАВ (який мав діяти ще з 1996р.) і лише в серпні 2009р. Уряд затвердив Стратегію поводження з РАВ в Україні. Тим часом, уже у 2013р. розпочнеться повернення до України РАВ від переробки ВЯП на російських підприємствах.

⁴³ При цьому, контракт із ГХК передбачає повернення як радіоактивних відходів переробки (РАВ), так і цінних продуктів переробки (уран, плутоній); контракт з ВО "Маяк" – повернення лише РАВ.

⁴⁴ Так, Закон "Про поводження з радіоактивними відходами" відносить ВЯП до сировини для виробництва ядерного палива для реакторів майбутніх поколінь. Докладно див.: Ядерна енергетика України: проблеми безпеки і розвитку..., с.19-20.

⁴⁵ Див.: Технико-экономическое обоснование законопроектов, связанных с расширением участия России на мировом рынке облученного ядерного топлива. – Москва, Министерство атомной промышленности РФ, 2002, с.17.

⁴⁶ Повідомлялося також про дискримінаційне ставлення до української сторони, коли ціни для неї пропонувалися на рівні вищому, ніж для Болгарії (у 2006р., \$700 за 1 кг важкого металу – проти \$610 для Болгарії). Див.: "ЭНЕРГОАТОМ" может отказаться от вывоза в 2006 г. ОЯТ в Россию. – "Топливо-энергетический комплекс", 6 марта 2006г., [http://www.tek.ua/news0\\$nl314181.htm](http://www.tek.ua/news0$nl314181.htm)

⁴⁷ Докладно див.: Ядерна енергетика у світі та Україні: стан та перспективи розвитку..., с.21-24. На цей час проведені громадські слухання та затверджене ТЕО будівництва. Див.: Розпорядження КМУ "Про схвалення техніко-економічного обґрунтування інвестицій у будівництво централізованого сховища відпрацьованого ядерного палива реакторів типу ВВЕР вітчизняних атомних електростанцій" №131 від 4 лютого 2009р.

⁴⁸ Проект Закону "Про розміщення, проектування та будівництво ЦСВЯП реакторів типу ВВЕР вітчизняних АЕС", реєстр. №5050 від 13 серпня 2009р.

⁴⁹ О.Кравец: Энергоатом разработал план минимизации вывоза ОЯТ в Россию. – Интерфакс-Украина, 21 октября 2010г.

українсько-російське співробітництво є важливим для обох сторін і відтак – успішним.

Водночас, попри задекларовані у двосторонніх документах положення, не набула поширення практика залучення українських підприємств до виконання крупних російських проєктів у третіх країнах. Проблеми існують у постачанні свіжого ядерного палива та вивезенні відпрацьованого, створенні елементів ЯПЦ в Україні та у визначенні перспектив розвитку українського ядерного сектору загалом.

З іншого боку, виконання багатьох заходів, передбачених нормативними актами України, зволікається роками, або зривається зовсім, що дозволяє припустити, що головною причиною такої ситуації є не недостатність коштів або їх джерел, а брак політичної волі української сторони.

3.2. РОСІЙСЬКА ЯДЕРНА ЕНЕРГЕТИКА

Ядерна енергетика Росії є однією з небагатьох галузей, здатних у перспективі створити основу для інноваційного прориву та розвитку країни. Зокрема, в Меморандумі РФ про фізичну ядерну безпеку прямо стверджується: “Російська Федерація робить ставку на ядерну галузь як один із стратегічних напрямків розвитку”⁵⁰.

З іншого боку, російська атомна промисловість претендує на світове лідерство і в цьому напрямі зроблено принаймні два принципово важливі та результативні кроки. По-перше, у 2007р. всі цивільні і збройні ядерні активи РФ були консолідовані в єдиний потужний комплекс – Державну корпорацію (ДК) “Росатом” (врізка “ДК “Росатом”⁵¹).

ДК “РОСАТОМ”

Корпорація створена у 2007р. На цей час об'єднує понад 270 підприємств та установ, що репрезентують чотири науково-промислові комплекси: ядерного паливного циклу, ядерної енергетики, ядерно-збройного та науково-дослідного комплексів. На підприємствах та в установах Корпорації зайнято майже 200 тис. працівників. В її управління передано також єдиний у світі атомний флот (Федеральне державне підприємство (ФДУП) “Атомфлот”, 11 суден, зокрема 6 криголамів, у т.ч. введений в експлуатацію у 2007р. найбільший у світі атомний криголам “50 лет Победы”, серед завдань якого – забезпечення доступу до Арктичного шельфу).

Позиції “Росатом” у світі:

1 місце – за кількістю споруджуваних АЕС за межами країни (одночасне будівництво п'яти енергоблоків);

2 місце – за обсягом розвіданих запасів урану – друге місце (близько 583 тис. т) – з урахуванням частки у трьох спільних російсько-казахстанських підприємствах (“Заречное”, “Акбастау”, “Каратау”), які належать ВАТ “Урановый холдинг АРМЗ” і через які “Росатом” контролює понад 20% уранових запасів Казахстану;

4 місце – за генерацією електроенергії на АЕС (32 енергоблоки, 10 станцій, 32 енергоблоки сумарною потужністю понад 23 ГВт);

5 місце – за обсягом видобутку урану з показником понад 3,8 т (станом на 2008р.).

Сьогодні корпорація забезпечує 8% світових потреб у природному урані, 45% світового ринку послуг із збагачення урану, 17% – ринку ядерного палива (постачається на 74 енергоблоки у 15 країнах світу)⁵². Загальний дохід від експорту товарів і послуг корпорації складає близько \$1 млрд./рік.

По-друге, на зовнішньому напрямі запроваджено активну, наступальну, ініціативну політику. Росія не лише просуває комерційні проєкти в ядерному секторі, але й виступає з ініціативами у сфері нерозповсюдження, які мають значний іміджевий ефект і сприяють зміцненню її позицій на зовнішньополітичній арені загалом. Головне в цих ініціативах те, що Росія наполегливо намагається їх реалізувати (врізка “Міжнародний центр із збагачення урану та міжнародний резерв ядерного палива”⁵³).

МІЖНАРОДНИЙ ЦЕНТР ІЗ ЗБАГАЧЕННЯ УРАНУ ТА МІЖНАРОДНИЙ РЕЗЕРВ ЯДЕРНОГО ПАЛИВА

25 січня 2006р. на засіданні Міждержавної Ради ЄврАзЕС у Санкт-Петербурзі Президент РФ висунув ініціативу створення глобальної інфраструктури атомної енергетики з метою забезпечення рівного доступу всіх зацікавлених країн до атомної енергії за умови надійного дотримання вимог режиму нерозповсюдження.

Реалізуючи цю ініціативу, Росія спільно з Казахстаном у 2007р. як пілотний проєкт створили на базі ВАТ “Ангарский электролизный химический комбинат” Міжнародний центр із збагачення урану (МЦЗУ).

Водночас вона запропонувала МАГАТЕ створення гарантійного фізичного запасу низькозбагаченого урану, який зберігатиметься в МЦЗУ під гарантіями Агентства. Відповідна угода між Урядом РФ і МАГАТЕ була підписана 29 березня 2010р., а вже у грудні Росія повідомила, що створення зазначеного запасу завершено: його обсяг складає 120 т гексафториду урану з рівнем збагачення 2,00-4,95%. Запас розміщено у сховищі МЦЗУ.

Україна придбала 10% акцій МЦЗУ (вартістю в 688 тис. грн.) у жовтні 2010р.

На цей час акціонерами МЦЗУ є: компанії “Росатом” (80%), “Казатомпром” (Казахстан, 10%), “Ядерне паливо” (Україна, 10%); на 10% акцій претендує Вірменія, яка має завершити процедуру приєднання на початку 2011р. З приводу розширення кола акціонерів “Росатом” заявляв, що за всіх умов залишить за собою 50%+1 акцію.

Доречно зазначити, що 3 грудня 2010р. Правління МАГАТЕ в межах реалізації ініціативи зменшення ядерної загрози (Nuclear Threat Initiative, NTI) схвалила проєкт створення резерву ядерного палива Агентства. Фінансову участь у проєкті беруть ЄС, Кувейт, Норвегія, ОАЕ, США. Про параметри та місце розташування резерву на цей час не повідомлялося.

Перспективи розвитку ядерної енергетики визначені Енергетичною стратегією Росії до 2030р. (далі – Енергетична стратегія Росії) і Федеральною цільовою програмою “Розвиток атомного енергопромислового комплексу Росії на 2007-2010рр. та на перспективу до 2015р.”.

⁵⁰ Меморандум Российской Федерации о физической ядерной безопасности. – Сайт Президента России, <http://news.kremlin.ru>

⁵¹ Офіційні сайти: ДК “Росатом”, ВАТ “Атомэнергопром”, ВАТ “Концерн “Росэнергоатом”.

⁵² Джерело: Энергетическая стратегия России на период до 2030г., <http://www.energystrategy.ru>

⁵³ Джерело: Офіційний сайт МЦЗУ, <http://www.iuec.ru>

Фахова дискусія, 20 жовтня 2010р.

Атомна генерація

Маючи в експлуатації 32 енергоблоки на 10 АЕС (загальна потужність 23,4 ГВт), на яких виробляється близько 16% електроенергії у країні, РФ планує активно нарощувати атомну генерацію. Зокрема, *Енергетичною стратегією Росії* передбачається будівництво нових енергоблоків для 26 АЕС та збільшення їх частки у виробництві електроенергії до 25%. У 2009р. ядерний сектор отримав від Уряду РФ \$4,5 млрд. підтримки. Ще \$2 млрд. було витрачено Урядом на докапіталізацію ДК “Росатом”.

За прогнозами концерну “Росенергоатом”, до 2050р. може бути здійснено перехід на замкнутий ЯПЦ. При цьому, базове енергопостачання здійснюватиметься сучасними АЕС з реакторами ВВЕР (проект “АЭС-2006”), а додаткове відтворення палива – на блоках з установками супер-ВВЕР (проект перебуває в початковій стадії розробки) та на комерційних “брідерах” (реакторах на швидких нейтронах). За потреби, будуватимуться також регіональні АЕС з реакторами малої і середньої потужності, а також високотемпературні реактори.

Сировинна база. Після розпаду СРСР у ядерній енергетиці Росії виник дефіцит сировини. Більшість уранових рудників і родовищ опинилися за кордоном – у Казахстані (17% світових запасів, друге місце у світі), Узбекистані та Україні. В Росії залишився тільки виснажений Стрельцовський уранорудний район (Читинська область) із залишковими запасами в 152 тис. т урану⁵⁴. Сьогодні, за річної потреби – 20,5 тис. т (для російських ядерних реакторів – 5 000 т, для експорту ТВЗ – 4 200 т, експорту низькозбагаченого урану – 11,3 тис. т) видобуток урану в Росії не перевищує 4 000 т/рік. Для покриття дефіциту використовуються складські запаси (що постійно скорочуються) та імпорт уранового концентрату з Казахстану та Узбекистану.

Потреби Росії в урані до 2050р. оцінюються в 650 тис. т⁵⁵. Водночас, придатні для освоєння запаси урану Росії, станом на 1 січня 2008р., склали 547,8 тис. т (у т.ч. 95% – в Сибірському та

Далекосхідному федеральних округах. Прогнозні ресурси урану найбільш достовірних категорій становлять 830 тис. т (60% – у Сибірському федеральному окрузі). Найбільш перспективним є Ельконський ураново-рудний район у Південній Якутії – потужність якого, за оцінками, складає 350 тис. т. Проте, освоєння цього району і продовження геологорозвідувальних робіт з пошуку урану потребують вкладень близько 100 млрд. руб.

Тобто і в перспективі можливості з видобутку та виробництва природного урану в РФ не покривають потреб у ньому підприємств ядерної енергетики країни. Планується, що різниця між річним видобутком урану та його прогнозованими витратами буде покриватися, зокрема за рахунок повторного використання ВЯП з одночасним поступовим переходом на відтворення ядерного палива в реакторах на швидких нейтронах, а також за рахунок закупівель і виробництва урану у країнах СНД.

Подовження терміну експлуатації діючих атомних енергоблоків Російська Концепція подовження терміну експлуатації енергоблоків першого покоління з реакторами ВВЕР-440 та РБМК-1000 була прийнята в 1999р. В її рамках термін експлуатації енергоблоків першого покоління збільшується на 15 років (загальний термін разом з проектним зростає до 45 років), а для енергоблоків другого покоління реакторів (ВВЕР-1000) – на 25-30 років і разом з проектним складатиме 60 років.

Загалом, у 2001-2009рр. було подовжено експлуатацію 13 енергоблоків сумарною встановленою потужністю 6,8 МВт. У 2010-2015рр. мають бути подовжені терміни ще 11 енергоблоків загальною встановленою потужністю 9,48 МВт⁵⁶.

Позиції РФ на світовому ринку ядерних технологій. За всієї потужності ядерного комплексу Росії, через посилення конкуренції з найбільшими енергетичними корпораціями США, ЄС та Японії зростають проблеми у просуванні його продукції за кордоном, у т.ч. на традиційних російських ринках (Індія, Китай, ЦСЄ, СНД). Розвиток і реформування ядерної енергетики в розвинутих країнах супроводжується злиттями та поглинаннями, процесами кооперації та інтеграції енергетичних компаній у транснаціональні корпорації (ТНК), здатні на великі інвестиційні та інноваційні проекти.

В укладенні контрактів на будівництво АЕС існує тенденція зменшення ваги політичних і підвищення економічних чинників. Сьогодні споживачі вимагають, а виробники пропонують сучасні високоякісні комплексні послуги з будівництва АЕС зі зручними фінансовими схемами і стислими термінами реалізації.

На цей час у світовій ядерній енергетиці головна частка (близько 50%) належить реакторам типу *PWR* (західний аналог російського ВВЕР),

⁵⁴ Муратов О., Тихонов М. Ядерная энергетика: новые возможности и проблемы – *ANTIATOM.ru*. Безопасность и экология, 16 апреля 2007г., <http://www.antiatom.ru>

⁵⁵ Производство природного урана в России составляет всего 20% от потребностей российских реакторов. – Международный промышленный портал, http://www.promvest.info/news/actual.php?ELEMENT_ID=27414

⁵⁶ Поваров А. Опыт продления эксплуатации энергоблоков АЭС России. – Официальный сайт Международной конференции “Атомно-энергетический комплекс Украины: международное сотрудничество и кооперация, инвестиции, ядерно-топливный цикл”, <http://www.ukrenergatom.com>

понад 21% – BWR (аналог російського РБМК). Реакторів, побудованих за російськими проектами – менше 17%. Водночас російські програми передбачають експорт до 2030р. понад 40 реакторів.

На міжнародному ринку ядерного палива домінують такі виробники, як AREVA (30%), Westinghouse/Toshiba (26%), спільне підприємство Global Nuclear Fuel компанії General Electric, Toshiba і Hitachi (17%), “ТВЭЛ” (17%). Головна конкурентна боротьба на ринку постачань ядерного палива для реакторів типу PWR і BWR, на частку яких у сумі припадає понад 70% побудованих у світі АЕС, розгортається між французькою AREVA та американсько-японським об’єднанням Westinghouse/Toshiba.

Триває конкурентна боротьба й за ринок ядерного палива для російських реакторів ВВЕР-1000. “ТВЭЛ” постачає ядерне паливо до ряду країн ЦСЄ, Китаю, плануються поставки до Індії та Ірану. Своєю чергою, західні компанії спромоглися отримати частину контрактів у Чехії і Фінляндії, потіснивши Росію на її традиційних ринках. Але за прогнозами, після 2010р. “ТВЭЛ” знову контролюватиме майже весь світовий ринок ядерного палива для реакторів російської розробки.

Також “ТВЭЛ” намагається вийти на ринки США, Європи і країн Азійсько-Тихоокеанського регіону, зокрема з паливом для АЕС, оснащених реакторами західної розробки – “ТВС-Квадрат”. У 2012р. з метою отримання ліцензії в Європі планується започаткувати його промислово-дослідну експлуатацію в одній із країн ЄС⁵⁷.

За умов жорсткої конкуренції “Rosatom” активно просуває спільні проекти з провідними енергетичними компаніями світу. Так, ВАТ “ТВЭЛ” у рамках співпраці з французькою компанією AREVA вже постачає паливо для реакторів типу PWR, покриваючи приблизно 2,9% потреб ринку та веде переговори про постачання ще з рядом європейських і американських компаній.

Виконання завдань, передбачених планами досягнення світового лідерства в ядерній енергетиці, вимагає широкої співпраці із закордонними виробниками ядерних технологій та обладнання, купівлі активів закордонних енергомашинобудівних підприємств, створення СП для видобутку уранового концентрату за кордоном тощо. Власне, цими вимогами й визначаються інтереси Росії в українсько-російському співробітництві в ядерному секторі. Інша справа, що, користуючись залежністю та пасивною політикою України, вона може отримати бажане найменшим коштом.

Росія надає велику увагу розвитку ядерної енергетики як одній з небагатьох галузей, яка може забезпечити інноваційний розвиток російської економіки. В цьому контексті перед галуззю стоїть ряд проблем, пов’язаних із сировинним

забезпеченням, розвитком енергетичного машинобудування, зростанням конкуренції з боку провідних світових виробників на міжнародних ринках. Відповідно, в Україні “Rosatom” цікавить насамперед сировина (уран, цирконій), конкурентоспроможні підприємства атомного машинобудування, а також – перспективи експорту електроенергії до ЄС з української території.

3.3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА МОЖЛИВІ СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНИХ ПРІОРИТЕТІВ СТОРІН

На розвиток співпраці України та РФ суттєво впливатиме той факт, що державні стратегічні пріоритети сторін у ядерних секторах не гармонізуються. А саме:

- Росія намагається зберегти і зміцнити свою присутність на ринку будівництва АЕС в Україні – Україна, якщо виходити з національних інтересів, зацікавлена в залученні новітніх технологій розробки нових поколінь реакторів;
- РФ має намір закріпити та розширити свою частку українського ринку постачання СЯП – Україна зацікавлена в забезпеченні максимально можливої диверсифікації та усунення критичної залежності від російських постачань;
- усвідомлюючи зростаючу конкуренцію на ринках ядерних технологій і ядерного палива, Росія намагається поглинути цікаві їй активи атомної енергетики України, створюючи для цього відповідні стимули переважно тактичного характеру, або усунути з ринку українських конкурентів – Україна, ставлячи перед собою амбітні цілі розвитку атомної енергетики, на політичному рівні виявляє схильність до сприйняття російських ініціатив, проте на виконавчому рівні державної влади та рівні господарюючих суб’єктів (тобто там, де ці ініціативи набувають матеріального сенсу та безпосередньо торкаються корпоративних та особистих інтересів) відбувається прихований спротив реалізації політичних рішень.

Ініціативи, що їх останнім часом активно висуває Росія у відносинах з Україною в енергетичній сфері, виразно свідчать, що її інтереси зосереджені на встановленні контролю над українською сировиною, атомним машинобудуванням та ядерною генерацією.

Так, починаючи з квітня 2010р., пропонуються різноманітні проекти кооперації ядерних секторів обох країн, у т.ч. цілком реалістичні та корисні для обох сторін⁵⁸. Однак, справжній, глобальний характер російських пропозицій виявився в розробленому російською стороною проекті Міжурядової угоди між РФ та Україною про розширення стратегічного співробітництва в галузі енергетики, оприлюдненому в українській пресі⁵⁹. Їх суть найбільш чітко

⁵⁷ ТВЭЛ рассчитывает в 2012г. начать испытания своего топлива в реакторе одной из западных АЭС. – AtomNews, 9 июня 2010г.

⁵⁸ Так, ішлося про створення СП з інженерно-технічної підтримки та експлуатації АЕС, де співзасновниками мали б бути Всеросійський науково-дослідний інститут АЕС та український Інженерно-технічний центр, а також СП з організації і проведення ремонту енергоблоків АЕС, співзасновником якого з російської сторони пропонувалося ВАТ “Атомэнергоремонт”.

⁵⁹ За флотським пактом енергетична окупація – Дзеркало тижня, 24 квітня 2010р., <http://www.zn.ua>. Навіть побіжний огляд проекту свідчить, що в односторонньому порядку виписані в достатньо жорсткій формі російські інтереси з дискримінацією інтересів і прав української сторони. Зокрема, у проекті названі лише ті українські об’єкти, які цікавлять РФ, про жоден об’єкт для можливої співпраці на російській території не йдеться.

висловив на брифінгу після завершення шостого засідання Міжурядової українсько-російської комісії з економічного співробітництва (30 квітня 2010р., Сочі) Прем'єр-міністр РФ В.Путін: "Ми виклали конкретні пропозиції російській стороні... про створення великого спільного холдингу, що об'єднає галузі атомного машинобудування, паливного циклу та атомної генерації"⁶⁰. Слід лише додати, що у згаданому проекті Угоди йшлося також про інтерес РФ до української сировини – зокрема, Новокосянтинівського уранового родовища, найбільшого в Європі⁶¹.

Під час зустрічі прем'єр-міністрів України та Росії наприкінці червня 2010р. у Москві було погоджено рішення про певне уповільнення просувань проектів з об'єднання активів – як таких, що потребують поглибленого вивчення. Водночас, передбачалося інтенсифікувати переговори та опрацювання пропозицій на рівні міністерств і відомств. Цілком імовірно, що таке уповільнення зумовлене негативним суспільним резонансом, що його викликало оприлюднення проекту Угоди, про яке йшлося вище.

Таким чином, стратегічні цілі РФ у секторі ядерної енергетики та її діяльність у напрямі їх реалізації створюють для України суттєві ризики. Але не менші ризики створюють всередині України відверто проросійська політика влади, відсутність чіткої енергетичної стратегії, узгодженої з усіма аспектами соціально-економічного розвитку країни, та недостатньо обґрунтовані тактичні заходи української влади.

Отже, є підстави стверджувати, що характер українсько-російських відносин в ядерному секторі в осяжній перспективі навряд чи зміниться під впливом політичної кон'юнктури. Цей сектор вважається в Росії стратегічним, а в Україні жодна політична сила, спроможна, у принципі, скласти конкуренцію Партії регіонів, у разі приходу до влади не наважиться на дії, відверто спрямовані проти інтересів РФ.

Однак озвучені Прем'єр-міністром РФ В.Путіним пропозиції стосовно об'єднання ядерних секторів країн навряд чи будуть реалізовані, оскільки політичними силами в Україні ці пропозиції сприймаються переважно як надто одіозні, а українськими ФПГ – як посягання на їх інтереси.

Українсько-російське співробітництво з експлуатації та підвищення рівня безпеки енергоблоків українських АЕС, подовження терміну їх експлуатації розвиватиметься успішно. Росія й надалі виявлятиме інтерес до співпраці з українськими енергомашинобудівними підприємствами. За потреби врегулювання складних ситуацій, приватизація цих підприємств складатиме предмет торгу.

Постачання ядерного палива на українські АЕС протягом найближчих років залишиться прерогативою "ТВЭЛ", хоча присутність *Westinghouse* на українському ринку може зберегтися. Водночас, Росія навряд чи буде форсовано виконувати домовленості про організацію в Україні виробництва ядерного палива (на першому етапі – будівництво заводу з фабрикації ядерного палива). Скоріш за все, вирішення цього питання під різними приводами зволікатиметься,

а за слушної нагоди українській стороні буде запропоновано переглянути механізми його реалізації.

У будівництві нових енергоблоків на АЕС, скоріш за все, буде зроблено вибір на користь російських розробок – що обмежить горизонти технологічного розвитку української ядерної енергетики і зміцнить її залежність від російських технологій.

У цілому, з високою ймовірністю можна передбачити, що українсько-російські відносини в ядерному секторі розвиватимуться послідовно та без ексцесів, оскільки в цій сфері сприйняття європейським і світовим співтовариством конфліктів, подібних до газових, є набагато більш нетерпимим.

ВИСНОВКИ

На цей час співробітництво України та РФ в ядерній сфері розвивається досить динамічно, але його результати не можна охарактеризувати однозначно через наявність як негативних, так і позитивних чинників. До негативних чинників, з точки зору України, належать: висока, практично монопольна залежність України від поставок російського ядерного палива, яка поширюється й на сферу технологічного розвитку (вибір перспективних типів реакторів); домінуюча роль РФ у прийнятті політичних та економічних рішень (як стратегічного, так і тактичного характеру); суттєві ризики для політичної, економічної та енергетичної безпеки України, зумовлені реалізацією стратегічних цілей Росії, які не завжди гармонізуються з національними інтересами України.

Ці негативні чинники дещо нівелюються пильною увагою до можливих конфліктних ситуацій в ядерній сфері і нетерпимою реакцією на них з боку європейського і світового співтовариства, неоднозначним ставленням політичної еліти та ФПГ в Україні до намірів і пропозицій російської сторони, взаємозалежністю сторін у поставках сировини та виробництві ядерного палива, а також успішним українсько-російським співробітництвом у напрямках, що становлять обоюдоцінний інтерес.

Найбільш плідно двостороннє співробітництво розвивається в напрямках: атомного машинобудування та оснащення АЕС, постачання сировинних компонентів СЯП, подовження термінів експлуатації діючих та добудова нових енергоблоків українських АЕС, регулювання та забезпечення безпеки роботи АЕС. Проблеми з постачанням СЯП та вивезенням відпрацьованого, з розбудови елементів ЯПЦ до цього часу вирішувалися на безконфліктній основі.

Рух України в напрямках диверсифікації джерел постачання ядерного палива (співробітництво з компанією *Westinghouse*) і приєднання до Європейської енергетичної системи гальмуються Росією в рамках її конкурентної боротьби на відповідних світових ринках. Але, попри значний російський вплив, головною причиною згаданих проблем і ризиків, низьких темпів, не завжди ефективною орієнтації і незадовільних результатів розвитку ядерного сектору України є брак політичної волі, розбіжність національних і корпоративних інтересів та недостатня якість державного управління.

⁶⁰ Россия и Украина могут создать единый газовый холдинг. – Российская газета, 4 мая 2010г., <http://www.rg.ru>

⁶¹ У червні 2010р. глава ДК "Росатом" зробив ряд заяв, у яких фактично підтвердив готовність співпрацювати з Україною в розробці її уранових родовищ (зокрема Новокосянтинівського) та інвестувати в цей проект до \$500 млн. Див., наприклад: Российский атом за рубежом. – Радиостанция "Эхо Москвы", 7 июня 2010г., <http://www.echo.msk.ru>

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНОЮ І РОСІЄЮ У СФЕРІ ЯДЕРНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ ТА АТОМНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	
ЧИННІ МІЖНАРОДНІ ТА ДВОСТОРОННІ ДОКУМЕНТИ З ПИТАНЬ СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ ЯДЕРНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ ТА АТОМНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	
Назва документа/дата укладення (підписання)	Стислий зміст
Стан виконання положень документа/примітки	
МІЖНАРОДНІ УГОДИ	
Угода про основні принципи співробітництва в галузі мирного використання атомної енергії Підписана урядами держав-членів СНД 26 червня 1992р.	3 метою практичної реалізації Угоди Радою глав урядів СНД затверджено Перспективний план розвитку співтовариства держав-учасниць СНД у мирному використанні атомної енергії, підвищення безпеки ядерних установок; створено Комісію держав-учасниць СНД з використання атомної енергії у мирних цілях. Виконується: зокрема на основі Угоди укладаються договори з питань безпечного транзиту через територію України свіжого ядерного палива
МІЖУРАДОВІ УГОДИ	
Угода між Урядом України і Урядом РФ про науково-технічне та економічне співробітництво в галузі атомної енергетики 14 січня 1993р.	Виконується; зокрема, на основі Угоди укладаються договори з питань постачання ядерного палива на АЕС України, вивезення ВЯП тощо.
Угода між Урядом Республіки Казахстан, Урядом РФ та Кабінетом Міністрів України про сприяння у розвитку та діяльності закритого акціонерного товариства "Спільне українсько-казахстансько-російське підприємство з виробництва ядерного палива" Підписана 13 травня 2003р. Набула чинності 2 квітня 2004р.	Виконується
Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом РФ про співробітництво в будівництві енергоблоків №3 та №4 Хмельницької АЕС 9 червня 2010р.	За межі Угоди винесено питання: • кредитування проекту (буде укладена окрема Кредитна угода); • інтелектуальної власності на результати, інтелектуальної діяльності, спільно створені сторонами (встановлено, що права на них мають бути предметом окремих письмових угод).

1 У ЗМІ повідомлялося, що російська сторона забезпечить фінансування 85% загальної вартості проекту, українська – 15%, яка оцінюється у \$4-5 млрд. Див.: "РФ погодилася кредитувати українську частину постачань для добудови Хмельницької АЕС", – Інформаційне агентство "РБК-Україна", 29 жовтня 2010р., <http://www.rbc.ua>

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНОЮ І РОСІЄЮ У СФЕРІ ЯДЕРНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ ТА АТОМНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ		(ПРОДОВЖЕННЯ)
Назва документа/дата укладення (підписання)	Стиглий зміст	Стан виконання положень документа/примітки
МІЖУРЯДОВІ ТА МІЖВІДОМЧІ ПРОТОКОЛИ		
Протокол робочої наради Міністра палива та енергетики України та Міністра атомної енергетики РФ від 26 січня 2000р.	Протокол фіксує, що "керуючись Договором і Програмою економічного співробітництва між РФ та Україною на 1998-2007рр., Мінпалівергерто докладає зусиль до розширення виробництва компонентів ядерного палива на українських підприємствах, постійно збільшуючи частку у спільному виробництві. Мірою створення відповідних організаційних структур, нових виробництв та збільшення обсягів випуску продукції може бути створено спіл	Не виконано
Протокол робочої наради Міністра палива та енергетики України та Міністра атомної енергетики РФ від 1 лютого 2001р.	Протокол формулює зобов'язання про закупівлю ядерного палива для українських АЕС у спільного підприємства ЗАТ "УкрТВЗ", створення якого передбачалося (наведене вище).	Не виконано
Протокол робочої наради Міністра палива та енергетики України та Міністра атомної енергетики РФ від 22 лютого 2002р.	Протокол фіксує (з посиланням на міжурядову Угоду про науково-технічне та економічне співробітництво в галузі атомної енергетики від 1993р.) конкретні домовленості з питань постачання ядерного палива на АЕС України, вивезення ВЯП, добування та введення у промислову експлуатацію блоків №2 ХАЕС і №4 РАЕС, а також сприяння роботі СП ЗАТ "УкрТВЗ".	Виконано, за винятком частини, що стосується роботи СП ЗАТ "УкрТВЗ".
Протокол робочої наради Міністра палива та енергетики України ІПлачкова, Голови державного комітету ядерного регулювання України О.Миколайчук з керівником Федерального агентства РФ з атомної енергії С.Кірінком від 21 січня 2006р. (нарада проходила за дорученням президентів України та РФ).	Протокол зазначає, що: • Сторони погодилися, що консолідація зусиль організацій і підприємств України та Росії з розробки нових типів АЕС, виготовлення та постачання обладнання для них, а також кооперації з розвитку виробництва ядерного палива для АЕС, включно з розвитком сировинної бази, мають будуватися на довготривалій основі з метою задоволення інтересів обох сторін; • Сторони підкреслили, що спільне використання науково-технічного та виробничого потенціалу, а також сировинної бази дозволяє обоєм країнам вирішувати поставлені перед ними завдання з розвитку ядерної енергетики. Найважливішими напрямками розвитку співробітництва та кооперації Сторони визнали, зокрема: • підвищення безпеки, модернізацію і підвищення ефективності та подовження термінів експлуатації діючих в Україні та Росії ядерних енергоблоків; • розробку проектів конкурентоспроможних на світовому ринку ядерних енергоблоків; • кооперацію в питаннях будівництва атомних станцій в Росії, Україні і третіх країнах, включно з постачанням обладнання для них; кооперацію в питаннях виробництва ядерного палива для АЕС.	Виконується частково – насамперед у частині співробітництва з підвищення безпеки, ефективності та подовження термінів експлуатації ядерних енергоблоків.
Протокол сьомого засідання Комітету з питань економічного співробітництва Українсько-російської міждержавної комісії від 27 жовтня 2010р.	Протокол визначає ключові питання співпраці в ядерній галузі між РФ та Україною, в т.ч. щодо будівництва заводу з фабрикації ядерного палива на території України.	Виконується частково. Триває переговорний процес щодо реалізації співпраці. ДП "Український науково-дослідний і проектно-розв'язувальний інститут промислової технології" до квітня 2011р. повинен завершити підготовку ТЕО будівництва заводу.

4. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Україно-російські відносини в енергетичній сфері є досить динамічними, але не можуть оцінюватися однозначно через наявність сукупності позитивних і негативних чинників і тенденцій. Вони великою мірою залежать від загального стану відносин між двома столицями, а також мають іноді визначальний вплив на них.

1. Відносини Росії з Україною, як і з іншими країнами простору СНД, будуються за принципом наявності домінуючого партнера – Росії. Тому будь-які питання співробітництва розглядаються нею крізь призму власних інтересів і тому у двосторонньому форматі не можуть бути вирішені на користь партнера – за винятком дуже рідкісних випадків збігу інтересів або в галузях, де нерівноправність партнерів не є дуже відчутною. ПЕК до таких галузей не належить, більше того – чинник нерівноправності партнерства в ньому є ключовим для Росії.

2. Економічний потенціал України, в т.ч. її ПЕК, розглядається Росією як ресурс на модернізаційному, але не постмодернізаційному етапі. Отже співробітництво Росії з Україною розраховане переважно на обмежену перспективу та не може вважатися Україною однозначно позитивним, що вимагає від неї формування власної стратегії розвитку, побудови в її рамках моделі взаємовигідного співробітництва як з Росією, так і з ЄС та ефективного використання досягнутих результатів.

3. Головними механізмами тиску на Україну з боку Росії є: дискредитація української політики в очах ЄС; намагання усунути її з технологічного циклу “видобуток (виробництво) – постачання – споживання енергоресурсів”; переривання поставок; наполегливе підштовхування до злиття стратегічно важливих активів; блокування проектів диверсифікації; ціновий тиск. Зокрема, в передбаченні переговорів стосовно модернізації Енергетичної Хартії, одним із учасників яких має бути Україна, Росія намагається прискореними темпами просунути процеси злиття активів газового та ядерного секторів, за рахунок чого Україна не зможе виступати як незалежна та рівноправна сторона переговорів.

4. Двосторонній формат співробітництва України з Росією є організаційно недосконалим (до того ж, ураженим корупцією), економічно неефективним і не гарантує дотримання українських інтересів. За цих умов питання функціонування та розвитку енергетичної галузі, спірні питання доцільно вирішувати у форматі, що відповідає складовим згаданого вище життєвого циклу, тобто за участі Росії, України та ЄС. Відносини в цьому трикутнику мають бути прозорими за всім ланцюжком життєвого циклу та побудованими на взаємоприйнятних, узгоджених та юридично обов’язкових правилах.

5. Наявні коопераційні зв’язки, що залишилися з часів СРСР, позиції Росії як монопольного постачальника майже в усіх сегментах ПЕК України, а також інституційна слабкість української влади та міцне російське лобі зумовлюють економічні та політичні переваги російських пропозицій під час визначення цілей україно-російського співробітництва і шляхів їх досягнення.

За цих умов інтереси України часто приносяться в жертву інтересам Росії, корпоративним інтересам ФПГ (як російських, так і українських), що створює ризики для енергетичної безпеки країни. Така ситуація, якщо виходити з національних інтересів, вимагає негайного запровадження проектів диверсифікації співробітництва в енергетичній галузі, не відмови, а рівноправного партнерства з Росією – на засадах всебічно обґрунтованих альтернатив (тобто з урахуванням економічних, політичних, соціальних, екологічних чинників).

6. Економічна та політична доцільність диверсифікаційних проектів має розглядатися в рамках загальної державної політики соціально-економічного розвитку – насамперед, програм реструктуризації економіки, регіонального розвитку, перегляду енергетичного балансу на користь енергоресурсів, до яких Україна має доступ з мінімальними проблемами.

7. Перспективними напрямками розвитку україно-російського співробітництва можуть бути наступні:

- ♦ спільна участь у тристоронньому форматі (з можливістю наступного розширення) у переговорах стосовно модернізації Енергетичної Хартії, запровадження чітких, прозорих і взаємовигідних правил в енергетичному секторі;
- ♦ участь у роботі Міжнародного центру із збагачення урану (Ангарськ) з урахуванням намірів побудови в Україні власного підприємства з виготовлення ядерного палива. Розширення видобутку в Україні та постачання Росії уранового та цирконієвого концентрату;
- ♦ науково-технологічний супровід роботи працюючих ядерних реакторів російської розробки, подовження термінів експлуатації реакторів, підготовка до виведення з експлуатації АЕС, термін експлуатації яких не передбачається подовжувати;
- ♦ спільне (за участі “Турбоатома”) будівництво АЕС за кордоном;
- ♦ співробітництво з питань ядерного нерозповсюдження, захисту АЕС, протидії ядерному тероризму.

Таким чином, як Україна, так і Росія мають детально вивчити пропозиції партнера і прийняти компромісні взаємовигідні рішення для подальшого їх відповідного правового оформлення з метою активізації стратегічного співробітництва у сфері ПЕК. Українцям актуальним є переформатування правового поля українсько-російського співробітництва, що має здійснюватися за двома напрямками: підписання міжурядових угод з відповідним наданням урядових гарантій та водночас – припинення дії застарілих угод; усунення вад у галузевих контрактах шляхом підписання відповідних доповнень до них.

ОКРЕМІ ПРОПОЗИЦІЇ

ПЕК України

- ♦ у I півріччі 2011р. провести парламентські слухання з питань стану та розвитку українсько-російських відносин в енергетичній сфері, насамперед – стосовно доцільності злиття (чи створення спільних підприємств) нафтогазових і ядерних секторів України та Росії;
- ♦ за результатами парламентських слухань провести спільне засідання профільних комітетів Верховної Ради України та Державної Думи Російської Федерації з питань розвитку співробітництва у сфері ПЕК;
- ♦ опрацювати та узгодити напрями реструктуризації і розвитку економіки, скоригувати енергобаланс, переглянути та оновити *Енергетичну стратегію України на період до 2030р.*, цілями якої мають бути:
 - підвищення ефективності відтворення, видобутку та переробки паливно-енергетичних ресурсів для максимального забезпечення внутрішнього попиту;
 - модернізація, реконструкція і створення нової енергетичної інфраструктури на базі технологічного оновлення енергетичного сектору економіки країни;
 - формування в ПЕК сприятливого інвестиційного середовища;
 - підвищення енергетичної та екологічної ефективності української економіки та енергетики, в т.ч. за рахунок структурних змін та активізації технологічного енергозбереження;
 - подальша інтеграція українського ПЕК до енергетичного сектору ЄС;
- ♦ створити Міжвідомчу комісію з питань розвитку ПЕК (на чолі з першим Віце-прем'єр-міністром України) як консультативно-дорадчий орган (засідання мають проводитися щоквартально) з функціями:
 - координації підготовки та узгодження нової *Енергетичної стратегії* і державної програми реформування та розвитку ПЕК, а також питань її фінансування;
 - організації роботи з оптимізації структури енергобалансу держави;
 - координації реалізації крупних міждержавних енергетичних проєктів;
 - координації проєктів диверсифікації поставок до України нафти, природного газу, свіжого ядерного палива;
- ♦ створити при Міністерстві енергетики та вугільної промисловості спеціальний підрозділ – Адміністратор державної програми реформування та розвитку ПЕК з функціями координації і контролю її виконання;
- ♦ розробити проєкти законів: “Про Національну комісію регулювання енергетики України” та “Про національну комісію ядерного регулювання України” – з метою створення умов для зміцнення незалежності цих комісій шляхом: забезпечення колегіальності роботи органів регулювання; прозорого механізму ротації;

встановлення чинності мандата члена комісії терміном не менше п'яти років, що дозволить зберігати спадкоємність за умов зміни урядів.

Нафтогазовий сектор

- ♦ провести до 2012р. реструктуризацію НАК “Нафтогаз України” відповідно до вимог Закону України “Про основні засади функціонування газового сектору”, в т.ч.:
 - вивести ГТС України з управління НАК “Нафтогаз України”, передавши функції оператора з її експлуатації, розвитку та оперативно-технологічного управління до незалежної компанії, 100% пакет акцій якої залишити в державній власності;
 - забезпечити незалежність операторів газорозподільних мереж від НАК “Нафтогаз України” в частині прийняття рішень, необхідних для експлуатації, підтримки або розвитку інфраструктури газорозподільних трубопроводів за умови державного контролю за цільовим використанням коштів і регулювання тарифів;
 - створити окрему державну компанію на основі державних пакетів акцій нафтогазовидобувних підприємств, що знаходяться в управлінні НАК “Нафтогаз України”, з наступним продажем на відкритому аукціоні частини її корпоративних прав стратегічному інвестору з числа провідних міжнародних нафтогазових компаній, залишивши 50% +1 акцію в державній власності;
- ♦ домогтися від російської сторони внесення змін до довгострокових газових контрактів:
 - купівлі-продажу газу – з метою врахування європейської практики ціноутворення, насамперед, зменшення базової ціни (\$450 за 1 000 м³) на \$100 за 1 000 м³ з наданням можливості закуповувати до 15% обсягів газу за спотовими цінами, що визначаються на європейських торговельних майданчиках;
 - транзиту газу – з метою гарантування обсягів транзиту російського газу територією України на рівні щонайменше 80-90 млрд. м³/рік (з урахуванням очікуваного введення в експлуатацію газопроводу “Північний потік”);
- ♦ протягом 2010-2012рр. розробити та запровадити план поетапного підвищення цін на природний газ для населення, підприємств теплокомуненерго, бюджетних установ і промислових підприємств до рівня, що забезпечить рентабельність та інвестиційну привабливість газовидобувної галузі; поступово ліквідувати цінні пільги на придбання газу для окремих галузей промисловості; для мало-забезпечених верств населення передбачити відповідні цільові дотації у грошовій формі;
- ♦ у рамках державної програми реформування та розвитку ПЕК передбачити цільові програми:
 - диверсифікації джерел постачання нафти та газу, в якій визначити конкретні заходи: з використання нафтопровідної системи Одеса-Броди в аверсному режимі; спорудження інфраструктури з приймання зрідженого природного газу (ЗІП);

- зменшення втрат газу під час його транспортування шляхом заміни застарілих газоперекачувальних агрегатів на нові, що мають значно вищий коефіцієнт корисної дії;
- відновлення системи нафтопродуктопроводів з метою підвищення інвестиційної привабливості сектору нафтопродуктозабезпечення за рахунок зменшення собівартості транспортування моторного палива та підвищення надійності та оперативності поставок;
- ♦ **внести зміни до законів України:**
 - **“Про засади функціонування ринку природного газу”**, в якому врахувати положення прийнятого ЄС у листопаді 2009р. “Третього енергетичного пакета” (правила роботи енергетичних ринків і роль регулятора) та чітко визначити: процедури розділення НАК “Нафтогаз України” за видами діяльності; підвищення рівня незалежності Національної комісії регулювання електроенергетики України від політичного впливу; механізми захисту газового ринку та ГТС від потенційної зовнішньої експансії;
 - **“Про надра”, “Про нафту і газ”, “Про угоди про розподіл продукції”** – з метою чіткого визначення, спрощення і впорядкування відомчих процедур, що сприятиме покращенню інвестиційного клімату та залученню інвестицій в пошук і розробку родовищ нафти та газу, отже – поступовому зростанню видобутку вуглеводнів на території України, збільшенню надходжень до державного бюджету, створенню нових робочих місць і зменшенню залежності від імпорту російського газу.

В законах чітко визначити: порядок надання та передачі ліцензій на користування надрами; процедури проведення аукціонів; перелік підстав для скасування та відкликання ліцензій на користування надрами; жорсткі ліцензійні вимоги з дотримання екологічних норм у процесах пошуку та розробки покладів на глибоководному шельфі; а також **передбачити норми**, які б унеможливили призупинення Закону про державний бюджет дії окремих статей законів у сфері надкористування;

- **“Про альтернативні види палива”** – з метою створення сприятливих інвестиційних умов для підвищення рівня забезпечення економіки власними енергоносіями і зменшення залежності від їх імпорту, зокрема шляхом залучення до паливно-енергетичного балансу сланцевого газу (внести його до переліку альтернативних видів палива);
- **“Про митний тариф”, “Про податок на додану вартість”** – з метою стимулювання інвестицій в будівництво інфраструктури з приймання ЗПГ, що дозволить зменшити частку імпорту російського газу в газовому балансі України. Звільнити від обкладання ввізним митом і податком на додану вартість операції з імпорту обладнання та устаткування, що використовуються для будівництва інфраструктури ЗПГ;
- **“Про трубопровідний транспорт”** – з метою створення нормативно-правових засад підвищення якості корпоративного управління державних компаній в нафтогазовому комплексі та залучення інвестицій в реконструкцію і модернізацію магістральних газопроводів, газорозподільних мереж і видобуток вуглеводнів під час і після реструктуризації компанії;

- **“Про акціонерні товариства”** – з метою відновлення реальних прав держави на участь в управлінні ВАТ “Укрнафта” та ПАТ “Укртатнафта”; передбачити дозвіл на проведення Загальних зборів акціонерних товариств за умови реєстрації акціонерів, які сукупно є власниками не менш ніж 50% +1 голосуючих акцій (на цей час – 60%);
- ♦ **розробити та укласти з Урядом РФ угоди:**
 - **“Про співробітництво в газовій промисловості, в т.ч. з транзиту природного газу”** – з метою закріплення відповідальності та надання гарантій на урядовому рівні;
 - **“Про постачання і транзит нафти територією України”** – з метою створення умов укладання ВАТ “Укртранснафта” прямих контрактів з нафтовими компаніями Росії за принципом “качай або плати”.

Ядерна сфера

- ♦ підготувати техніко-економічні обґрунтування альтернативних шляхів розвитку атомної енергетики за всіма складовими технологічного циклу *“видобуток – обробка – збагачення – фабрикація – використання – поховання/повторні переробка та використання”*, провести публічні консультації та фахові дискусії із залученням представників російської сторони – з метою вибору компромісного варіанту;
- ♦ внести проект створення в Україні власного виробництва ядерного палива до переліку національних;
- ♦ розглянути можливості співробітництва в галузі ядерно-паливного циклу з такими державами, як Індія, Казахстан, Китай, Японія;
- ♦ у рамках державної програми реформування та розвитку ПЕК передбачити цільову програму розвитку атомної енергетики до 2020р.;
- ♦ прискорити реформування Оптового ринку електроенергії в Україні;
- ♦ **підготувати проекти законів України:**
 - **“Про державну політику в ядерній галузі”** – з метою визначення механізмів державно-приватного партнерства, повноважень відповідних органів влади стосовно реалізації такого партнерства в Україні, положення про захист інвестицій та їх фінансової окупності, стимулювання партнерських відносин з метою забезпечення виконання оновленої Енергетичної стратегії України;
 - **“Про порядок здійснення в Україні іноземних інвестицій в підприємства, які мають стратегічне значення для економіки та безпеки країни”** – з метою визначення видів діяльності, що мають стратегічне значення для національної безпеки України (в т.ч. у сфері використання ядерної енергії), і правового врегулювання участі іноземних інвесторів у статутних фондах підприємств, що здійснюють діяльність у визначених сферах;
- ♦ **внести зміни до Податкового кодексу України** – з метою: створення механізму стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку ядерної енергетики; зменшення податкового навантаження в частині податку на прибуток для компаній, що здійснюють інвестиції в розвиток інноваційних технологій в цьому секторі.

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ВЗАЄМОВІДНОСИНИ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ: СЬОГОДНІ І ЗАВТРА*

**НАСЛІДКИ ХАРКІВСЬКИХ УГОД І
НАМІРИ ЗГОРТАННЯ ВУГІЛЬНОЇ
ПРОМИСЛОВОСТІ ЗДАТНІ
ДЕСТАБІЛІЗУВАТИ СИТУАЦІЮ В УКРАЇНІ**

Михайло ВОЛИНЕЦЬ,
заступник голови
Комітету Верховної Ради України
з питань паливно-енергетичного
комплексу, ядерної політики
та ядерної безпеки України

Хотів би додати, що я не лише народний депутат, але й голова Профспілки гірників України – і виступатиму радше з позицій саме профспілки. Експерти Центру підійшли до аналізу українсько-російських відносин, як завжди, виважено, але, на мій погляд, надто обережно, особливо що стосується ситуації, яка складається сьогодні в енергетичному секторі України. Тому я хотів би **наголосити, що Харківські угоди можуть мати непередбачувані негативні наслідки.**

Нам доводять, що ці угоди та т.зв. “пільгові ціни” на газ спрямовані на стабілізацію ситуації не лише в енергетиці, але й в металургії та інших сферах промисловості.

Насправді, через нібито пільгову ціну на газ сьогодні дотуються металургійні підприємства, що належать іноземним олігархам, насамперед – російським. І при цьому на цих підприємствах частка зарплати в ціні товарної продукції складає 2-7%, в середньому – 5%. Це надзвичайно низька частка, але Україна продовжує надавати пільги металургійним магнатам, власникам хімічних підприємств, які працюють на експорт і постійно скаржаться на збитковність своєї діяльності. Але ми знаємо, що це не так. Ці підприємства не реконструюються, оскільки вигідно використовувати дешево працю, мати пільги на газ, електроенергію, транспортні перевезення, податки тощо – і за рахунок цього отримувати надприбутки й залишати їх в офшорах.

У загальному підсумку, **Україна потрапляє в абсолютну залежність від Росії, яка сьогодні**

формує транзитну політику не лише в Європі, але й в Азії – і формує виключно у власних інтересах, інтересах власної економіки, прибутків, і нарешті, власної політики. І виникає величезна загроза, що Росія сьогодні зазіхатиме на українську ГТС, на володіння газосховищами і т.п. Ми не можемо допускати такої ситуації.

Пригадаймо: 1 січня 2009р. Росія припинила постачання газу тією гілкою, якою він надходив до Донбасу, продовжуючи поставки північними гілками до Європи. Що зробив Уряд Ю.Тимошенко? Підняли газ зі сховищ, розташованих переважно в Західній Україні, і у зворотному напрямку постачали газ до східних областей України, щоб не заморозити міста шахтарські, промислові, щоб урятувати промисловість. Нас урятувало тоді те, що ми знаходились у глибокій кризі, і постачання газу, енергоносіїв на металургійні підприємства було мінімальним. Найголовніше – що Уряд проявив волю.

Проте, після підписання Урядом М.Азарова т.зв. Харківських угод ми опинились у критичній ситуації. Що ми отримали від них? Підвищення цін на газ для населення. Можна заперечити, що це Харківських угод не стосується. Це не так, стосується безпосередньо, оскільки обіцянками “дешевого газу” заспокоїли суспільство, яке чекало здешевлення газу, зниження цін на товарну продукцію на внутрішньому ринку тощо. А отримали ми зовсім інше – новий виток інфляції, скорочення робочих місць, інші негативні тенденції, що будуть посилюватися, поглиблюючи дефіцит бюджету. І абсолютно нічого не зроблено для того, щоб ефективно виводити Україну із кризового становища.

Наступне, до чого хотів би привернути увагу. Ми сьогодні маємо **асиметричні відносини як з Росією, так і з ЄС.** У ЄС немає цілісної політики стосовно України, а політика Росії є політикою відвертого, відкритого тиску на Україну. Згадаймо, наприклад, наміри ЄС стосовно інвестицій в реконструкцію української ГТС. Якою була реакція Росії? Вона відреагувала негативно, виходячи винятково із власних економічних і політичних інтересів і маючи власні плани щодо ГТС.

Чи змінилася зараз політика Росії? Чи змінилися відносини на вищому рівні між Україною і Росією в напрямі більшого врахування інтересів України? Ні. Тому я категорично проти того, щоб ГТС і газові сховища ми віддавали у спільне володіння, це крок до того, щоб вони опинилися в руках Росії і російських ФПГ.

* Фахова дискусія відбулася 20 жовтня 2010р. Тексти доповідей підготовлені за стенограмою дискусії, наводяться у скороченому вигляді, в порядку виступів учасників під час роботи Фахової дискусії, мовою, якою послуговувався доповідач.

Стосовно Енергетичної стратегії України на період до 2030р. Вона потребує докорінних змін. Найголовніше, що в ній не сформовано баланс енергоносіїв. Ми маємо власну вугільну промисловість, маємо запаси вугілля принаймні на 350-400 років. Але зараз ідеться про згортання вугільної промисловості в Україні. Уряд оголошує, що має бути закрито найближчим часом 100 шахт. У результаті, ми, *по-перше*, матимемо страшні соціальні наслідки – коли понад 100 тис. шахтарів (і разом з ними їх сім'ї) будуть викинуті на ринок праці, де вони нікому не потрібні. *По-друге*, ми потрапляємо в повну енергетичну залежність від інших держав. І як РНБО України оцінює таку ситуацію?!

РІШЕННЯ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ СЛІД ОЦІНЮВАТИ З ТОЧКИ ЗОРУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

Дмитро БОБРО,
керівник департаменту
енергетичної та ядерної безпеки
Апарату Ради національної
безпеки і оборони України

Насамперед, хотів би сказати: всі події і процеси ми як співробітники Апарату РНБО оцінюємо з точки зору впливу на національні інтереси, головні з яких – це державний суверенітет і забезпечення сталого прогресивного розвитку. Так записано в Законі про РНБО, тому доречно розпочати з суверенітету.

Суверенітет без чітко визначених кордонів – віртуальний. Тому, **якщо розглядати Харківські угоди як один із засобів досягнення реального суверенітету, насамперед – чіткого означення кордонів з РФ, то цей плюс, на мою думку, переважає всі потенційні ризики.**

Що стосується забезпечення сталого прогресивного розвитку. Насправді, наша ситуація є дуже критичною – і з точки зору стану основних фондів в енергетиці, і з точки зору залежності. Виходом з цієї ситуації є розвиток нових енергетичних потужностей – що неможливо без інвестицій. Де їх узяти?

Ця проблема є більш широкою і стосується не лише наших відносин з Росією. Проте, якщо йдеться про ГТС, то її можна оцінити. Наведу дві крайні оцінки. З одного боку, наша ГТС – це найкоротший шлях транспортування газу з Росії до ЄС, який може бути й найбільш надійним та економічно вигідним. Інша крайня оцінка: ГТС – це металева труба, закопана в землю.

Як зробити так, щоб ГТС була єдиним економічно вигідним шляхом, а не закопаною в землю трубою? Самі ми не можемо вирішити це питання, оскільки наповнення “труби” може гарантувати тільки Росія. Але в цьому плані наша “залежність” може

розглядатись як *взаємозалежність*, у т.ч. й тому, що Україна є одним з найбільших споживачів російського газу на західному напрямі.

Тому, з одного боку, ми можемо бути впевнені, що Україна завжди отримає необхідні для її *внутрішніх потреб* обсяги російського газу. Але не обов'язково – для транзиту на захід. Чому?

По-перше, обхідні маршрути будуються і будуть побудовані, ми повинні чітко це розуміти, оскільки диверсифікація шляхів постачання – це питання забезпечення енергетичної безпеки і ЄС, і Росії. Це реальність, яку ми повинні враховувати. І російський, і середньоазійський газ (якщо згадати про Південний потік та/або Набукко) може піти в обхід території України.

По-друге, мабуть, більшу загрозу, ніж Північний потік, становить для нас будівництво в Росії внутрішніх газогонів, які переберуть на себе частину тих газових потоків, що йдуть, зокрема з Уренгою. Родовища, як відомо, мають тенденцію до вичерпання, тому через 10 років уренгойського газу може вистачити лише для внутрішніх потреб Росії та України. Звичайно, Росія має перспективні родовища: Ямал, пізніше – Штокман. Проте, якими шляхами вона транспортуватиме свій газ, – це її вибір, і через п'ять років вона матиме можливість такого вибору. У нас через п'ять років такої можливості не буде. Можливість вибору є у нас лише зараз.

Тобто, я повертаюся до сказаного вище – **без Росії ми не заповнимо свою ГТС.** Потрібні спільні дії. Але безумовно – вони повинні бути взаємовигідними. Тому, якщо йдеться про створення СП, то тут важливо не допустити поглинання, навіть “дружнього”, а домогтися створення дійсно спільного підприємства, в якому були б забезпечені взаємні інтереси. В цьому сенсі для нас є важливими інвестиції в модернізацію ГТС, обсяг яких оцінюють по-різному, але в кожному випадку це кілька мільярдів доларів – два чи п'ять, це залежить від обсягів модернізації. Україна таких коштів не має.

Що стосується **ядерної галузі**. У нас є велика спільна історія, але є, на жаль, і залежність. Розірвати її можемо тільки ми – якщо говорити про побудову заводу, що має забезпечити паливом українські АЕС у повному обсязі. Лише наші послідовні дії можуть забезпечити незалежність.

Тут ішлося також про вади **Енергетичної стратегії України**. На нашу думку, саме розвиток власне українських ресурсів, насамперед вугілля та урану, має становити основу для забезпечення енергетичної незалежності держави. Що стосується шахт, то найважливіше – переглянути напрями підтримки: підтримувати не ціну вугілля, а соціальну сферу. Тобто, якщо шахти закриваються, то підтримка має бути спрямована саме сім'ям шахтарів, якщо йдеться про приватизацію, то її умови повинні чітко передбачати соціальну складову.

Але **основа перегляду Енергетичної стратегії має полягати у формуванні енергетичного балансу, що базується на випереджальному розвитку наших енергоносіїв, насамперед вугілля та урану.**

ГТС УКРАЇНИ СПОСОБНА САМОСТЯТЕЛЬНО ПРИВЛЕЧЬ ІНВЕСТИЦІЇ

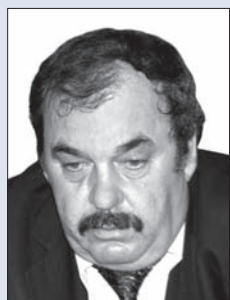
Олександр ТРЕТЬЯКОВ,
народний депутат України

Обеспечение надежности поставок российского газа в европейские страны через территорию Украины нельзя связывать с приватизацией украинской ГТС и созданием совместного предприятия между НАК “Нафтогаз України” и ОАО “Газпром”, так как это создаст определенную угрозу энергетической безопасности государства из-за монополизации российским газовым концерном украинского газового рынка.

ГТС України – одна из самых крупных в мире и способна самостоятельно привлекать необходимые инвестиции не только на реконструкцию и модернизацию газопроводов и подземных хранилищ, но и на их развитие. Источником этим инвестиций могут быть как составляющая тарифа за предоставления услуг по транзиту газа, так и внешние заимствования со стороны международных финансовых институтов.

Также хотелось бы отметить не совсем ясную позицию представителя Посольства Российской Федерации, который сказал, что России не выгодно объединение ГТС. Если России это не выгодно, то возникает вопрос: “Что же обсуждается уже почти полгода на высшем уровне между Украиной и Россией?”. Не верится, что российскую сторону так занимает проблема выгоды для Украины... ■

НАК “НАФТОГАЗ УКРАЇНИ” ЗАБЕЗПЕЧУЄ ПОТОЧНУ НАДІЙНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГТС І ГОТУЄ ПРОЕКТИ ДЛЯ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В ЇЇ МОДЕРНІЗАЦІЮ

Анатолій ЧЕРЕДНІЧЕНКО,
директор департаменту з транспортування газу та нафти НАК “Нафтогаз України”

Усі учасники нашої дискусії знають, що останніми роками домовленості між Україною і Росією з приводу газу та нафти відбуваються на найвищому рівні – на рівні міністрів, прем’єр-міністрів, нарешті – президентів. А ті контракти, що їх підписує

НАК “Нафтогаз України” з ВАТ “Газпром”, чи з Міненерго з питань транспорту нафти, – це результат згаданих домовленостей. Тому коментувати домовленості на вищому рівні я б не хотів. Ми виконуємо те, що передбачено контрактами.

Тут порушувалося питання про перебіг переговорів між НАК і “Газпром” стосовно змін умов контракту на транспортування російського газу нашою ГТС. Ідеться про гарантії обсягів транзиту з боку російської сторони. Можу лише сказати, що переговори відбуваються на вищому рівні, є дуже складними, й ми можемо тільки сподіватися на позитивні результати.

Не є секретом, що сьогодні головна увага російської сторони надається створенню СП за участю НАК і “Газпрому”. Заяви голови Правління “Газпрому”, членів Уряду та депутатів Державної Думи РФ свідчать про велику зацікавленість у його створенні. Такою є позиція російської сторони. Обіцяють і дешевий газ для України, і інвестиції в ГТС, і відповідні гарантовані обсяги транзиту. Але яким буде результат переговорів, я не можу навіть прогнозувати, хочу сказати лише, що, *по-перше*, чинне законодавство України цього не дозволяє, *по-друге* – жодних доручень стосовно підготовки документів зі створення СП ми не отримували.

Учасники дискусії порушували також питання про стан української ГТС і ступінь готовності програми інвестицій, технічної документації окремих проектів, загалом – про ступінь нашої готовності освоїти інвестиційні кошти, якщо вони надійдуть.

Отже, що стосується стану ГТС. Щороку ми вкладаємо в ГТС понад 2 млрд. грн. на реконструкцію, ремонт, технічне переоснащення тощо. Тому не можу сказати, що вона “у плачевному стані”. **Завдяки роботам, які постійно проводяться, ГТС на цей час є надійною.** Звичайно, хотілося б ГТС модернізувати відповідно до сучасних можливостей і вимог. Саме на це і будуть спрямовані ті інвестиції, які планує надати нам ЄС.

Що стосується кількості та вартості готових проектів, що могли б бути презентовані банкам – потенційним інвесторам як прибуткові. На стадії завершення один проект, який стосується реконструкції лінійної частини магістрального газопроводу Уренгой-Памари-Ужгород, на суму понад €300 млн. – це як перший етап кредитування за Брюссельськими домовленостями. Думаю, підготовка повного пакета документів стосовно цього проекту буде завершена та передана до інстанцій ЄС у листопаді поточного року.

А загалом на весь обсяг кредитування/інвестування за Брюссельськими домовленостями (а це понад € млрд.) повністю розроблено техніко-економічне обґрунтування модернізації усіх трьох транзитних магістральних газопроводів: Уренгой-Памари-Ужгород, Прогрес і Союз. Передбачається модернізація як лінійної частини, так і компресорних і газовимірювальних станцій, а також підземних сховищ. Нашими проектними організаціями розроблені ТЕО стосовно всіх трьох магістральних газопроводів, вони подані до Європейської Комісії і на їх основі готуються документи, відповідні вимогам європейських банків. ■

НАМ НЕ НУЖНЫ МОРАТОРИИ НА СЛИЯНИЯ АКТИВОВ, НАМ НУЖНА ЭФФЕКТИВНАЯ ВЛАСТЬ

Олександр НАРБУТ,
незалежний експерт

Думаю, что в ходе нашей дискуссии можно было бы говорить об идеях для переговоров с российской стороной – если бы таковые идеи были.

Между тем, европейские партнеры не раз показывали нам пример подготовки к непростым переговорам с “Газпромом”. Отмечу два момента. *Во-первых*, публичность. Прежде всего, появляется информация о том, что компания (к примеру, *Gaz de France* или *Eni*) считает нужным провести дискуссию об изменении формулы цены. Одновременно обнародуются подробные комментарии, подчеркиваю – *первых лиц* этих компаний. У нас ни о чем подобном не слышали. *Во-вторых*, подготовленность, просчитанность предложений. Присутствующие здесь сотрудники госорганов знают, сколь “тщательно” готовятся переговоры, ибо неоднократно получали поручения “представить предложения” буквально накануне самих переговоров.

Если играть в игру, то нужно к ней готовиться. И не в течение года моратория, предложенного коллегами. Скоро можно отмечать 20-летний юбилей запрещения слияний и объединений энергетических активов. И что нам это дало?

Перспективы перевода украинно-российских отношений в модель равноправного и взаимовыгодного сотрудничества зависят от многих факторов и условий.

1. Способность украинской власти, начиная с Президента, выстроить самостоятельную матрицу отстаивания национальных интересов в энергетической сфере, самостоятельную, не зависящую от воли той или иной дружественной державы (хотя, безусловно, ее интересы нужно учитывать).

В этом контексте следует сказать, что только от нас зависит перспектива эффективной загрузки украинской ГТС. Несмотря на строительство обходных путей, мы можем так модернизировать свою ГТС и показать такую эффективность управления нею, что весь газ пойдет через нее. Однако, до сих пор все сводится только к ее ремонту и реконструкции, а о модернизации речь не идет.

Безусловно, партнерство должно быть взаимовыгодным. Но только инициатива и готовность страны выстраивать активную парадигму отношений и обоснованную проектную основу работы обеспечит востребованность партнерства. А если мы сидим и ждем, то перспектива развития событий показана в анализе Центра Разумкова: сокращение транзита до 10 млрд. м³.

2. Решение проблемы конфликта интересов, препятствующей формированию эффективных переговорных позиций представителей Украины. Думаю, все понимают, о чем идет речь. Этот конфликт не сводится только к *РосУкрЭнерго*. Проблему нужно решать и начать это делать должен Президент.

3. Способность Украины участвовать в дискуссии об усовершенствовании Европейской Энергетической Хартии и отстаивать условия, при которых роль транзитной страны будет не менее важной, чем роль поставщика или потребителя. Ведь высокие представители России многократно повторяли, что транзит – сервисная функция и считаться с транзитером не стоит. По примеру наших польских коллег мы знаем, что транзитные интересы отстаивать очень сложно, но возможно – если есть высокий уровень политического самосознания элиты. Нам этого не хватает.

4. Готовность практически реализовать динамичный план реформ в энергетике, прежде всего, в нефтегазовом секторе. Соответствующий раздел есть в президентской программе, есть соответствующая комиссия во главе с заместителем Министра топлива и энергетики. Но возможности этой комиссии упираются в наличие политической воли и реальной заинтересованности в реформах. Это же касается и обеспечения реальной независимости национального регулятора в энергетике, и эффективности действий Антимонопольного комитета, и многих других вопросов.

Поэтому **главный фактор и условие и формирования модели равноправных украинно-российских отношений, и реализации реформ – люди.** Способность нашего политического истеблишмента, несмотря на высокую фрагментацию экономических и политических интересов, подняться на тот уровень, на котором можно найти общие цели и задачи, общую стратегию модернизации страны и эффективного управления в целях отстаивания национальных интересов. И более конкретно: способность и готовность исполнительной власти – от Правительства до руководителей госкомпаний, принципиально изменить качество государственного энергетического менеджмента и энергетической политики.

О Харьковских соглашениях. Нельзя говорить о скидке на цену газа для Украины. Скидка – это снижение цены за счет продавца. А когда снижение цены на газ делается за счет покупателя? Мы знаем, что соглашения предусматривают эквивалентное увеличение долга Украины на сумму этого “снижения” цены. Да, украинский долг может быть уменьшен и списан – но только благодаря оказанию услуг по базированию ЧФ. Правда, еще не прописаны все условия, нет пакета дополнительных соглашений, которые так напряженно готовятся к будущей встрече президентов, после которой, надеюсь, мы сможем анализировать весь комплекс вопросов. **А сегодня мы говорим о том, что происходит накопление украинского долга, который может быть списан.**

Что касается контракта, то он действительно несколько модернизирован, отказались от неприемлемых санкций в случае недобора газа. Но это никак не коснулось принципа “бери или плати”, и до сих пор идет дискуссия об уменьшении контрактных объемов в 2011г. Прошло уже полгода, а мы не смогли скорректировать “кабальные”, по словам Премьер-министра, условия контракта. Подождем зимы и тогда попробуем поспорить?!

Что касается объединения активов. Это может быть, если рассматривать вариант объединения газотранспортных систем и, возможно, хранилищ. Но я не слышал, чтобы российская сторона предлагала использовать в СП свою часть газотранспортной системы. Я поддержал бы объединение российских, украинских и европейских газотранспортных активов – это действительно повысило бы их эффективность.

Подытоживая, хочу сказать: **нам не нужны моратории, нам нужна эффективная власть.** И каждый из нас может или приближать создание такой эффективной власти, или просто наблюдать, как власть и предыдущая, и действующая (и, возможно, будущая) генерируют пустые ожидания и мифы, не подкрепленные реальными действиями...

РЕШЕНИЯ МЕЖГОСУДАРСТВЕННОГО УРОВНЯ В ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ СФЕРЕ ДОЛЖНЫ ПРИНИМАТЬСЯ НА МЕЖГОСУДАРСТВЕННОМ УРОВНЕ

Олександр СВЕТЕЛІК,
заступник керівника
департаменту енергетичної
та ядерної безпеки
Апарату Ради національної
безпеки і оборони України

Прежде всего, хотел бы обратить внимание участников дискуссии на некоторую путаницу в адресах вопросов и критических замечаний. Так, критика Харьковских соглашений высказывалась в адрес НАК “Нафтогаз”. Да, технические проекты – это вопросы НАК. Но энергетическая политика, Харьковские соглашения – это не его вопрос.

Исходя из опыта участия в нескольких раундах переговоров, когда менялись условия контрактов, хочу сказать, что “Нафтогаз” никогда не проигрывал. Он достаточно жестко защищает свои корпоративные интересы, интересы хозяйствующего субъекта. С этим у них все нормально, поверьте. Проблемы возникают у Украины.

Так, было сказано, что после договоренностей о снижении цены импортного газа стала расти цена на газ для населения. Одно с другим не связано, и это не вопрос НАКа. У нас система государственного регулирования, при которой цены устанавливаются на государственном уровне. Для НАКа главное, чтобы покрывались их затраты. Государственные органы исполнительной власти решают, кому снижать или повышать цены. Но – если мы поднимем цены для населения, то сможем удержать цены для промышленности. Если не поднимем цены для населения, то для обеспечения работоспособности газовой системы придется поднимать их для промышленности. Давайте считать нашу общую экономику и обеспечивать ее стабильность.

Что касается политики отношений с РФ. Мы НАК “Нафтогаз” очень много раз предлагали сыграть

в простую игру: российская сторона предлагает что-то в контрактах, мы предлагаем: запишите то же самое для нас. Россияне пишут: “Украина обязана транспортировать газ по своей территории”. Мы говорим: “Нет проблем, но должна быть паритетность. Давайте запишем: Россия обязана наш газ протранспортировать по своей территории”. Ведь нет препятствий для разговора на равных.

Но вся беда в том, что после всех наших обсуждений на политическом уровне на переговоры с Россией выходит хозяйствующий субъект, который решает, в первую очередь, свои корпоративные проблемы.

Я считаю, что вопросы межгосударственного уровня нужно решать специалистам внешнеполитической и внешнеэкономической деятельности, задействуя для подготовки на уровне предложенных специалистов газовой и других отраслей. И политика, и интересы отдельного хозяйствующего субъекта должны оцениваться с точки зрения их влияния на всю экономику страны, на ее отношения со страной переговоров, – и не должны оказывать излишне большого влияния на работу всей экономики страны и ее топливно-энергетического комплекса.

С РОССИЙСКИМИ КОЛЛЕГАМИ МЫ РАБОТАЕМ В ИНТЕРЕСАХ УКРАИНЫ

Ольга КРАВЕЦЬ,
віце-президент
НАЕК “Енергоатом”

Несколько слов о представленных материалах и в целом по ситуации в ядерной сфере. Так сложилось, что на этот год пришлось завершение многих долгосрочных контрактов: и на поставки свежего ядерного топлива, и на вывоз отработанного (пока мы вывозим его в Россию). Поэтому задач было много, в т.ч. – по созданию предприятия по фабрикации ядерного топлива, что определено государственными программами и необходимостью того, о чем мы говорим, – необходимостью уменьшения зависимости от российской стороны.

Следует сказать, что у нас нет 100% зависимости от поставщика ядерного топлива и отметить **два фактора, которые помогли нам вести конструктивный разговор и с компанией ТВЭЛ, и с представителями российских властей.**

Первый фактор – это наличие альтернативного поставщика ядерного топлива, компании *Westinghouse*. **Второй** – резерв ядерного топлива, созданный НАЭК “Энергоатом” за свой счет (поскольку соответствующие постановления Правительства выполнены не были¹). Вот эти два фактора позволили нам достаточно серьезно разговаривать с нашими партнерами.

Что сделано в этом году? Подписан контракт на поставку ядерного топлива на все энергоблоки

¹ Ідеться про постанови Кабінету Міністрів №641 від 3 червня 2009р. та №534 від 30 червня 2010р., якими затверджувалася Порядок використання коштів, передбачених Міністерству палива та енергетики за деякими бюджетними програмами, на відповідний рік. – *Ред.*

украинских АЭС, кроме трех блоков, где законтрактованы обязательства с компанией *Westinghouse*. Завершается подготовка к подписанию долгосрочного контракта на вывоз отработанного топлива.

Хотела бы отметить, что НАЭК “Энергоатом” вместе с Министерством топлива и энергетики подготовили детальный план минимизации вывоза отработанного ядерного топлива в РФ. Согласно этому плану, в течение ближайших трех лет отработанное топливо реакторов ВВЭР-440 не будет вывозиться в Россию. Следует отметить, что отработанное топливо Запорожской АЭС уже на протяжении нескольких лет хранится в пристанционном хранилище, а для хранения отработанного топлива остальных блоков предусмотрено строительство централизованного хранилища.

Проект строительства реализуется достаточно давно. Однако, согласно законодательству, он предполагает выполнение длительных процедур, в т.ч. и – проведения ряда экспертиз, общественных слушаний и т.д. Вся предварительная работа должна завершиться принятием окончательного решения Верховной Радой Украины.

Поэтому, пользуясь присутствием здесь народных депутатов, в частности членов профильного парламентского комитета, хочу обратить их внимание на то, что выполнение наших планов зависит от того, насколько оперативно Парламент рассмотрит законопроект “О размещении, проектировании и строительстве централизованного хранилища отработанного ядерного топлива реакторов типа ВВЭР отечественных АЭС” и примет решение². Если закон не будет принят в ближайшее время, то после 2013г. могут возникнуть дополнительные финансовые затраты, связанные с хранением отработанного топлива в России.

О Харьковских соглашениях. За последние полгода были созданы рабочие группы (в частности, в рамках подкомитета по вопросам энергетики Україно-Российского межправительственного комитета по экономическому сотрудничеству), проведено много встреч специалистов, но пока вопрос о слиянии активов не нашел реального воплощения.

Что касается **развития совместной деятельности с российской стороны**, то у нас есть несколько проектов. Прежде всего, это **проект строительства завода по фабрикации ядерного топлива** – здесь ведется достаточно активная работа по созданию СП, отработке его учредительных и регистрационных документов.

Хотела бы отметить (в представленных материалах я этого не нашла), что создан концерн “Ядерное топливо Украины”, объединивший предприятия ядерно-топливного цикла, которые занимаются циркониевым производством, добычей урана и т.д.

Концерн, в соответствии с украинским законодательством, обладает всеми необходимыми возможностями для привлечения инвестиций. От эффективности его работы во многом будет зависеть ход выполнения наших проектов, в т.ч. строительства завода по фабрикации. В настоящее время Концерн приобрел 10% акций Международного центра по обогащению урана. Пока это

представляется как политический проект, но есть возможности его расширить и сделать рабочим.

Если мы построим завод на территории Украины, у нас практически будут решены вопросы с фабрикацией, с ураном, цирконием – как это предусмотрено действующими государственными программами. Единственная проблема – финансирование. К сожалению, часто бывает так, что деньги в бюджете выделяются, а потом их направляют на другие нужды. Поэтому хочу подчеркнуть: при достаточном финансировании мы действительно сможем существенно продвинуться в освоении ядерных технологий.

Что касается **обогащения**. Мировой рынок обогащения достаточно конкурентен, а, учитывая перспективы т.н. “ядерного ренессанса”, будет еще более насыщенным и конкурентным. Поэтому за год-полтора можно найти альтернативного поставщика. Однако, нельзя сбрасывать со счетов, что стоимость обогащения в России ниже, т.е. здесь не стоит, наверное, опасаться полной зависимости от российской стороны, поскольку есть механизмы, позволяющие отстаивать наши интересы. Эта не та зависимость и монополизация, которая была раньше.

Достройка и продление сроков эксплуатации энергоблоков украинских АЭС. Эта работа на уровне компании ведется достаточно активно, но не активно поддерживается Правительством. Проекты эти требуют инвестиций. К сожалению, недостаточный (дискриминационный) тариф на электроэнергию, предоставляемую НАЭК “Энергоатом”, не позволяет нам реализовать их самостоятельно. А между тем, при соответствующей поддержке, проекты по достройке и продлению сроков эксплуатации энергоблоков, несомненно, могут быть реализованы достаточно эффективно и в нужные сроки.

Если говорить в целом, то у нас с российскими коллегами намечен достаточно плотный конструктивный диалог. Мы продолжим нашу совместную деятельность, которая ни в коем случае не ущемляет интересы Украины. ■

РОССИЯ ЗАИНТЕРЕСОВАНА И ГОТОВА ПОМОЧЬ В ТОМ, ЧТОБЫ УКРАИНСКАЯ ГТС БЫЛА НАДЕЖНЫМ И БЕЗОПАСНЫМ МЕХАНИЗМОМ ТРАНСПОРТИРОВКИ РОССИЙСКОГО ГАЗА В ЕВРОПУ

Олексій УПРІН,
керівник групи
економічної політики
Посольства РФ в Україні

Не всегда, к сожалению, удается избежать политически мотивированных эмоций, когда идет разговор о газе и об энергетике в целом. Хотелось бы, чтоб этого

² Значений законопроект подано до Верховної Ради України, реєстр. №5050 від 13 серпня 2009р. – Ред.

не было, но мы понимаем, что вопрос очень чувствительный, и пока без этого, наверное, обойтись нельзя. Но надо в таком случае некоторые вещи уточнить.

Первое – Харьковские соглашения. К сожалению, мало кто знает, что в них записано. Зачастую звучит неверная информация. То, что скидка, предоставленная российской стороной, зачисляется в долг Украины, – неверно. Это может произойти только в случае выхода из Харьковского соглашения. Эта скидка предоставляется из российского бюджета как аннулированная экспортная пошлина.

Кстати, хотел бы сказать о Харьковских соглашениях. С точки зрения украинских интересов, там есть очень важный момент, который почти не упоминается. А ведь эти соглашения практически и *де-юре* сняли принцип “бери или плати” – т.е. украинская сторона на сегодняшний день не платит штрафные санкции в случае недобора газа (что предполагалось январскими соглашениями 2009г.). Это очень важно для Украины и недооценивать или пренебрегать этим фактом ни в коем случае нельзя.

Второе – “долги “Газпрома”. К сожалению, эта тема тоже периодически обсуждается в экспертном сообществе Украины, и делаются выводы о больших долгах и тяжелом финансовом положении “Газпрома”, вследствие чего он-де не сможет реализовать те или иные проекты. Не хочу выступать адвокатом “Газпрома”, он в адвокатах не нуждается. Тем не менее, стоит привести две цифры, которые напрочь опровергают упомянутые выводы. Разведанные балансовые запасы газа РФ составляют около 50 трлн. м³. В деньгах это примерно \$10 трлн. – понятно, что при таких суммах говорить о тяжелейшей долговой нагрузке не приходится. Прогнозные запасы – около 160 трлн. м³, т.е., речь идет об астрономических суммах. Понятно, что эти запасы надо еще добыть и освоить, но это – дело технологии и времени. Очевидно, что оснований для беспокойства о положении “Газпрома” нет.

Третье – объединение НАК “Нефтегаз Украины” и “Газпрома”. Суть предложения российской стороны состоит в естественном восстановлении единого механизма, каким была нефтегазовая отрасль Советского Союза. Очевидно, что газотранспортная система России и Украины (и Белоруссии, кстати, тоже) – это единый организм, и специалисты прекрасно об этом знают. В этом смысле некое воссоединение единого технологического и экономического организма представляется логичным и разумным. Это некая сверхзадача.

Никогда российская сторона не претендовала, насколько мне известно, на украинскую ГТС: мол, хотим захватить, поглотить, присоединить. Я о таких предложениях с российской стороны не знаю. Российская сторона чувствует себя достаточно комфортно, как и “Газпром”. В этом смысле я лично не вижу прямых экономических выгод для российской стороны от поглощения. Может, мне кто-то разъяснит, но я лично не вижу.

А вот для украинской стороны – есть над чем подумать. Я считаю, что во многом в той или иной форме объединение именно газотранспортных активов было бы Украине полезно. В этом смысле можно решить и

вопрос возврата инвестиций, о которых сегодня говорили, и вопрос загрузки ГТС. Много вопросов, принципиально важных для Украины с прагматической точки зрения. Опять же – не вижу здесь никакого политического подтекста, который выходил бы на первый план.

Что еще я хотел бы сказать по поводу этого достаточно болезненного вопроса. Здесь такая деталь – все зависит от Украины, и никто не мешал последние 20 лет реконструировать ГТС, делать ее конкурентоспособной. И сейчас не поздно, здесь никаких проблем нет. Можно это сделать на свои средства, можно на заемные. В этом смысле конкурентоспособность ГТС Украины – это компетенция “Нефтегаза” и, на мой взгляд, вполне решаемая задача силами самой компании.

Другое дело, что, возможно, в перспективе усилится конкуренция за ресурсы. Но это – общемировая проблема, проблема в т.ч. европейских компаний, которым тоже приходится сталкиваться с конкуренцией. “Спокойная жизнь” в этом смысле никому не может быть гарантирована, поэтому мы прекрасно понимаем, что здесь придется что-то делать. И здесь “Газпром” открыт, он готов помочь “Нефтегазу Украины” и украинской стороне сделать украинскую ГТС более современной, более экономичной. Здесь мы открыты абсолютно. То же касается и роста добычи газа на Украине, о котором сегодня шла речь. Российская сторона готова в этом участвовать. Никаких имперских амбиций здесь не просматривается. Поэтому хотел бы призвать коллег воспринимать эту тематику прагматично. Считаю, что есть все возможности у России и Украины продвигаться в нефтегазовой сфере не менее активно и ни менее динамично, чем в атомной. Для этого есть все возможности.

И в завершение – о якобы негативной реакции России на предложения ЕС инвестировать в реконструкцию украинской ГТС.

Хотел бы напомнить, в чем, собственно, состояла реакция России. Речь шла о том, что руководство Украины и руководство ЕС принимали на себя определенные обязательства. В первую очередь, это касалось Украины и изменения формата, скажем так, оказания услуг по транспортировке газа. В частности, речь шла об определенных обязательствах Украины по реформированию газового сектора, в т.ч. – выделению как самостоятельного хозяйственного субъекта оператора магистрального газопровода. Эти вопросы прямо касались поставщика топлива европейским потребителям – “Газпрома”, который имел контракт с НАК “Нафтогаз Украины”, но, который, однако, в этих соглашениях участия не принимал. Вот по этой части и последовала отрицательная реакция – совершенно оправданная и никак не связанная с планами привлечения средств на реконструкцию ГТС. Поэтому не надо смешивать, это совершенно разные вещи. Никто и никогда не протестовал против привлечения средств европейских банков на реконструкцию ГТС.

И в этом смысле ничего не изменилось. Мы по-прежнему заинтересованы в том, чтобы украинская ГТС была надежным и безопасным механизмом транспортировки российского газа, в т.ч. европейским потребителям. ■

ФАКТИЧНО, МИ ВЕДЕМО ПОЛІТИКУ ЗАПОБІГАННЯ ПЕРЕД РОСІЄЮ

Валерій БОРОВИК,
голова правління
Альянсу “Нова енергія України”

Насамперед, хотів би стисло окреслити дві загальні проблеми українсько-російських взаємовідносин. Перша й головна проблема – в самій Україні. Це проблема прийняття рішень вищими посадовими особами держави незалежно від їх власних, приватних інтересів. Саме в цьому загальна й головна проблема новітньої історії України. Незалежно від того, який уряд приходить, ПЕК очолюють ті люди, які прямо і приватно зацікавлені не у зменшенні, а у збільшенні споживання Україною газу. Більше того, кожен наступний контракт з РФ гірший від попереднього, з точки зору національних інтересів України. Склалася вже стійка тенденція: опозиція критикує владу за контракт, а коли приходить до влади – укладає контракт ще гірший, а колишня влада йде в опозицію і починає його критикувати. І так по замкненому колу.

Нинішній Міністр палива та енергетики був міністром тіньового уряду, який нищівно критикував контракт, укладений за попереднього Уряду. Нинішній Прем'єр-міністр України М.Азаров, ледь посівши свій пост, заявляв, що “ми цей контракт змінимо, ми будемо вести жорсткі перемовини” і т.ін. Де результати тих жорстких заяв? Де зміни формульного підходу, базової ставки в \$450 за 1 000 м³?

Друга проблема: криза аналітичних спроможностей влади та її можливостей жорстко відстоювати національні інтереси України – так, як це робить Росія. Зарядженість – емоційна, аналітична і стратегічна, наших переговорників є досить слабкою. Ця проблема впливає на всі ланки відносин. Фактично, ми ведемо політику запобігання перед Росією, яка ніколи не забезпечить зваженості, відстоювання національних інтересів і стратегічного розвитку.

Ми приймаємо хороші меморандуми, закони про прозорість енергетичного ринку, паливно-енергетичного сектору, рапортуємо про це Брюсселю – але все це лише добрі наміри. Оскільки водночас ми підписуємо жорсткі та чіткі домовленості з Росією, які не дозволяють виконувати ті добрі гасла та наміри. Тобто, там – заяви, а тут – жорсткі зобов'язання.

От це – історія рішень української влади, незалежно від її кольору. Отже, доки існуватиме приватна зацікавленість можновладців у питаннях поставок російського газу, доки в опозиції і владі будуть тасуватися одні й ті самі кадри – не буде зважених, чітких і прозорих взаємовідносин з нашим східним стратегічним партнером.

Щодо Харківських домовленостей. Підписавши їх, Україна проміняла свої довгострокові стратегічні інтереси на тактичні короткострокові вигоди. Більше

того, немає жодного зниження ціни на газ. Насправді Росія “зняла експортне мито”, яке всього-на-всього лише рішенням глави Уряду Росії може бути повернуто в будь-який час. Не потрібно ні рішення Парламенту, ні зміни умов Харківських угод – одним розчерком пера глави Уряду РФ може бути повернена попередня ціна. І невже присутні тут представники РНБО дійсно щиро впевнені в тому, що Харківські домовленості – це крок до енергетичної незалежності України?!

Що стосується об'єднання активів, то тут є дуже серйозна проблема – конфлікт комерційних інтересів. Україні потрібно якомога дорожче продати свої можливості транспортування сировини на дорогі європейські ринки. Росії – якомога дешевше, бажано за нуль, доставити газ (причому не Україні, яку Росія нібито дотує), а на дорогі європейські ринки. При цьому, Росія чудово виконала своє завдання, в т.ч. шляхом створення *РосУкрЕнерго*, яке відіскло нас від азійського газу – чого не очікував ніхто, включно з Президентом Туркменістану. Люди з телевізійних вістей дізналися, що 30 млрд. м³ газу передано структурі, доти нікому не відомій...

Тим часом, ми можемо й повинні модернізувати свою ГТС. І проекти модернізації є, вірніше, були. Свого часу компанією “Укртрансгаз” були розроблені проекти з реконструкції ГТС (у т.ч. компресорних станцій) з окупністю від 5 до 7 років. Де ці проекти? Інвестори були готові вкладати кошти, і якби ці кошти були вкладені 5 років тому, то вже б окупилися, і вже менше споживалося б газу на саму роботу ГТС. Тут говорилося, що на ГТС витрачається 2 млрд. грн. щорічно. Куди йдуть ці кошти? На реконструкцію, чи на закупівлю якихось “лопаток”? Більшість експертів, причетних до газового ринку, знають, як і через які компанії це робиться, причому – із завищенням закупівельних цін на 100%. Соромно говорити, що кошти вкладаються в ГТС, насправді їх отримують ті, хто ці “лопатки” постачає.

Нарешті, кілька слів **щодо запасів газу в Росії і перспектив інвестицій в їх видобуток.** Знаєте, цей газ спочатку слід “підняти” і “продати”, а вже потім говорити про інвестиції. А то може трапитися так, як у Туркменістані, який теж має великі запаси, які на цей час непросто продати. І що зараз? Коли Росія зменшила обсяги закупівлі газу з 30 до 10 (а то й до 4) млрд. м³, побудували газопровід до Китаю потужністю 30 млрд. м³, а постачається на порядок менше. Тоді й виявилось, що експортувати можуть зовсім не ті обсяги, на які розраховували, інше – лежить у запасах, а коштів для розвитку амбітних проектів катастрофічно не вистачає! Тому, якщо йдеться про великі запаси “Газпрому”, – візьміть гроші й “підніміть” хоча б Штокман...

Фахова дискусія, 20 жовтня 2010р.

УКРАИНО-РОССИЙСКИЕ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ МОГУТ БЫТЬ РЕШЕНЫ, ЕСЛИ НАШИ ПОЛИТИКИ БУДУТ РУКОВОДСТВОВАТЬСЯ ИНТЕРЕСАМИ СТРАНЫ

Геннадій РЯБЦЕВ,
заступник директора
НТЦ “Псіхея”,
докторант НАДУ
при Президентіві України

Хотел бы затронуть два аспекта украино-российских отношений в энергетической сфере. Первый, о котором здесь речь не шла, представляется мне очень важным и состоит в том, что **Украина серьезно проигрывает России на информационном поле.** Так, *во-первых*, у нас почему-то никто не говорит, что экспорт газа в Украину приносит “Газпрому” на 50% выручки больше, чем экспорт в Германию. И можно сказать, что сегодня “Нефтегаз” субсидирует российского монополиста, а не наоборот, – надо только правильно посчитать и результаты расчетов предоставить Российской стороне как один из аргументов.

Во-вторых: Украина никогда не производила т.н. “несанкционированный отбор газа”. Но кто знает об этом в России? В свое время председатель Счетной палаты РФ С.Степашин обнародовал результаты работы счетных палат обеих стран, которые подтвердили, что российский газ сверх оговоренных контрактами объемов Украина не отбирала – или не “тырила”, как говорил нынешний Премьер РФ. (Кстати, о каких равноправных партнерских отношениях может идти речь, когда высшее должностное лицо позволяет себе так говорить о партнере?)³.

В-третьих: никто не говорит, за чей счет было компенсировано падение выручки “Газпрома” в начале 2010г. А ведь это было сделано, в первую очередь, за счет увеличения поставок в Украину и высоких цен на газ для Украины, и только во вторую – за счет реализации подорожавшего газа на внутреннем российском рынке. То есть, получается парадокс: кто больше покупает, тот больше платит.

Второй аспект. Меня как гражданина страны не могут не тревожить **аппетиты “Газпрома” в Украине. Выгодной продажей газа его планы не ограничиваются.** Реализуется достаточно агрессивная стратегия, охватывающая, кроме газа, многое другое. Так, в 1995г. было предложено погасить долги за газ акциями предприятий. И были названы 15 украинских инфраструктурных (кстати, бюджетообразующих) предприятий, которые не прочь получить российская сторона. Достаточно их перечислить, чтобы стало ясно, что не только и не столько украинская ГТС интересуется российской сторону: Никопольский и Запорожский заводы ферросплавов;

концерн “Ориана”; Винницкий химический комбинат; Николаевский глиноземный завод; Одесский припортовый завод; концерн “Стирол”; Северодонецкое, Днепродзержинское, Ровенское, Черкасское производственные объединения “Азот”. То есть, собственно, это весь цвет нашей химической и металлургической промышленности. Безусловно, не все компании удалось купить с 1995г. Тогда наши политики вовремя спохватились, и передачи акций в счет украинского долга не произошло. Однако интересы России к ним сохраняются и реализуются...

Учитывая такие аппетиты, не думаю, что “Газпром” удовлетворится созданием СП с “Нефтегазом” на паритетных началах и с учетом наших национальных интересов. Думаю, что вслед за “Газпром экспортом”, в страну потянутся и “Газпром добыча”, и “Газпром нефть”, и “Газпром энергохолдинг”. Естественно, что это не может вызвать восторга у отечественных энергетиков, металлургов и химиков.

Какие выводы следуют из всего этого?

1. **В Украине нет стратегии развития** как национальной экономики, так и энергетической отрасли, поскольку *Энергетическая стратегия Украины на период до 2030г.* – это сугубо политический документ, который никогда никто и не думал выполнять.
2. **В Украине нет государственной информационной политики**, поэтому мы проигрываем Российской Федерации все информационные войны.
3. **В Украине нет заинтересованности во мнении и выводах экспертного сообщества, в использовании результатов аналитических исследований.** Неоднократно документы, предоставленные Центром Разумкова, Аппаратом СНБО, независимыми консалтинговыми компаниями, которые действительно работают и предлагают реальные шаги для улучшения ситуации, к сожалению, оказывались невостребованными.

Поэтому, проблемы украино-российских отношений в энергетической сфере можно будет реально и конструктивно решать только тогда, когда политики, *во-первых*, будут руководствоваться не интересами своих политических партий и собственными бизнес-интересами, а интересами страны, а *во-вторых*, когда они будут обращать внимание на те предложения, которые, в частности, подготовлены уже сегодня. ■

Фахова дискусія, 20 жовтня 2010р.

³ Имеется в виду заявление В.Путина на пресс-конференции после заседания глав государств “большой восьмерки” (8 июля 2005г., Гленигльс, Шотландия). Тогда Президент РФ заявил, что Россия готова сотрудничать с Украиной в сфере энергетики, “если они не будут тырить у нас газ”. См.: Путин готов расширить трубу, если Украина не будет из нее “тырить”. – *korrespondent.net*, 11 июля 2005г. (ред).

ЕНЕРГОЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ ВІД РОСІЇ: РЕАЛЬНІСТЬ ЧИ МІФ?

Геннадій РЯБЦЕВ,
заступник директора НТЦ "Псіхея"

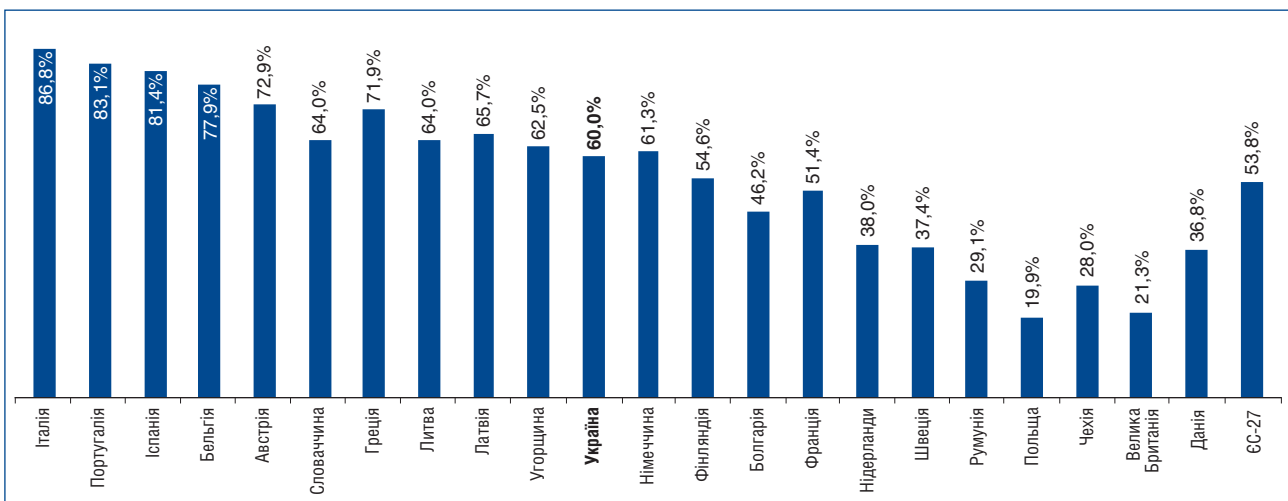
Раз у раз на енергетичному небосхилі України спалахують наднові. Ріпаківий ефір і біоетанол, шахтний метан і сланцевий газ, дрова й солома, пелети з тирси й дизельне паливо з малайських водоростей. Але захоплення черговою альтернативою швидко сходить нанівець, коли виявляється, що для освоєння нових ресурсів потрібно 3, 5, 10 років і \$10, 20, 30 млрд. Урядовці, переконавшись, що для освоєння альтернатив потрібні зусилля, час і гроші, звично їдуть за газом до Москви. Драматизм ситуації в тому, що гіпертрофована реакція влади на загострення енергетичної хвороби створює сприятливі умови для авантюристів, які бажають пожитися бюджетними коштами, і заважає приймати продумані рішення тим, хто стурбований неефективним використанням енергоресурсів. Але "чи є хлопчик"? Чи наша енергозалежність – лише дбайливо культивованій росіянами і дуже зручній для деяких українців міф?

Як не дивно, Україна залежить від імпорту паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) менше, ніж більшість європейських держав, хоч і більше, ніж ЄС у цілому (завдяки енергопрофіцитній Данії і країнам з незначною енергозалежністю (до 30%) – Польщі, Великій Британії, Чехії, Румунії).

Ступінь залежності України від поставок органічного палива становить близько 60%, тоді як для

ЄС-27 цей показник дорівнює 54%. Рівню України приблизно відповідають такі країни, як Німеччина – 61%, Угорщина – 63%, Словаччина і Литва – 64%, Латвія – 66% (діаграма "Залежність країн ЄС від імпорту енергоносіїв"). При цьому, частка власного видобутку у споживанні газу Україною становить близько третини, тоді як в Австрії, Угорщині, Німеччині, Італії – не перевищує 20%, а Іспанія, Чехія і Словаччина газу не видобувають зовсім.

Залежність країн ЄС від імпорту енергоносіїв,
%

¹ Станом на 2008р. Джерело: Europe's Energy Portal – <http://www.energy.eu>

Із диверсифікацією справи ще гірші. Лише в Бельгії, Німеччині, Італії і Франції частка найбільшого імпортера становить менше 40%, тоді як в Іспанії понад половину імпорту припадає на Алжир, а Угорщина, Австрія, Чехія і Словаччина імпортують переважно російський газ.

До того ж, сьогодні Україна має можливість диверсифікувати постачання, купуючи скраплений метан, вартість якого, навіть за умови транспортування з іншої половини земної кулі, є значно нижчою, ніж трубопровідного російського палива. Це особливо важливо, якщо врахувати той факт, що в Глібівському підземному сховищі Криму можна зберігати до 4 млрд. м³ газу.

Інша річ, що Україна витрачає на виробництво одиниці продукції вчетверо більше енергії, ніж будь-яка з країн Старої Європи. За підрахунками автора, навіть з урахуванням паритету купівельної спроможності, а також кліматичних умов, на 1 кВт/год. споживаної в Україні енергії припадає \$1,7 ВВП, тоді як у Польщі – \$3,9, у Німеччині – \$4,5. Якщо ж оцінювати ефективність використання енергії величиною ВВП, отриманого при спалюванні 1 кг умовного палива (у.п.), то з показником \$0,5-0,6 Україна розділить із РФ останнє місце серед країн зі схожими кліматичними умовами (в Польщі – \$1,7, в Німеччині – \$7,7). За роки незалежності це співвідношення суттєво не змінилося, що свідчить про консервування технологій в усіх галузях вітчизняної економіки. Настільки ж низькою є енергоефективність лише однієї країни – Росії. Але якщо Росія, маючи величезні запаси ПЕР, може собі це дозволити, то Україна, витративши з 1999р. понад \$100 млрд. на закупівлю нафти й газу (насамперед, російських), чинити так не має права.

Актуальність для України застосування європейського досвіду у сфері енергозабезпечення

Нинішній стан з енергозабезпеченням України дуже схожий на ситуацію Данії у 1990-х роках, коли лівова частка її валютних коштів (зароблених риболовством, суднобудуванням і сільським господарством) спрямовувалася на закупівлю енергоресурсів. Проте, активно впроваджуючи енергоефективні та енергоощадні технології, вітро- та геліоенергетику, широко використовуючи біомасу та біогаз, Данія за 15 років перетворилася на державу з високим рівнем соціально-економічного розвитку, здатну проводити незалежну політику на світовій арені.

Досвід Данії свідчить, що спільними для стратегій модернізації ПЕК усіх країн мають стати підвищення **ефективності використання енергії**, насамперед на етапах кінцевого використання, шляхом впровадження енергоощадної техніки та технологій; модернізації техніки та технологій, що використовують органічне паливо; масштабне застосування нових і відновлюваних джерел енергії (ВНДЕ). Найефективніші на першому етапі – організаційно-правові заходи, витрати на які є мінімальними: розробка і прийняття законів, стандартів, податків на шкідливі викиди та неефективне використання енергоносіїв, організація дієвого обліку та контролю шляхом установа лічильників ресурсів, державна підтримка впровадження ефективних видів техніки й технологій.

Добрим прикладом для України може стати Польща, що зуміла за 10 років повністю відмовитися від централізованого тепlopостачання, завдяки чому

споживання газу, мазуту та вугілля її комунальним господарством скоротилося вп'ятеро.

Такий пріоритет є цілком логічним, оскільки витрати на економію енергії є у 3-4 рази нижчими, ніж на її генерування. Проте лише ресурсо- та енергоощадними заходами проблему енергозабезпечення не вирішити. Вони дійсно здатні забезпечити скорочення споживання ПЕР на третину, але вичерпуються протягом 15-20 років. Надалі слід задіяти **найбільш раціональні способи отримання енергії**. Недостатньо замінити одне енерговитратне виробництво іншим (хай і більш екологічним). Перехід на новий етап розвитку полягає не стільки в застосуванні "альтернативних" ПЕР, скільки у використанні традиційних технологій з вищими коефіцієнтами перетворення енергії.

Неможливість швидкої відмови від традиційних джерел палива та енергії зумовлена й наявністю розвинутої інфраструктури, для заміни якої потрібні величезні кошти. Наприклад, щоб перевести вітчизняну систему тепlopостачання на альтернативне газу й вугілля паливо, необхідно не менше \$20 млрд. Кардинальне вирішення проблеми можливе лише шляхом поступового заміщення традиційних потужностей, що вичерпали свій ресурс, об'єктами, які використовують ВНДЕ. Однак Україна, судячи із запланованих *Енергетичною стратегією* обсягів фінансування ПЕК, до 2030р. не має наміру підтримувати їх розвиток. При цьому, з високих трибун проголошується, що Україні не прожити без "паливної альтернативи".

Це твердження є водночас і правильним, і помилковим. Правильним у тому сенсі, що частка ВНДЕ у світовому балансі (навіть без нашої участі) повинна досягти до 2050р. 27-54% (прогнози Програми розвитку ООН). Помилковим – у тому, що **Україна має цілком достатні для неї запаси традиційних ПЕР**. Лише Дніпровсько-Донецька западина вміщує понад 1 трлн. м³ газу, і лише Суботинське родовище (за деякими оцінками) містить до 70 млн. т "чорного золота". Його розробка здатна подвоїти видобуток нафти, а освоєння інших структур східного шельфу – довести її до кількох десятків мільйонів тонн на рік.

Інакше кажучи, **традиційні енергоресурси в Україні є, проте їх потрібно активно шукати та ефективно видобувати**. Якщо, наприклад, збільшити обсяги пошуково-розвідувального буріння до рівня, передбаченого Національною програмою "Нафта і газ України до 2010р.", то до 2030р. можна збільшити розвідані запаси до 1,02 трлн. м³ газу і 150 млн. т нафти й газового конденсату. Якщо вкласти кошти в розвідку лише на суходолі, то власний видобуток газу на вже експлуатованих родовищах можна довести до 29 млрд. м³ на рік. Для цього підрозділам НАК "Нафтогаз України" слід вводити в пошукове буріння по 30 перспективних площ щорічно, проводячи сейсмічні роботи на 40-45.

На жаль, геологічні служби країни не здатні працювати такими темпами. І справа не лише в мізерному фінансуванні (1,1 млрд. грн. на газ і 0,3 млрд. грн. на нафту щорічно). **Переважна більшість із 500(!) підприємств, що спеціалізуються на бурінні свердловин, не мають економічного та кадрового потенціалу, необхідного для виконання робіт на сучасному рівні**. Гостро відчувається брак фахівців. Він зумовлений і тим, що через розвал вітчизняного машинобудування компанії експлуатують переважно західне устаткування, а студентів готують на застарілому

радянському, оскільки грошей на закупівлю нового у вишів немає. Не дивно, що молоді фахівці – геологи, буровики, механіки – не готові до реальної роботи. Втім, не вони винні в тому, що політику нафтогазових і геологічних підприємств країни переважно визначали люди, лояльні до влади, але далекі від розуміння потреб галузі.

На зміну колишнім управлінцям прийшли менеджери-політики, які не розуміються на нафтогазових технологіях і погано уявляють специфіку роботи ринку. Топ-менеджери нерідко не знають, що реально відбувається в керованих ними компаніях, і стають заручниками підлеглих – напівграмотних випускників приватних вузів. За таких умов, фактичне лідерство в ПЕК переходить до політиків, вільних від відповідальності за пропонувані рішення. Вони привносять у менеджмент ментальність тимчасових правителів, технології “замітання слідів”, виправдання управлінських провалів “непередбачуваністю енергетичного ринку”.

Засилля непрофесіоналів у керівництві галузі на тлі нав’язаної Україні дворівневої вищої освіти призвело до відпливу кваліфікованих викладацьких кадрів і появи надлишку менеджерів, підготовлених за застарілими й далекими від реалій західними методиками. **Країна поступово втрачає не лише можливість створювати нові знання, а й здатність оперативно реагувати на світові досягнення з їх подальшим використанням.** Сьогодні в обігу вітчизняного бізнесу перебуває лише 1% результатів дослідної діяльності, тоді як у США – понад 70%.

Створені нафтогазовою наукою України новітні технології, технічні засоби розвідки й розробки родовищ, підвищення нафтовіддачі пластів і максимального вилучення сировини з низькодебітних свердловин не застосовуються. Країна помітно відстає за всіма показниками інноваційної діяльності. Так, інвестиції в основний капітал на 1 т видобутої нафти в Україні є щонайменше вдвічі нижчими, ніж у країнах Європи.

Сьогодні великі надії покладаються на видобуток ПЕР в акваторії Чорного та Азовського морів, де зосереджено понад половину енергетичних ресурсів України. Але для освоєння шельфу необхідні нові технології та обладнання, зокрема, для горизонтального буріння (так у світі прокладають до 60% експлуатаційних свердловин), яких у нашої країни немає. Якщо в Росії ухвалено рішення про імпорту передових технологій, що не мають аналогів у країні, то в Україні кошти на закупівлю західного обладнання й технологій не виділяються, а власні дослідження зведені до нуля. Як свідчить досвід, унаслідок короткозорості політики держави, підрозділи НАК “Нафтогаз України” не здатні належним чином виконувати функції інвестора чи замовника масштабних геологорозвідувальних та експлуатаційних робіт.

Кроки на шляху оптимізації енергоспоживання

Протягом останніх 20 років потреба світу в енергії зросла на 40%. Сьогодні людство споживає понад 11,2 млрд. т нафтового еквіваленту органічних ПЕР, що в 22 рази більше, ніж у 1900р. При цьому, спостерігається випереджаюче (у пропорції 2:1) зростання потреб населення в енергії, порівняно зі збільшенням його чисельності. Рівень енергетичного розвитку як окремих країн, так і світу в цілому, стає визначальним показником розвитку економіки та

соціуму. Зближуються поняття національної безпеки та надійного забезпечення енергією.

Оскільки мірою виснаження запасів викопного палива подорожчання традиційних енергоресурсів буде об’єктивно зумовленим, а “нез’ясовні” стрибки цін – пояснюватимуться політико-спекулятивними процесами, то в енергетичному розвитку країн ЄС, що побоюються потрапити під вплив експортерів, дедалі виразніше простежується багатовекторний підхід. Наприклад, у Німеччині завдяки економії і широкому використанню біопалива до 2030р. очікується зниження попиту на дизельне паливо на 8% і більш ніж дворазове – на бензин. (*Енергетична стратегія України* до того ж року передбачає збільшення виробництва нафтопродуктів для внутрішнього споживання вп’ятеро). Такий підхід дозволить послабити наслідки подорожчання традиційних ПЕР, скорочення їх частки у споживанні і брак електроенергії, який Європа має відчутти вже до 2015р. Але його реалізація неможлива без децентралізації виробництва палива та енергії, створення багатополісної, чарункової енергетики, що базується на використанні різних (у т.ч. т.зв. “малих”, розосереджених, тобто місцевих) джерел енергії і враховує пріоритетні напрями національного та регіонального енергозабезпечення.

З огляду на це, стає очевидною необхідність розробки концепції розвитку вітчизняного ПЕК, в основу якої (на відміну від вузьковідомчої *Енергетичної стратегії України*) мають бути покладені такі прогнози:

- розвитку економіки, її спрямованості, масштабності, енерго-, капітало- і трудомісткості, екологічності;
- демографічний;
- вартості робочої сили та капіталу;
- світових цін на енергоресурси (з урахуванням динаміки запасів та екологічних особливостей їх використання), а також на енергетичне обладнання (з урахуванням їх зв’язку з цінами на метал);
- надійності отримання різних енергоресурсів (з урахуванням політичної складової в країнах їх видобутку і транспортування);
- підвищення ефективності традиційних і появи нових технологій виробництва, передачі та використання енергоресурсів.

Реалізація такого підходу дозволить встановити потреби України в паливі та енергії (збалансовані за можливостями їх задоволення за рахунок внутрішніх джерел та імпорту), прийнятні варіанти розвитку енергетичного господарства (що відповідають масштабу та характеру розвитку економіки), інвестиційні можливості за реалізації різних сценаріїв енергозабезпечення.

На жаль, влада не виявляє схильності до перспективного, стратегічного бачення, мислення і планування. Чому чиновники з таким завзяттям тримаються за міф про енергозалежність України? Чому витрачають щорічно десятки мільярдів доларів на закупівлю імпортованих ресурсів, але не стимулюють власний видобуток і розвиток малих, “розосереджених” джерел?

Відповідь тривіальна: така політика дозволяє зберегти централізоване управління галуззю та армію бюрократів, які не несуть відповідальності за нинішні і майбутні рішення. ■

УКРАЇНА, РОСІЯ, ЄС – ПЕРСПЕКТИВИ СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ*

Михайло ГОНЧАР,
директор енергетичних
програм Центру “НОМОС”

Здійснення багатьох транснаціональних енергетичних проектів є оптимальним саме у тристоронньому варіанті, оскільки це відповідає базовій логіці триланкового технологічного ланцюжка функціонування енергетичного сектору: видобуток – транспортування – споживання. Відповідно Росія, Україна та ЄС є географічними та економічними ланками такого ланцюжка. Але для спільного здійснення енергетичних проектів у тристоронньому форматі ЄС-Україна-РФ необхідно, як мінімум, три умови:

- наявність узгоджених всіма сторонами “правил гри”;
- відповідна політична воля зацікавлених сторін як до реалізації проекту, так і до тристороннього формату співпраці;
- відмова від дискримінаційних підходів чи отримання економічно необґрунтованих преференцій за рахунок інтересів інших учасників.

Головною проблемою сьогодні є те, що зникла базова складова для багатосторонніх форматів співробітництва в енергетичному секторі – спільні правила гри. Росія в серпні 2009р. відкликала свій підпис під Договором Енергетичної Хартії (ДЕХ). Можна багато сперечатися з приводу недосконалості ДЕХ, але це було єдине спільне правове поле для гравців енергетичного простору Євразії. Росія вивела себе за рамки ДЕХ, – хай і недосконалих, проте погоджених протягом I половини 1990-х років 51 країною-учасницею правил гри в енергетичному секторі. Тому сьогодні, перш ніж братися за реалізацію конкретних проектів, потрібно напрацювати правила гри. Без цього будь-який проект, ініційований у тристоронньому форматі, буде трансформуватися у двосторонній або й зовсім

не матиме перспективи внаслідок конфлікту інтересів. Таким чином, першочергового значення набувають проекти під умовною назвою “Створення взаємоприйнятних правил гри”.

– Які проекти можуть спільно здійснювати Росія, Україна та ЄС (можливо, в кооперації з іншими країнами, або у двосторонньому форматі) у нафтогазовій сфері в коротко- та середньостроковій перспективі?

Існуючий на корпоративному рівні правовий режим транзиту природного газу територією України, за якого “Газпром” передає газ європейським покупцям на західному кордоні України з ЄС та несе відповідальність перед європейськими покупцями за транзит його територією України, – це продовження правового режиму довгострокових радянських контрактів на поставку газу до країн Європи, що є анахронізмом.

Для юридичного виправлення такої ситуації необхідними є зміни правового режиму поставок природного газу до ЄС:

(а) європейські покупці мають отримувати газ від “Газпрому” на українсько-російському кордоні;

(б) транзит російського газу територією України має здійснюватися на підставі транспортних контрактів між “Нафтогазом України” та європейськими покупцями.

За таких обставин, юридичну відповідальність у відносинах з європейськими покупцями за транзит природного газу територією України буде нести безпосередньо “Нафтогаз України” або ж “Укртрансгаз”, який буде одержувати оплату за транзитні послуги від європейських покупців. Перехід до такої схеми потребує саме співпраці у тристоронньому форматі.

Так само інший проект – створення механізму попередження енергетичних криз. Події 2006р. та 2009р. показали, що як на міждержавному (“Росія – Україна – ЄС”), так і на корпоративному (“Газпром – Нафтогаз – європейські покупці”) рівнях відсутні правові механізми тристороннього врегулювання в єдиному правовому полі газових криз пан-європейського характеру, які розгортаються у тристоронньому форматі та до яких залучені три провідні актори: російська сторона як постачальник газу, українська – як його транзитер та сторона ЄС як споживач. Під час газової кризи січня 2009р. найбільше бракувало об’єктивної інформації: “На рівні ЄС, головна

* Інтерв’ю проводилося з 30 вересня по 10 жовтня 2010р. Відповіді експертів подаються в алфавітному порядку, мовою оригіналу.

складність в оцінці того, як найкращим чином відрегулювати на кризу, полягала в обмеженому доступі до важливої технічної інформації, що стосується системи газопостачання та газових потоків на національному рівні й на рівні ЄС. Не вистачало достовірної інформації про газові потоки, обсяги газу в системі та структури попиту. Ця ситуація відбивала той факт, що в усіх державах-членах існують якісно різні системи, з нерівним доступом до інформації учасників ринку та інших сторін, у т.ч. органів державної влади. <...> розвиток ринку стримується через недостатність інформації про транскордонні потоки газу і прозорість інформації про надходження газу до ЄС”¹.

Існуючі на міждержавних рівнях (“Україна – ЄС” та “Україна – Росія”) механізми двостороннього врегулювання мають політичний (дипломатичний) характер і не передбачають можливості їх застосування до спорів (криз), що розгортаються у тристоронньому форматі. З цього випливає необхідність розробки і створення повноцінного та єдиного правового режиму, який би забезпечив швидке, справедливе та законне врегулювання у тристоронньому форматі газових суперечок і криз, в якому всі три ключові суб’єкти (Росія, Україна та ЄС) будуть задіяні.

Під час українсько-іспанських переговорів на рівні міністрів закордонних справ (10-11 січня 2010р., Мадрид) українським Міністром П.Порошенком було порушено питання про створення механізму раннього попередження енергетичних криз у тристоронньому форматі. Іспанський Міністр М.Моратінос, як представник держави, що розпочала головувати в ЄС із січня 2010р., зацікавлено сприйняв пропозицію українського колеги. Під час візиту до Москви 12 січня 2010р. і переговорів з Міністром закордонних справ РФ С.Лавровим М.Моратінос порушив питання про створення зазначеного механізму в запропонованому форматі. С.Лавров у цілому схвально поставився до означеної пропозиції². Слід відзначити, що С.Лавров і раніше висловлювався в цілком конструктивному дусі щодо створення механізму на тристоронній основі. Про це свідчить його позиція, висловлена на прес-конференції у Брюсселі 19 жовтня 2009р. після засідання Постійної ради Партнерства Росія-ЄС: “Впевнені, що потрібно шукати рішення, включаючи схему т.зв. раннього оповіщення, раннього попередження на тристоронній основі за участі головного виробника, головного транзитера та головних споживачів. Впевнені, що рішення потрібно шукати на основі балансу інтересів усіх сторін цього трикутника”³.

В означеному контексті можна вважати, що **ефективним механізмом посилення енергетичної безпеки на Європейському континенті може стати проголошення та імплементація Режиму прозорості в енергетичній сфері (Energy Transparency Regime, ETR)**, що має охоплювати весь технологічний ланцюжок – від видобутку до споживання енергоносіїв. Ця ініціатива має базуватися на фундаментальному

праві знати. Споживачі в усіх країнах (Росія, Україна, країни ЄС) мають право знати параметри постачання енергоносіїв, оскільки саме вони їх оплачують. Секторальні різновиди режиму мають охопити рух енергоресурсних потоків – газу (*ETR-gas*), нафти (*ETR-oil*), електричної енергії (*ETR-electricity*).

Прозорість ланцюжка “видобуток – транспортування – споживання”, власне, й має створити режим довіри, а взаємне надання доступу до телеметричної інформації щодо параметрів руху фізичних потоків енергоресурсів сприяло б збільшенню прозорості. Для енергетичного сектору (зокрема, газового сегменту), це потребує спеціальної процедури, тим більше, що саме в цій сфері задіяні компанії-монополісти. Така система прозорості могла б стати механізмом діагностики та попередження про потенційні проблеми.

Логічним виглядає створення он-лайн системи моніторингу телеметричних даних, що надходили б з відповідних газомірювальних станцій за взаємним погодженням сторін. Система фіксувала б у щодобовому режимі взаємопогоджені базові параметри, що стосуються лише кількісних показників фізичного переміщення газових потоків. У переліку не фігурують комерційні або фінансові показники. Вказані параметри мають бути доступними для всіх сторін технологічного ланцюжка “видобуток – транспортування – споживання” (РФ –Україна – ЄС). Співвіднесення параметрів надаватиме можливість виявлення проблемних зон на всьому шляху переміщення газових потоків від свердловини до споживача та чітко встановити відповідального у випадку порушення енергоресурсного трафіка.

ETR може стати тестом на готовність усіх учасників технологічного ланцюжка працювати за правилами прозорості. Для Росії, яка завжди декларує виняткові підходи, це також відповідало б, як мінімум, двом заявленим Президентом РФ у власному проекті Енергетичної хартиї принципам:

- транспарентність усіх сегментів міжнародних енергетичних ринків (виробництва/експорту, транзиту, споживання/імпорту);
- створення і вдосконалення механізмів раннього попередження за участю постачальників, споживачів і транзитних держав⁴.

До процесу створення режиму транспарентності руху енергетичних потоків було б доцільно залучити Туркменістан, який з 2008р. на рівні ООН (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 19 грудня 2008р. №A/RES/63/210) виступив з ініціативою щодо створення під егідою ООН міжнародно-правового механізму забезпечення безпеки транзиту енергоносіїв.

За умови згоди сторін щодо імплементації *ETR-gas* можна було б повернутися до ідеї постачання туркменського та іншого центрально-азійського газу до ЄС через ГТС Росії та України.

¹ Commission Staff Working Document. – Accompanying document to the Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council concerning measures to safeguard security of gas supply and repealing Directive 2004/67/EC. The January 2009 gas supply disruption to the EU: an assessment. Brussels, p.5-6, 10.

² Information bulleting of the Working Group 3 of the Eastern Partnership Civil Society Forum Coordinator Office, No.2, February 2010, p.12. – www.mid.ru

³ Стенограма виступлення і ответов Міністра іностранных дел России С.Лаврова на вопросы СМИ в ходе совместной пресс-конференции по итогам пленарного заседания Постоянного совета партнерства Россия-ЕС на уровне министров иностранных дел в Брюсселе, 19 октября 2009г.

⁴ Концептуальный подход к новой правовой базе международного сотрудничества в сфере энергетики (цели и принципы). – Официальный сайт Президента РФ, 21 апреля 2009г., <http://www.kremlin.ru/text/docs/2009/04/215303.shtml>

– Які проекти можуть спільно здійснювати Росія, Україна та ЄС (можливо, в кооперації з іншими країнами, або у двосторонньому форматі) у сфері ядерної енергетики та атомної промисловості в коротко- та середньостроковій перспективі?

Навряд чи масштабні проекти за участі трьох сторін виглядають можливими. І в кращі часи така співпраця в ядерній галузі не спостерігалася. **РФ завжди віддає перевагу двостороннім форматам, де вона апіорі виступає в максимальній ваговій категорії.** Саме приклад України є наочним тому підтвердженням. Росія вже отримала всі можливі преференції від України – контракти на постачання паливних збірок для 4 енергоблоку Рівненської АЕС та 2 енергоблоку Хмельницької АЕС, укладені до 2034р., два нових енергоблоки Хмельницької АЕС будуть споруджуватися російським підрядником, створення підприємства з виробництва ядерного палива буде здійснювати (якщо буде) також російська сторона. **Пропозиції РФ в ядерній сфері спрямовані на збереження статус-кво – монополізму російських компаній та недопущення створення в Україні АЕС та виробництва ядерного палива на неросійській технологічній базі.** Якщо пропозиції японсько-американської компанії *Westinghouse* щодо будівництва заводу з фабрикації ядерного палива не були спрямовані на повне витиснення кооперації України з Росією, то **російські пропозиції чітко зорієнтовані на ізоляцію України від співробітництва зі США і ЄС у цій сфері.**

Напевне, єдиний проект, який може бути актуальним для всіх сторін – це спільний моніторинг стану безпеки атомних реакторів російського виробництва на території РФ, України та ЄС, спільні екологічні та технічні експертизи у випадках, коли йдеться про подовження терміну експлуатації енергоблоків.

– Які перспективи об'єднання нафтогазової та ядерної галузей України та Росії, в т.ч. в контексті розвитку співробітництва Росії, України та ЄС в цих сферах?

Сценарії об'єднання навряд чи доцільні з моменту, коли Україна приєдналася до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, тобто з 24 вересня 2010р. Щоправда, ще необхідна процедура ратифікації в Парламенті. З позиції державних інтересів, об'єднання НАК “Нафтогаз України” та ВАТ “Газпром” не може відбутися, оскільки воно фактично буде поглинанням НАКу “Газпром”. Т.зв. зустрічна українська пропозиція паритетного об'єднання (50:50) не є прийнятною для російського монополіста, оскільки він має на порядок більшу капіталізацію, ніж “Нафтогаз”. Варіант обміну активами чи створення спільного підприємства за принципом “Нафтогазу – родовища в Росії, “Газпрому” – українська ГТС” є асиметричним у своїй основі, оскільки сибірські родовища – річ у собі, яка невідомо коли принесе (і чи принесе) прибуток, а українська ГТС – річ конкретна, функціонуюча та з першого дня здатна генерувати дохід “Газпрому”.

Таким чином, **найкращим виходом є збереження статус-кво. Співробітництво замість інтеграції.** Традиційна кооперація у транспортуванні природного газу до Європи замість поглинання. Реалізація спільних проектів розширення транзитних потужностей, якщо в Європі зросте попит саме на російський газ. Це може

бути реанімація проекту газопроводу Богородчани – Ужгород. І приклад успішності подібних проектів є – це розширення на території України Балканського коридору системи магістральних газопроводів, реалізований спільними зусиллями української, російської та турецької сторін, що були об'єднані в рамках СП “Газ-Транзит” в 1997р. Чому б не повторити позитивний досвід минулого? Але знову ж таки, будівництво не заради будівництва, а у випадку наявності попиту з європейського боку.

Для цього потрібен постійний діалог трьох. Тому сьогодні **найбільш логічним проектом стало об'єднання тристороннього Східного енергетичного діалогу “постачальники – транзитери – споживачі”**, один із форматів якого може бути РФ – Україна – ЄС. Цей формат надалі міг би бути розширений за рахунок країн Центральної Азії та Азербайджану як постачальників, за рахунок Білорусі, Грузії та Туреччини як транзитерів. ■

Андрей КОНОПЛЯНИК,
консультант правління
“Газпромбанк” (Росія)

– Якими являються перспективи об'єднання НАК “Нафтогаз України” и ОАО “Газпром” после присоединения Украины к Договору об Энергетическом Сообществе?

Перспективи такого об'єднання представляються менше обмеженими і затруненими в случає присоединення України к цьому Соглашению. Как известно, членство в этом соглашении означает распространение на страну Энергетических Директив ЕС (как минимум – Вторых (2003г.), не могу с уверенностью утверждать, что также и Третьих (2009г.)).

В соответствии с этими требованиями в Украине летом 2010г. принят Закон “О принципах функционирования рынка природного газа”, разработанный с целью привести украинское энергетическое законодательство в соответствие с требованиями Энергетических Директив ЕС. Одним из требований Вторых Директив (отраженных в указанном Законе Украины) является требование о сегментации вертикально интегрированных компаний, что означает разделение НАК “Нафтогаз Украины” на транспортную и добывающую/производящую составляющие. Следовательно: неизбежно понизится капитализация выделенных частей (новых компаний, образованных на месте НАК “Нафтогаз Украины”), по сравнению с неразделенной компанией. Это сузит возможности для адекватного обмена/объединения активами. Потребуется долгое время для проверки юридической чистоты новых компаний, образованных на месте НАК “Нафтогаз Украины” и их правовых обязательств, перешедших на них по правопреемственности.

Если Договор (Соглашение) об Энергетическом Сообществе предполагает распространение на страну,

ставшую его членом, также и Третьих Директив ЕС, то это (через положения о компаниях третьих стран Третьих Директив) может если не заблокировать, то еще более затруднить объединение двух компаний, поскольку будет требовать сегментации ОАО “Газпром” (политически невозможного в обозримой перспективе) в случае предполагаемой уставной деятельности объединенной компании на территории Украины.

– Какова будет роль спотовых контрактов на газ в Европе в период до 2020г., и сможет ли Украина получить значительные объемы российского газа по спотовым ценам?

Кратко: роль спотовых контрактов (если в координатах “срочность-ценообразование”, то: разовые поставки плюс биржевое ценообразование) на газ в континентальной Европе будет возрастать, но не станет ни доминирующей контрактной практикой, ни доминирующим механизмом ценообразования (исключение – Великобритания, которая представляет собой, наряду с США, особый, отличный от Евразии, случай доминирующей контрактной практики и механизмов ценообразования в международном газовом бизнесе). **Украина не сможет и не будет получать российский газ по спотовым ценам даже в рамках долгосрочных контрактов.** Думаю, в обоих случаях (в европейской и в российско-украинской торговле газом) этого не произойдет не только до, но и после 2020г. Доминирующим на европейском рынке и в российско-украинской газовой торговле останется долгосрочный газовый экспортный контракт с адаптируемой (в сторону ухода от нефтяной привязки) формулой ценообразования и сокращаемой продолжительностью в качестве общей тенденции. Спотовый рынок в Европе будет продолжать играть подчиненную роль, меньшую, чем сейчас, после выхода Европы из экономического кризиса.

Более подробно

О Европе. Сегодня доминирующей контрактной практикой международной торговли газом в континентальной Европе остаются долгосрочные экспортные газовые контракты (ДСЭГК) т.н. Гронингенского типа. Они начали впервые применяться в Нидерландах в 1962г. в связи с началом освоения месторождения Гронинген. Основными характеристиками этих ДСЭГК являются их высокая продолжительность (в настоящее время, в среднем по Европе, 20-30 лет) и регулярно адаптируемый механизм формульного ценообразования, привязывающий цену газа к стоимости замещающих его энергоресурсов.

ДСЭГК, в отличие от спотового контракта, не является исключительно инструментом торговли, но представляет собой инструмент торгово-инвестиционный, ибо является неотъемлемым элементом структуры финансирования инвестиционных газовых проектов по добыче и транспортировке. ДСЭГК составляют основу современного европейского газоснабжения. По оценке П.Возера (Шелл), сейчас (с учетом кризиса перепроизводства, когда возрастает доля разовых и краткосрочных сделок) на долю ДСЭГК приходится 70% против 30% спотовых сделок. По оценке Секретариата Энергетической Хартии, в середине десятилетия на долю различных типов ДСЭГК (с нефтяной индексацией и не только) приходилось 95% международной торговли газом.

Соотношение долгосрочных и спотовых контрактов носит циклический характер и в периоды кризисов

перепроизводства (таких как нынешний избыток предложения газа в Европе) доля спотовых сделок растет (начинается демпинг поставщиков в борьбе за долю рынка). В итоге спотовые цены падают ниже контрактных. Однако сегодняшний избыток предложения газа в Европе является временным результатом наложения нескольких несистемных факторов: снижение спроса на газ в результате мирового экономического кризиса, роста добычи сланцевого газа в США (снизившего в этой стране спрос на импортный СПГ и перенаправившего в Европу предназначавшиеся для США его потоки в Атлантическом бассейне), продолжения роста поставок в Европу ранее законтрактованных поставок трубопроводного газа и СПГ. На пике кризиса цены спот были в два раза ниже контрактных, что естественно, поскольку ДСЭГК предполагают механизм замедленной адаптации и отложенного сглаживания текущих ценовых колебаний. Ключевые поставщики газа в Европу, такие как “Газпром” и “ЕОН-Рургаз” оценивают, что избыток спроса снизится в ближайшие 2-3 года и спотовые цены вернутся к уровню контрактных.

Суверенным правом страны-владельца невозобновляемого природного энергоресурса является экономически обоснованное стремление получить максимальную ресурсную ренту от его освоения, т.е. получить максимальную долгосрочную экспортную цену от его реализации. Последнее означает – за полный срок разработки месторождения, который (в случае крупных и уникальных месторождений, составляющих основу, например, российской газовой отрасли) может измеряться несколькими десятилетиями. Этот экономически обоснованный интерес страны-производителя защищен современным международным правом – Резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН №1803 от декабря 1962г. и статьей 18 Договора к Энергетической Хартии, вступившего в силу в апреле 1998г., о (неотъемлемом) суверенитете государств над своими природными ресурсами.

Действующий в рамках ДСЭГК Гронингенского типа механизм ценообразования, позволяющий реализовать такое право, предполагает продажу газа по наивысшей цене, которую возможно обеспечить в долгосрочной перспективе в рамках конкурентного рынка, т.е. при наличии у потребителя возможности использования альтернативных газу энергоресурсов и возможности поставок газа из нескольких источников (от нескольких поставщиков). Для этого контрактная цена на газ должна быть несколько ниже (т.е. предлагать потребителю ценовую премию за использование газа), чем долгосрочные предельные издержки производства будь-то альтернативных газу энергоресурсов, будь-то газа других поставщиков (т.е. ниже, чем стоимость замещения газа в рамках данного контракта). В 1960-е годы основными замещающими газ энергоресурсами были мазут (промышленность и электроэнергетика) и газойль/дизтопливо (коммунально-бытовой сектор). Они и стали основными ингредиентами ценовой формулы ДСЭГК Гронингенского типа. Таковыми они остаются по сей день, несмотря на то, что спектр замещающих газ энергоресурсов в различных сферах его потребления существенно расширился.

Цена газа в европейских ДСЭГК и сегодня в основном остается привязанной к цене нефтепродуктов: по материалам исследования Еврокомиссии, в середине десятилетия 75% средней импортной цены газа

ЕС привязаны к мазуту и газойлю/дизтопливу. По основным странам-экспортерам газа в Европу это показатель выше: Норвегия – 87%, Нидерланды и Россия – 92%. Однако удельный вес нефтепродуктов в ценовой корзине газа снижается по мере развития энергетических рынков. В базисном Гронингском контракте 1962г. на долю этих нефтепродуктов приходится 100% с весами 40:60 соответственно. В середине нынешнего десятилетия в восточноевропейских странах-членах ЕС – 95%, в западноевропейских (без Соединенного Королевства) – 80%, в Соединенном Королевстве – 30%. **Налицо тенденция дрейфа формулы ценообразования ДСЭГК в направлении ухода от преимущественно нефтяной привязки (нефтяной индексации) за счет расширения корзины ценовых ингредиентов**, в частности – путем включения в нее других конкурирующих с газом энергоресурсов (угля, первичной электроэнергии), неэнергетических компонентов (инфляция), а также спотовой компоненты и биржевых индексов (элемента, отражающего конкуренцию “газ-газ”).

Именно этот путь является, на мой взгляд, взаимоприемлемым и экономически обоснованным путем адаптации современных контрактных структур и механизмов ценообразования на газ в Европе к новым реалиям развития энергетических рынков, а не стремление удержать или повысить нефтяную привязку (индексацию) ДСЭГК, с одной стороны, или форсированно перевести газовое ценообразование в Европе на спотовые/биржевые котировки, с другой.

Зона применения ДСЭГК Гронингского типа последовательно расширяется вдоль основных ориентированных на ЕС газовых артерий с запада на восток, достигнув стран-экспортеров Средней Азии лишь в 2009-2010гг. (когда Россия перешла на закупки среднеазиатского газа по стоимости замещения газа на рынке ЕС, приведенной к внешней границе среднеазиатской страны-экспортера). Таким образом, **на формирование единого механизма экспортного ценообразования на газ вдоль всей ориентированной на ЕС газотранспортной инфраструктуры основных государств-поставщиков**, не входящих в состав ЕС (включая Алжир, Норвегию, Россию, страны Средней Азии), **ушло почти 50 лет**. На пути этого перехода были периоды определенных осложнений, вызванные (в экономической части) большими дополнительными издержками (резко возрастающими рентными платежами) для импортеров газа при переходе от политически детерминированных механизмов ценообразования по типу “издержки-плюс” к экономически мотивированному ценообразованию на основе стоимости замещения альтернативных газу энергоресурсов на предъявляющем наиболее высокий платежеспособный спрос на этот газ экспортном рынке ЕС. Понятно, что в одночасье разрушить этот складывающийся в течение полувека на обширном Евразийском пространстве контрактно-ценовой механизм в такой капиталоемкой отрасли, как газовая, попытавшись перевести его на спотовое/фьючерсное ценообразование – как минимум, контрпродуктивно.

На мой взгляд, предлагаемая Третьим Энергетическим пакетом ЕС будущая архитектура единого внутреннего газового рынка ЕС, представляющая собой набор региональных зон торговли с тарифами “вход-выход” и ликвидными виртуальными хабами (центрами спотовой торговли) внутри каждой зоны, не будет работоспособной еще в течение

довольно долгого времени. Сегодняшние газовые хабы континентальной Европы не являются ликвидными и таковыми, видимо, станут еще очень не скоро. Показатель ликвидности “чёрн” (отношение объема торговли на рыночной площадке к объему физических поставок с нее) составляет по хамам континентальной Европы 3-5, а на самом ликвидном европейском рынке – в Соединенном Королевстве – балансирует вокруг отметки 15, который является минимальным критическим уровнем для отнесения той или иной торговой площадки к категории условно ликвидных (для сравнения: “чёрн” для Хенри-Хаб США (газ) равен 400, для нефтяных бирж Нью-Йорка и Лондона, где котируются два основных маркерных сорта нефти в мировой торговле ею, превышает 2000). Активный же рост объемов торговли на газовых хабах континентальной Европы, отмечаемый в последнее время, объясняется, *во-первых*, кризисным избытком предложения, когда дополнительные невостребованные в рамках ДСЭГК и превышающие минимальные обязательства по отбору объемы газа сбрасываются на эти площадки, и, *во-вторых*, статистическим эффектом, когда любой дополнительный объем торговли в рамках незначительных базисных ее объемов показывает высокие приросты. Поэтому цены на европейских газовых хабах характеризуются весьма неустойчивой динамикой, не свободны от искусственного манипулирования, и не готовы служить ценовым ориентиром для долгосрочного устойчивого газоснабжения. Однако, как дополнительный элемент они будут все более широко включаться – и уже включаются – в формулы ценообразования основных поставщиков газа (например, Норвегия и Россия ввели в формулу цены спотового компонента на уровне 25% и 15%, соответственно).

Следует, однако, понимать, что, будучи введенными в формулы ценообразования в качестве дополнительного элемента, спотовые котировки будут действовать в сторону снижения контрактных цен на этапе перепроизводства (избытка предложения) газа, но на этапе избытка спроса, когда спотовые котировки обычно превышают контрактные цены, будут действовать в сторону повышения последних.

Об Украине и России

В рамках созданной во времена СССР и доставшейся в наследство суверенным государствам, возникшим на его территории, газотранспортной инфраструктуры, нацеленной на экспортные поставки газа с востока на запад, Европа была и остается для России и других поставщиков газа из бывшего СССР экспортным рынком, предлагающим наивысшую экспортную цену на газ, существенно большую, чем могут предложить страны бывшего СССР, расположенные по трассе экспортных трубопроводов (Украина, Беларусь и др.). Это предопределяет – в случае формирования цен не на политической, а на экономической основе – экономическую заинтересованность и международно-признанное юридическое право страны-экспортера (России) привязывать экспортную цену поставок газа в страны, расположенные между Россией и ЕС, к стоимости замещения газа на рынке ЕС, поскольку именно этот рынок обеспечивает стране-экспортеру наивысшую – в долгосрочной перспективе (краткосрочные конъюнктурные колебания, типа нынешних, не в счет) – экспортную цену на ее невозобновляемый энергоресурс. До тех пор, пока на европейском

направлений буде существовать долгосрочный избыток спроса на российский газ (не путать с краткосрочным конъюнктурным текущим избытком предложения газа в Европе) – страна-экспортер (собственник энергоресурсов) и ее коммерческие организации не будут заинтересованы в отказе/отходе от этой модели.

Вышеизложенное означает, на мой взгляд, *во-первых*, отсутствие перспектив у Украины получать российский газ по текущим спотовым ценам ЕС. *Во-вторых*, предопределяет неизбежную адаптацию заключенного в январе 2009г. российско-украинского ДСЭГК – в направлении ухода от его чисто нефтяной индексации к более широкой корзине ингредиентов – в рамках предусмотренного в этом контракте традиционного механизма адаптации формулы цены. *В-третьих*, сохранение привязки экспортной цены российского (российского не по месту добычи, а по титулу собственности) газа в Украину к стоимости замещения на рынке ЕС. ■

– Які проекти можуть спільно здійснювати Росія, Україна та ЄС (можливо, в кооперації з іншими країнами, або у двосторонньому форматі) у нафтогазовій сфері в коротко- та середньостроковій перспективі?

Мабуть, ні в кого не викликає сумнівів той факт, що Україна не в змозі самотужки модернізувати власну нафто- і газотранспортну систему відповідно до сучасних норм безпеки. Тим часом, близько 40% вітчизняних трубопроводів уже відпрацювали понад 30, а п'ята частина – понад 40 років. Якщо найближчими роками не вдасться знайти кошти, то чи не найголовніше джерело валютних надходжень нашої держави висохне без будь-яких зусиль з боку наших опонентів. Зрозуміло, що «за так» у світі ніхто жоден із проектів не фінансує. Тому Україні вкрай необхідно зацікавити і Москву, і Брюссель привабливими для них пропозиціями. Проте це означає, що двосторонні домовленості автоматично призведуть до економічних або політичних втрат для нашої держави. **Найкращий вихід – нафто- і газотранспортні проекти, в яких поєднано інтереси споживачів, транзитерів та експортерів.**

У зв'язку з цим виникає ще одне питання, актуальне для України. Великим недоліком нинішньої політики ЄС є неможливість прямого фінансування енергетики. Традиційно європейський внесок в енергетичну політику був радше нормативним, аніж фінансовим. Але найближчими роками Євросоюзу не обійтися без інфраструктурних інвестицій, насамперед там, де ринкові механізми не є достатніми.

– Які проекти можуть спільно здійснювати Росія, Україна та ЄС (можливо, в кооперації з іншими країнами, або у двосторонньому форматі) у сфері ядерної енергетики та атомної промисловості в коротко- та середньостроковій перспективі?

Зусилля Єврокомісії, спрямовані на зниження викидів парникових газів, відкривають для України широкі можливості в галузі енергозбереження та раціонального використання енергетичних ресурсів. Кіотські механізми дозволяють фінансувати екологічні та економічно ефективні проекти, що сприяють технічному розвитку та підвищують конкурентоспроможність промислових підприємств.

Україна та ЄС мають спільний головний біль у питаннях фінансування енергетичних проектів – дефіцит коштів. Вихід може бути знайдений в підвищенні ефективності їх використання, одним із шляхів якого може стати гарантування кредитів для заохочення приватних інвестицій і програм, як це робиться в рамках енергетичного фонду Європейського плану відновлення економіки. При цьому, замість традиційних кредитів необхідно ширше використовувати інноваційні фінансові інструменти.

Україні слід було б висунути нові ініціативи у сфері забезпечення колективної енергетичної безпеки Європи, засновані на таких тезах:

- кожен споживач повинен отримати можливість у різний час використовувати різні джерела енергії;
- структура енергоспоживання має визначатися на основі економічної та екологічної доцільності;
- виробництво палива та енергії повинно бути децентралізоване, а енергетичні потоки – розукрупнені;
- у кожному регіоні мають бути створені запаси палива та енергії з урахуванням структури енергоспоживання й різного часу сезонних навантажень із збереженням функцій держави з управління ними в особливий період.

– Які перспективи об'єднання нафтогазової та ядерної галузей України та Росії, в т.ч. в контексті розвитку співробітництва Росії, України та ЄС в цих сферах?

Будь-яке об'єднання нафтогазових чи будь-яких інших галузей різних країн є неможливим. Так, можна спільно планувати, координувати, контролювати їх діяльність, можна навіть спільно керувати об'єднаною енергетичною чи транспортною системою, проте це стосується лише окремих проектів, спільних підприємств, консорціумів, холдингів. **Основна проблема полягає в тому, що газ, нафта, ядерне паливо не є простими чи навіть інфраструктурними товарами.** Вони є інструментами внутрішньої і зовнішньої політики. У Росії це офіційно закріплено в документах, що визначають стратегію її національної безпеки. А раз так, то за будь-якими пропозиціями об'єднання енергетичних галузей криються, насамперед, не економічні, а політичні цілі, які у різних держав не можуть бути однаковими. Зверніть увагу: за майже 20 років існування ЄС держави, що його утворюють, так і не спромоглися виробити спільної енергетичної політики.

Звичайно, **неможливо створити універсальну енергетичну політику**, але існують моменти, спільні для будь-яких галузевих стратегій. Тому, беручи активну участь у переосмисленні енергетичних планів Росії і Європи, **Україна цілком здатна знайти шляхи вирішення власних проблем.** ■

Константин СИМОНОВ,
генеральний директор Фонда
національної енергетическої
безпеки (Росія)

– Какие проекты могут совместно осуществлять Россия, Украина и ЕС (возможно, в кооперации с другими странами, либо в двустороннем формате) в нефтегазовой сфере, как в краткосрочной, так и среднесрочной перспективе?

Необходимо четко понимать, что и Украина, и Россия, более того, все постсоветское пространство – не самая благоприятная почва для инвестиций, поэтому, когда Украина говорит о каких-то инвестиционных проектах, речь идет на самом деле о следующих четырех категориях проектов.

Первая категория – это рост добычи углеводородов на территории самой Украины. Здесь не может быть иллюзий: возможностей для подобного рода проектов нет. Статистика восьми месяцев 2010г. тому подтверждение – добыча газа в Украине падает.

Вторая категория проектов – это добыча углеводородов Украиной на территории России. Сейчас данная тема весьма актуальна в украинских кругах и вызывает живое обсуждение. Более того, имеют место и заявления России по этому поводу, и даже существует список проектов, к которым россияне готовы допустить украинскую сторону. Однако и здесь необходим реалистичный подход: есть ли необходимость пускать Украину в месторождения, которые уже освоены настолько, что находятся в состоянии падающей добычи? На эти проекты не пускают и западных инвесторов, так как смысл в данных инвестициях отсутствует.

Россия действительно ведет переговоры с Украиной, однако это больше связано с темой “украинской трубы” и является своеобразной попыткой “подсластить пилюлю”. Идет своеобразная переформулировка: вместо “давайте вы нам трубу отдадите” – “давайте мы объединим системы” или “давайте Украину пустим в добычу”, хотя все прекрасно понимают, что **Украина в добывающем комплексе России не особо нужна.** Уже действующие месторождения, близкие к готовым по структуре, никто отдавать не собирается. Серьезная необходимость в иностранных инвестициях существует в регионах с большим количеством неразработанных проектов, которые далеки от инфраструктуры, требуют больших денег и использования новых технологий. Логично возникает вопрос, откуда у Украины новые технологии?

Неужели она будет помогать добывать газ в Арктической зоне или сможет построить СПГ терминал? Имеются ли в Украине лишние деньги, если все время мы слышим о тяжелом состоянии украинских финансов. Поэтому здесь тоже особых иллюзий быть не может – **Украина вряд ли станет партнером в добычных проектах на российской территории.**

Третья категория проектов касается энергоэффективности на территории Украины. И здесь, безусловно, огромный пласт не паханной работы и не меньший потенциал. Но одно дело – говорить об этом, другое – реализация. Ведь здесь необходимы колоссальные инвестиции, и Россия в этом участвовать не будет, так как имеет схожую с Украиной проблему, а именно – колоссальную, избыточную и неэффективную с энергетической точки зрения экономику. И будет логично сперва решить свои проблемы, а уже потом решать аналогичные проблемы соседей. И все это требует достаточно больших денег.

У Европы тоже есть программа 20-20-20, которая предполагает сокращение на 20% выброса парниковых газов, доведение до 20% в энергобалансе возобновляемых видов энергии и повышение на 20% энергоэффективности, что тоже требует достаточно серьезных ресурсов. И сомнительно, что сейчас ЕС будет активно вкладывать деньги в проекты в Украине.

На шахтах Донецкой области есть определенные успехи в утилизации шахтного метана для генерации в целях самих шахт, но когда речь идет, например, о поставках этого же метана в общую газотранспортную систему, оказывается, что об этом никто даже не задумывался. Это связано с тем, что, *во-первых*, все-таки необходимо строить новые газопроводы, а, *во-вторых*, шахтная отрасль Украины, а именно угольная промышленность, находится далеко не в блестящем состоянии. Было бы нелогично начать инвестировать деньги именно в утилизацию шахтного метана, но не озаботиться самым главным – ситуацией непосредственно в добывающем комплексе.

Именно поэтому реалистичной является только **четвертая группа проектов – это труба.** Этот вопрос интересен как Украине, так и России, причем интерес этот искренний, а не как добыча на территории Украины – дескать, хочется Украине об этом поговорить, ну давайте, так уж и быть. Это как раз проект, имеющий шансы быть реализованным в интересах трех сторон: России, Украины и ЕС. Но несмотря на большое количество амбиций и пафоса, ситуация далеко не оптимистична. Европа утверждает, что она справится без российского газа, без украинского транзита, что у нее сейчас огромное количество предложений, много желающих поставлять СПГ и т.д. Однако реальная ситуация далеко не так благополучна. И яркая тому иллюстрация – падающая добыча собственного газа в ЕС. Кроме того, есть пример Польши, которая громче всех кричала, что российский газ им не нужен, что у них есть катарский СПГ, что они строят терминал, и что у них скоро будет сланцевый газ. В результате 25 октября у поляков заканчивается контракт с Россией, и они выхода из этой ситуации не нашли, оказывается, что разговоров много, а газа нет. Поэтому для **Европы надежный транзит из России – вещь значимая.**

Україна теж говорить дуже багато про те, що вона відкаже від російського газу. Навіть звучать передположення, що через п'ять років Україна взагалі не буде використовувати газ. На чому ґрунтовані ці оцінки і передположення – лишається загадкою. Можливо, звичайно, розсуджати про СПГ-терминали під Одесою, але це все ліричні відхилення. Можливо допустити, що Україна буде займатися отриманням СПГ з Катару. А транзитом вона буде займатися, чи це її не цікавить? Це, звичайно, \$3 млрд. в рік приблизно, отримуваних від транзиту – це не цікавить? Якщо не цікавить і ці гроші для України лишні, то дійсно необхідно закривати цю тему.

Що стосується Росії, то вона теж багато говорить про Південний і Північний потоки, хоча, якщо говорити про чистоту, теж прекрасно розуміє, що **шлях транзиту через Україну – найбільш дешевий і, з економічної точки зору, найбільш оптимальний**. По-перше, ця труба вже існує, не без питань стосовно її стану, але вона є. І в принципі можливість розширення пропускної спроможності (транзитних маршрутів) до 170-180 м³ не є проблемою. Тому тут є економічні інтереси всіх трьох гравців сходяться, все ґрунтується тільки на політиці. А саме – весь питання тільки в тому, чи в Україні хтось з гравців вийде і чесно скаже: «хлопці, якщо відкинути політику, то економічне рішення нам вигідно, ми залишаємося в цьому бізнесі». Південний потік – проект не особливо вигідний з економічної точки зору. Але якщо Україна продовжує використовувати трубу, як елемент політичного тиску, то необхідно визначитися, як існувати в цій ситуації. Отримується, що Південний потік – деяка примусована міра, якою можна було б уникнути, якщо б Україна погодилася на створення консорціуму в тому чи іншому вигляді. Але якщо Південний потік почне будуватися, то Україна поступово буде зникати з транзитної карти Європи, що для неї абсолютно не найкращий варіант.

– Які проекти можуть спільно реалізувати Росія, Україна і ЄС (можливо, в співпраці з іншими країнами, або в двосторонньому форматі) в сфері ядерної енергетики і атомної промисловості в коротко- і середньотерміновій перспективі?

На рахунок участі ЄС теж не варто особливо оптимістично настроюватися. Дійсно, існує ряд цікавих об'єктів на території України, за якими зараз йде певна конкуренція між Росією і США в особі компанії *Westinghouse*. Але тут у Росії є багато конкурентних переваг, а саме – наявність в минулому співпраць зв'язей між Росією і Україною, в т.ч. і в атомній сфері. Незважаючи на те, що багато хто вважає, що все це вже втрачено безповоротно і думати про якусь співпрацю не має сенсу, зараз ведуться активні переговори про створення спільних підприємств, в т.ч. для виробництва палива для АЕС. Конкурентна перевага Росії в тому, що у неї є технології, у неї є уран і вона спроможна виробляти паливні елементи, які можуть бути використані на українських АЕС.

Цікавість США, яку демонструє компанія *Westinghouse* к ряду активів, до кінця не зрозуміла. Чи є

Фахова дискусія, 20 жовтня 2010р.

необхідною для України в компанії *Westinghouse*? Звичайно, Україна в захваті, від того, що ще хтось, крім Росії, претендує на її підприємства, але ця ситуація сильно нагадує картину в авіації: у України є активи, які крім як для співпраці з Росією ні для чого не призначені. Самостійно вони розвиватися не можуть, а іншим виробникам вони не цікавлять. Цікавість тих же американців залишається на рівні «роздумів на дозвілля». Що стосується Росії, то прогрес очевидний – після обрання В.Януковича Президентом країни вже почали реалізувати проекти по ядерному паливу. Тому в цій сфері іншого варіанта для України, крім Росії, не існує, необхідно просто перестати сприймати це як відновлення якоїсь імперії або поглинання українського атомного комплексу. Натомість – це нормальне відновлення виробничих поточків, де кожен зберігає свою частку суверенітету, але тим не менше отримує все-таки певний вигода і можливість реалізувати новий проект.

Україна вже є одним з лідерів світової атомної промисловості і входить в п'ятірку виробників атомної енергії в Європі. Чи хоче Україна розвивати цей і без того вже солідний обсяг виробництва, чи їй потрібні будуть певні гроші, яких зараз немає, а особливий бажання інвестувати у зовнішні сили в найближчій перспективі спостерігати не буде.

– Які перспективи об'єднання нафтогазової і ядерної промисловості України і Росії, в т.ч. в контексті розвитку співпраці Росії, України і ЄС в цих сферах?

Багатьох лякає саме слово «об'єднання», в Україні існують побоювання, що все це – хитра імперська політика Росії, спрямована на поглинання України. Але в багатьох сегментах української економіки (такі, як металургія, електроенергетика, авіаційний комплекс) активи вже передані російським компаніям, що ніяк не сказалося на рівні суверенітету України. Атомна сфера, крім наявності політичних фобій, сама по собі специфічна галузь. З одного боку – це високотехнологічна галузь, з іншого – високі ризики, з третього – це все-таки технології подвійного призначення, що, безсумнівно, додає страху і створює проблеми навколо даної інтеграції. В той же час, **співпраця України з Росією логічна**, адже це все було частинкою

єдиного виробничого комплексу: то жє виробництво і обогачення урана і т.д.

Росія, маючи вже розвинуту систему генерації атомної енергії, розуміє, що **головна проблема України зв'язана з виробництвом палива і з захороною відходів**. І з точки зору палива, Європа особливо Україні не допоможе – це достатньо очевидно, а Росія допоможе. Поєтому, якщо к цьому підходить як к бізнесу і убраться політичеські страхи, то в атомній сфері дійсно є те, чє подумати, і можливості кооперації існують. ■

Олександр ТОДІЙЧУК,
президент Київського
міжнародного
енергетичного клубу

– Які проекти можуть спільно здійснювати Росія, Україна та ЄС (можливо в кооперації з іншими країнами, або у двосторонньому форматі) у нафтогазовій сфері в коротко- та середньостроковій перспективі?

Я вважаю, що Росія, Україна та ЄС (можливо в кооперації з іншими країнами) можуть спільно здійснювати наступні проекти в нафтогазовій сфері:

- проекти з модернізації і нарощування потужності українських нафто-, газотранспортних систем і сховищ міжнародного зберігання нафти та газу (за умови, що лише нові об'єкти стануть спільною власністю учасників проекту);
- відновлення та розвиток системи нафтопродуктопроводів України;
- будівництво морського терміналу зрідженого газу;
- видобуток альтернативних газів, переробка “жирних” сланців і бурого вугілля в моторні палива та мастила;

Фахова дискусія, 20 жовтня 2010р.

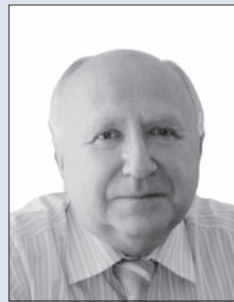
- спільний видобуток вуглеводнів в офшорних зонах на межах територіальних вод;
- спільна діяльність за межами України.

– Які проекти можуть спільно здійснювати Росія, Україна та ЄС (можливо в кооперації з іншими країнами, або у двосторонньому форматі) у сфері ядерної енергетики та атомної промисловості в коротко- та середньостроковій перспективі?

У сфері ядерної енергетики та атомної промисловості можна здійснювати будівництво нових енергоблоків АЕС та спільну роботу, пов'язану з безпечною ліквідацією відпрацьованих блоків.

– Які перспективи об'єднання нафтогазової та ядерної галузей України та Росії, в т.ч. в контексті розвитку співробітництва Росії, України та ЄС в цих сферах?

Об'єднання нафтогазової та атомної галузей зміцнюватиме позиції існуючих монополістів і не піде на користь чутливому енергетичному ринку. Небезпечним є й те, що Росія дедалі частіше використовує “енергетичні важелі” у своїй політичній і геополітичній грі. Україна вже сьогодні віддала під контроль Росії до 70% енергетичної галузі. В нових умовах економіка України ще більшою мірою втратить свою конкурентоспроможність. ■

Леонід УНІГОВСЬКИЙ,
генеральний директор ТОВ
“Нафтогазбудінформатика”

Спільні проекти Росії, України та ЄС у нафтогазовій сфері будуть зосереджуватися навколо української ГТС, зокрема її транзитної складової. Головні серед них, на мою думку, наступні:

- створення спільного підприємства (Україна, Росія, ЄС) з реконструкції та подальшої експлуатації українських підземних сховищ природного газу (ПСГ). Мета реконструкції – забезпечити можливість роботи ПСГ в оперативному режимі, тобто швидко переходити від режимів закачки до режимів відбору і навпаки;
- відокремлення від ГТС України її “транзитної складової” і створення на базі “транзитних газопроводів” спільного підприємства НАК “Нафтогаз України”, ВАТ “Газпром” і, можливо, компаній ЄС (таке відокремлення потребує значних капітальних вкладень);
- спільне (Україна та Росія) розширення транзитних можливостей ГТС України;
- гармонізація нормативних документів України, Росії та ЄС стосовно будівництва та експлуатації об'єктів нафтогазової сфери. ■

ДВОСТОРОННІ ВІДНОСИНИ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ В ОЦІНКАХ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Існує широкий діапазон точок зору на те, яким чином громадська думка має враховуватися під час формування та прийняття політичних і державних рішень: від твердження, що керівництво держави не може приймати рішення, які хоч якоюсь мірою суперечать суспільним настроям і очікуванням, до прямо протилежної позиції – що на громадську думку в силу її низької компетентності взагалі не слід зважати.

Складовою багаторічних досліджень Центру Разумкова українсько-російських відносин є моніторинг громадської думки, в т.ч. щодо проблем і перспектив розвитку контактів в енергетичній сфері. До фахової дискусії “Українсько-російські взаємовідносини в енергетичній сфері: сьогодні і завтра” Центр Разумкова провів чергові опитування громадян України¹. Представлені результати надають змогу зробити деякі спостереження та окремі узагальнення, що стосуються певних аспектів формування державної політики в енергетичній сфері.

Результати дослідження дозволяють виокремити певні настанови громадської думки, що повинні враховуватися розробниками державної політики України у сфері українсько-російських відносин.

1. Громадяни України прихильно ставляться до розвитку українсько-російського співробітництва в енергетичній сфері (так само як до співробітництва з ЄС).

За даними серпневого дослідження, половина всіх опитаних громадян були згодні з тим, що Харківські угоди (“газ-флот”) є проривом для України в російсько-українських енергетичних відносинах – 50,1% проти 32,3% громадян, які не згодні з цим судженням. З твердженням, що в результаті підписання Харківських угод Україна виграла з точки зору економіки, погодилися 47% громадян, не погодилися – 32,6%.

Більшість (70,8%) опитаних у квітні погодилися, що поставки більш дешевого російського газу дозволять розвиватись українській економіці, тоді як скептично до цього ставилися лише 12,9% респондентів. У серпні ці показники незначною мірою змінилися: дещо зменшилося число позитивно налаштованих громадян (до 66,6%), та відповідно зросло число респондентів (до 19,1%), які не згодні з цим судженням.

Судження стосовно того, що поставки більш дешевого російського газу загальмують розвиток енергозберігаючих технологій в Україні, респонденти

переважно не підтримували ні у квітні, ні в серпні (підтримали відповідно 22,4% і 25,8% респондентів, не підтримали – відповідно 49,3% і 52,4%).

51,2% опитаних висловили думку, що Україна буде одночасно розвивати співпрацю в енергетичній сфері як з Євросоюзом, так і з Росією (не погодилися з цим лише 24%).

2. Разом з тим, умови угод, які укладаються Україною і Росією в енергетичній сфері, викликають занепокоєння у значній частині українського суспільства. Це занепокоєння може бути пов’язане з тим, що отримання від Росії тактичних поступок (у т.ч. й тимчасового зниження цін на енергоносії) досягаються шляхом стратегічних поступок з боку України.

Відносна більшість (41,4%) опитаних переконані, що питання зниження цін на газ для України можливо було вирішити іншим шляхом, а не за рахунок подовження терміну базування російського флоту в Криму. Останню точку зору поділяє не лише більшість (58% проти 18% тих, хто так не вважає) жителів Заходу, але й відносна більшість жителів Центру (відповідно 39,7% і 28,5%) та Сходу (відповідно 36,1% і 26,1%), лише на Півдні відносна більшість (відповідно 34,6% і 43,9%) не погодилися з цією позицією.

¹ Соціологічна служба Центру Разумкова провела два загальнонаціональних соціологічних дослідження: перше – 27-30 квітня 2010р. (опитано 1 004 респонденти віком від 18 років, теоретична похибка вибірки не перевищує 3,2%); друге – 10-15 серпня 2010р. (опитано 2 009 респондентів, теоретична похибка вибірки – 2,3%). Якщо немає посилання на час проведення опитування, то мається на увазі серпневе опитування.

Застосовується наступний розподіл областей за регіонами: **Захід**: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області; **Центр**: м.Київ, Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області; **Південь**: АР Крим, Севастополь, Одеська, Херсонська, Миколаївська області; **Схід**: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська області.

Хоча відносна більшість (44,8%) опитаних не погодилися з тим, що Україна втратила частину суверенітету в результаті підписання Харківських угод, але також значна частина (37,2%) громадян погодилися з цим судженням. Найчастіше – на Заході (60,8%) та в Центрі (40,4%), на Півдні і Сході із цим судженням погодилися відповідно 19,9% і 28,2% опитаних.

Очікування громадян від посилення співпраці з РФ в енергетичній сфері

Не надто оптимістичними, на думку опитаних, виглядають перспективи подальшого розвитку співробітництва з РФ в енергетичній сфері загалом. Так, 53,8% громадян вважають, що енергетична залежність України від Росії надалі буде зростати, і лише чверть – не погодилися з цим судженням.

Також майже половина (49,6%) респондентів вважають, що подовження Україною терміну перебування російського флоту в Криму – це не єдина і не остаточна плата за зниження Росією ціни на газ.

Про невизначеність громадської думки стосовно майбутнього української енергетики свідчать і відповіді респондентів, коли їх просили погодитися чи не погодитися з прогнозним судженням “Українська енергетика буде поглинати Росією і стане придатком російської енергетики без права голосу” – 39,2% респондентів погодилися з ним, не погодилися 35,2%. Ця “невизначеність” на загальнонаціональному рівні значною мірою зумовлена відмінностями позицій жителів різних регіонів. З наведеним судженням погодилися більшість опитаних на Заході (53,1%), відносна більшість (41,9%) жителів Центру, не погодилися більшість (52%) жителів Півдня і відносна більшість (41,4%) жителів Сходу.

Так само, якщо майже третина (32%) опитаних вважають, що більш тісна співпраця України з Росією в енергетиці загальмує реформи в цьому секторі України, то ненабагато більше (36,3%) впевнені, що цього не станеться. Якщо відносна більшість (44,8%) жителів Заходу вважають, що ця співпраця загальмує реформи, то більшість (52%) жителів Півдня та відносна більшість (39,5%) жителів Сходу дотримуються протилежної точки зору. У Центрі приблизно рівними є частки прихильників обох точок зору (відповідно 29,7% і 32,9%).

3. У громадській думці поширене побоювання, що українська сторона в переговорах з Росією орієнтована не на захист національних інтересів, а насамперед на захист корпоративних інтересів близьких до влади представників бізнес-еліти. Ці побоювання ще більше посилюються після підвищення (всупереч попереднім обіцянкам) цін на газ для населення.

Як у квітні 2010р., так і в серпні найчастіше респонденти були впевнені, що зниження ціни на газ вигідне, насамперед, власникам великих підприємств, а не населенню (при цьому, частка тих, хто з цим згоден, зросла за період між двома опитуваннями з 47,7% до 53%). Не погодилися з цим судженням відповідно 26,9% і 21,6%. У серпні цю точку зору поділяли більшість або відносна більшість населення усіх регіонів. Позиція жителів Півдня змінилася кардинальним чином, порівняно з квітнем (тоді лише 27% опитаних

жителів цього регіону погоджувалися з цією точкою зору, тоді як у серпні – 42,2%).

Як відомо, після підписання Харківських угод представники української влади запевняли, що це дозволить не підвищувати ціни на газ для населення. Проте, в подальшому таке підвищення все ж відбулося (на 50% з 1 серпня 2010р.).

Ставлення до підписання Харківських угод істотно змінюється, якщо увага респондентів акцентується на невиконанні владою обіцянки не підвищувати ціни на газ для населення. Так, менше третини (30,4%) опитаних погодилися, що, з урахуванням того, що ціни на газ для населення підвищилися, все одно потрібно було підписувати Харківські угоди, а відносна більшість (45%) – висловилися проти.

36,2% опитаних вважають, що керівництво країни не планувало підвищувати ціни на газ, але змушене було це зробити внаслідок зовнішніх обставин, тоді як майже половина (48%) з них впевнені, що керівництво країни свідомо вводило в оману громадян, коли запевняло, що ціни на газ не зростатимуть.

Невиконання владою обіцянок стосовно цін на газ для населення зумовило погіршення сприйняття громадянами Харківських домовленостей. З квітня по серпень 2010р. серед тих, хто відповів, що добре або в загальних рисах знає, про що йдеться у документах, підписаних у Харкові, з 59,3% до 46,9% зменшилася частка громадян, які вважають, що підписання угод принесло Україні більше користі. Водночас з 24,2% до 33% зросло число впевнених, що їх підписання принесло Україні більше шкоди.

Протягом досліджуваного періоду змінилось і ставлення громадян до подовження терміну перебування ЧФ РФ на території України. Якщо 53,6% опитаних підтримали таке рішення у квітні, то в серпні цей показник став істотно нижчим – 44,2%. Не підтримали це положення у квітні 32,6%, в серпні цей показник зріс до 37%.

4. У суспільстві існують значні побоювання щодо об'єднання окремих секторів українського ПЕК з російським. Громадяни досить скептично оцінюють запропоновану російською стороною ідею створення “газового” та “атомного” холдингу. На фоні систематичних поступок України Російській Федерації в енергетичній сфері наявні значні побоювання щодо подальшої “здачі” позицій українською стороною і втрати енергетичної незалежності.

У тому, що власна ядерна та газова промисловість є необхідними елементами економіки незалежної держави, немає сумнівів у переважній більшості українців.

Ставлення українців до ідеї створення єдиного українсько-російського газового холдингу. Як відомо, керівництво Росії висловило бажання об'єднати газові сектори Росії і України (НАК “Нафтогаз України” та ВАТ “Газпром”) у єдиний холдинг. Понад третина (34,6%) опитаних вважають, що Україна більшою мірою програє від такого кроку, 28,3% – що Україна від цього лише виграє. На думку 22,3% опитаних Україна не виграє і не програє від створення єдиного холдингу. Отже, дещо переважає думка про програвність об'єднання газових секторів.

Регіональні відмінності в розподілі думок з цього приводу наводять на думку, що уявлення про вигідність чи невикладність об'єднання окремих секторів ПЕК двох країн залежать від зовнішньополітичних орієнтацій громадян (чим більш виражений проросійський вектор у цих орієнтаціях, тим більш виражені уявлення про вигідність об'єднання ПЕК України і Росії).

Також уявлення про невикладність для України об'єднання "Газпрому" та "Нафтогазу України" зростають зі зростанням освітнього рівня респондентів – серед тих, хто має вищу освіту, 40,5% дотримуються думки, що Україна при цьому програє, тоді як лише 22,4% з-поміж них вважають, що виграє (серед респондентів з неповною середньою освітою ці показники становлять відповідно 29,6% і 30,4%). Якщо серед представників молодших і середніх вікових груп переважає думка, що Україна програє від створення єдиного газового холдингу з Росією, то серед представників старших вікових груп (50 років і старші) частки прихильників обох точок зору приблизно рівні.

Ставлення українців до ідеї створення єдиного українсько-російського ядерного холдингу. Одночасно з газовим холдингом Росія пропонує створити ядерний холдинг (об'єднання ядерної енергетики та атомної промисловості України та Росії).

Відносна більшість (42,8%) громадян не вважають за потрібне об'єднувати українські підприємства ядерної енергетики, атомної промисловості в єдиний холдинг з російськими. 33,6% респондентів підтримують таку ідею.

На питання, чи буде співробітництво рівноправним у разі створення єдиного холдингу, громадяни відповіли наступним чином: відносна більшість (42,9%) респондентів вважають, що рішення будуть прийматися переважно російською стороною, а вплив України буде обмеженим, лише 7% респондентів відповіли, що рішення будуть прийматися переважно українською стороною. 31,6% опитаних вважають, що головні рішення прийматимуться з урахуванням інтересів обох сторін.

Разом із тим, число громадян, упевнених у тому, що об'єднання газових та ядерних секторів дасть Україні інвестиції та вихід на закордонні ринки, становить відносно більшість (41,7% опитаних, 28,7% громадян так не вважають). Переважання перших, найімовірніше, базується на практично 100% залежності ядерного сектора України від Росії.

Відносна більшість (42,2%) опитаних вважають, що українська держава не зможе зберегти контроль над активами українських підприємств, які увійдуть до єдиного холдингу, якщо його буде створено. 34,7% респондентів, навпаки, вважають, що зможе.

34,4% респондентів дотримуються думки, що Україна програє від створення єдиного холдингу з Росією в ядерній енергетиці та атомній промисловості, проти 28,8% тих, хто вважає, що Україна від цього лише виграє.

Підсумовуючи оцінки громадян, слід зазначити, що хоча відносна більшість опитаних вважають створення українсько-російського газового та ядерного холдингів недоцільним, однак, різниця між прихильниками і противниками створення таких холдингів є відносно незначною. Великою мірою це зумовлено

вже традиційними для України регіональними відмінностями у ставленні до подібних питань – якщо на Заході та в Центрі переважає негативне ставлення до створення газового та ядерного холдингів, то на Сході та Півдні більше виражене позитивне ставлення.

5. У громадській думці переважає точка зору, що російська сторона при укладанні угод з Україною виходить насамперед із власних національних інтересів та інтересів російських енергетичних монополій, отже, українська сторона при розробці цих угод повинна дотримуватися чіткої і послідовної позиції, спрямованої на захист національних інтересів України.

За даними серпневого опитування, 25,6% респондентів відповіли, що головною причиною бажання Росії об'єднати російський та український газові сектори є прагнення отримати контроль над стратегічними для економіки України нафто- та газотранспортними системами, сховищами газу тощо. 19,2% вважають, що головна причина криється у розширенні російської присутності на українському ринку для збуту нафти, газу та нафтопродуктів. Приблизно стільки ж опитаних висловили думку, що ідея Росії стосовно об'єднання газових секторів Росії і України – це крок до посилення політичного впливу на Україну. 16% респондентів вважають, що це відбувається через бажання допомогти Україні коштами та сировиною (нафта і газ) із добросусідських міркувань. 10,9% опитаних як причину назвали прагнення використати географічне розташування України, інтелектуальний, науковий потенціал та робочу силу України.

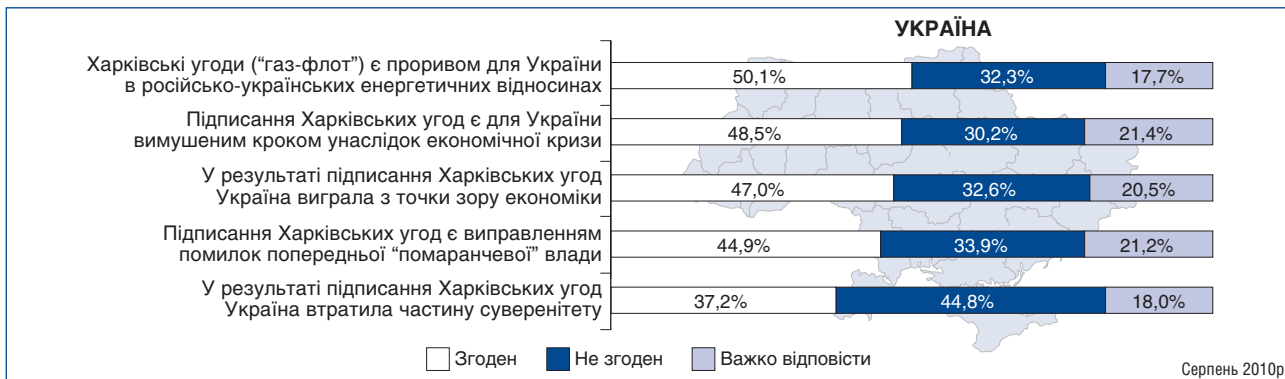
25,8% респондентів вважають, що головною причиною бажання Росії об'єднати ядерну енергетику та атомну промисловість України та Росії (як і у випадку єдиного газового холдингу) є отримання контролю над стратегічними для економіки України ядерною енергетикою, атомним енергомашинобудуванням та доступом до родовищ українського урану. 20,1% опитаних вважають, що метою такого кроку є розширення російської присутності на українському ринку для збуту обладнання та послуг в ядерній галузі. Бажання Росії у посиленні політичного впливу на Україну побачили 16,5% респондентів та приблизно стільки ж опитаних вважають, що насамперед Росія керується бажанням допомогти Україні.

Оцінки громадянами проблем і перспектив українсько-російського енергетичного співробітництва мають неоднозначний, часом невизначений характер. Це значною мірою пояснюється непрозорістю, закритістю енергетичного діалогу. Важливі стратегічні рішення (в т.ч. Харківські угоди) ухвалювалися кулуарно, без попереднього публічного обговорення.

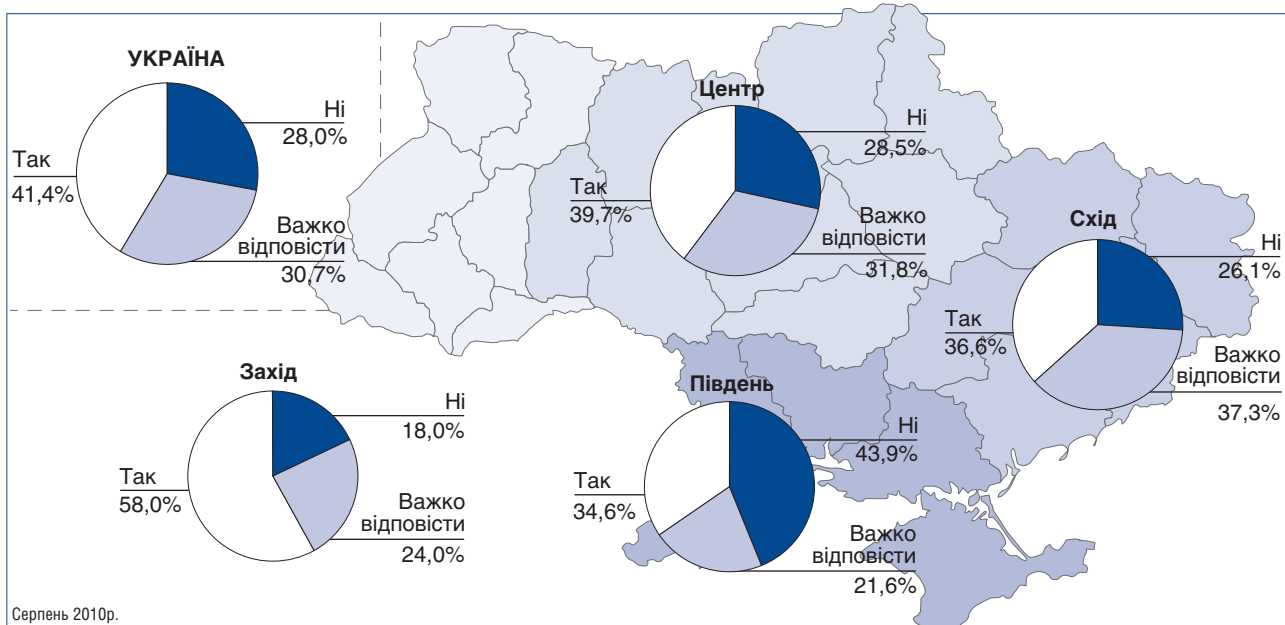
Непрозорість процесів підготовки українсько-російських домовленостей в енергетичній сфері перешкоджає формуванню громадської думки стосовно подальшого розвитку співпраці двох країн. При відсутності або неповноті інформації ставлення громадської думки до українсько-російських відносин у сфері енергетики часто лише відтворює домінуючі в різних регіонах зовнішньополітичні орієнтації.

Отже, актуальним є підвищення рівня поінформованості суспільства про стратегічні наміри стосовно розвитку міждержавних енергетичних відносин. Очевидно, що це можливо лише за наявності детально розробленої і обґрунтованої державної стратегії в цій сфері. ■

Політики та експерти по-різному оцінюють Харківські угоди (“газ-флот”) між Україною і Росією. Наскільки Ви згодні чи не згодні з наведеними оцінками цих угод?
% опитаних

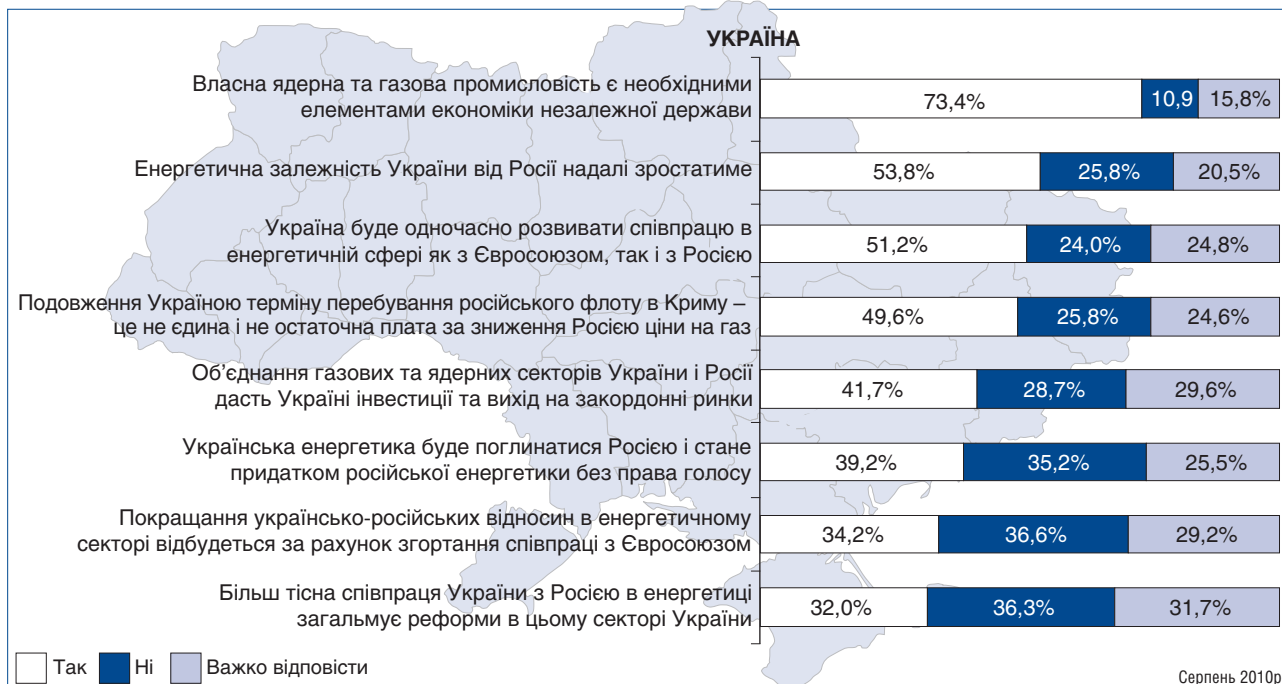
Чи можливо було вирішити питання зниження цін на газ для України іншим шляхом, а не за рахунок подовження терміну базування російського флоту в Криму?
% опитаних

Чи згодні Ви з наведеними судженнями?
% опитаних

	Поставки більш дешевого російського газу дозволять розвиватися українській економіці										Зниження ціни на газ вигідне перш за все власникам великих підприємств, а не населенню									
	УКРАЇНА		Захід		Центр		Південь		Схід		Україна		Захід		Центр		Південь		Схід	
	Квітень 2010р.	Серпень 2010р.	Квітень 2010р.	Серпень 2010р.	Квітень 2010р.	Серпень 2010р.	Квітень 2010р.	Серпень 2010р.	Квітень 2010р.	Серпень 2010р.	Квітень 2010р.	Серпень 2010р.	Квітень 2010р.	Серпень 2010р.	Квітень 2010р.	Серпень 2010р.	Квітень 2010р.	Серпень 2010р.	Квітень 2010р.	Серпень 2010р.
Так	70,8	66,6	47,4	47,4	66,4	59,6	90,1	73,8	79,9	81,2	47,7	53,0	64,1	66,1	50,2	46,8	27,0	42,2	45,3	56,8
Ні	12,9	19,1	20,8	28,6	19,1	22,9	5,9	15,0	5,4	11,9	26,9	21,6	7,3	14,6	28,3	26,0	55,3	30,2	23,7	17,3
Важко відповісти	16,3	14,3	31,8	24,0	14,5	17,5	3,9	11,3	14,7	6,9	25,5	25,3	28,6	19,3	21,5	27,2	17,8	27,6	30,9	25,9
	Поставки більш дешевого російського газу загальмують розвиток енергозберігаючих технологій в Україні										Підписання цих угод дозволить не підвищувати тарифи на газ для населення									
	УКРАЇНА		Захід		Центр		Південь		Схід		Україна		Захід		Центр		Південь		Схід	
	Квітень 2010р.	Серпень 2010р.	Квітень 2010р.	Серпень 2010р.	Квітень 2010р.	Серпень 2010р.	Квітень 2010р.	Серпень 2010р.	Квітень 2010р.	Серпень 2010р.	Квітень 2010р.	Серпень 2010р.	Квітень 2010р.	Серпень 2010р.	Квітень 2010р.	Серпень 2010р.	Квітень 2010р.	Серпень 2010р.	Квітень 2010р.	Серпень 2010р.
Так	22,4	25,8	37,0	36,3	31,3	25,7	11,1	22,2	10,5	21,5	64,2	24,3	37,5	15,4	61,3	23,0	82,9	24,9	73,9	30,2
Ні	49,3	52,4	25,0	39,7	39,9	48,2	75,2	62,9	60,7	58,9	14,8	51,4	27,6	62,4	19,3	48,5	8,6	55,8	6,0	45,9
Важко відповісти	28,3	21,9	38,0	24,0	28,8	26,2	13,7	14,9	28,8	19,6	21,0	24,4	34,9	22,2	19,3	28,4	8,6	19,3	20,1	23,9

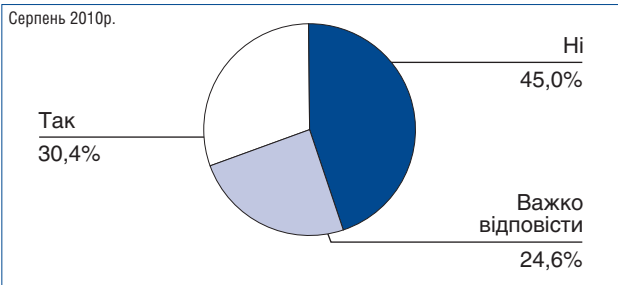
Чи згодні Ви з кожним із наведених суджень?
% опитаних

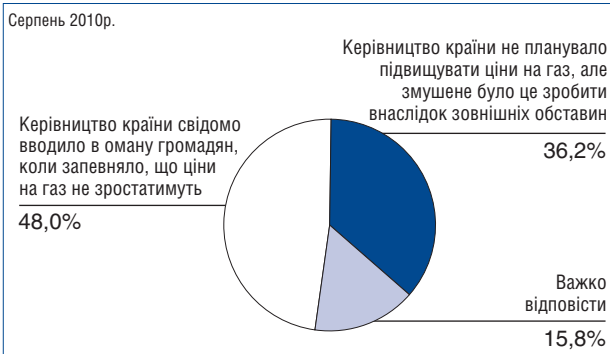
		РЕГІОНИ			
		Захід	Центр	Південь	Схід
Власна ядерна та газова промисловість є необхідними елементами економіки незалежної держави	Так	76,8	62,0	85,1	77,1
	Ні	11,7	16,3	2,6	8,7
	Важко відповісти	11,5	21,7	12,2	14,2
Енергетична залежність України від Росії надалі зростатиме	Так	68,2	54,7	40,9	50,6
	Ні	15,9	22,0	43,2	27,3
	Важко відповісти	15,9	23,3	15,9	22,1
Україна буде одночасно розвивати співпрацю в енергетичній сфері як з Євросоюзом, так і з Росією	Так	32,9	49,2	67,9	56,0
	Ні	32,1	27,6	15,6	19,7
	Важко відповісти	35,0	23,2	16,6	24,2
Подовження Україною терміну перебування російського флоту в Криму – це не єдина і не остаточна плата за зниження Росією ціни на газ	Так	61,7	54,7	33,6	45,0
	Ні	19,5	22,4	42,2	25,3
	Важко відповісти	18,8	22,9	24,3	29,8
Об'єднання газових та ядерних секторів України і Росії дасть Україні інвестиції та вихід на закордонні ринки	Так	28,1	35,2	60,9	47,4
	Ні	41,9	29,2	19,9	24,4
	Важко відповісти	29,9	35,6	19,2	28,2
Українська енергетика буде поглинатися Росією і стане придатком російської енергетики без права голосу	Так	53,1	41,9	30,1	32,5
	Ні	19,3	30,6	52,0	41,4
	Важко відповісти	27,6	27,5	17,9	26,1
Покращання українсько-російських відносин в енергетичному секторі відбудеться за рахунок згорання співпраці з Євросоюзом	Так	40,2	35,0	26,8	33,3
	Ні	30,5	36,1	53,0	33,0
	Важко відповісти	29,2	28,9	20,2	33,7
Більш тісна співпраця України з Росією в енергетиці загальмує реформи в цьому секторі України	Так	44,8	29,7	28,5	28,5
	Ні	24,2	32,9	52,0	39,5
	Важко відповісти	31,0	37,4	19,5	32,1

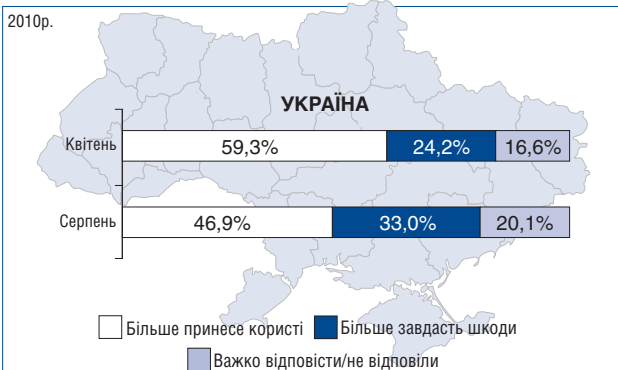
При підписанні Харківських угод представники української влади запевняли, що це дозволить не підвищувати ціни на газ для українських споживачів. Однак нині влада заявила про намір підвищити ціни на газ. З огляду на це, чи треба було підписувати Харківські угоди ("газ-флот")?
% опитаних

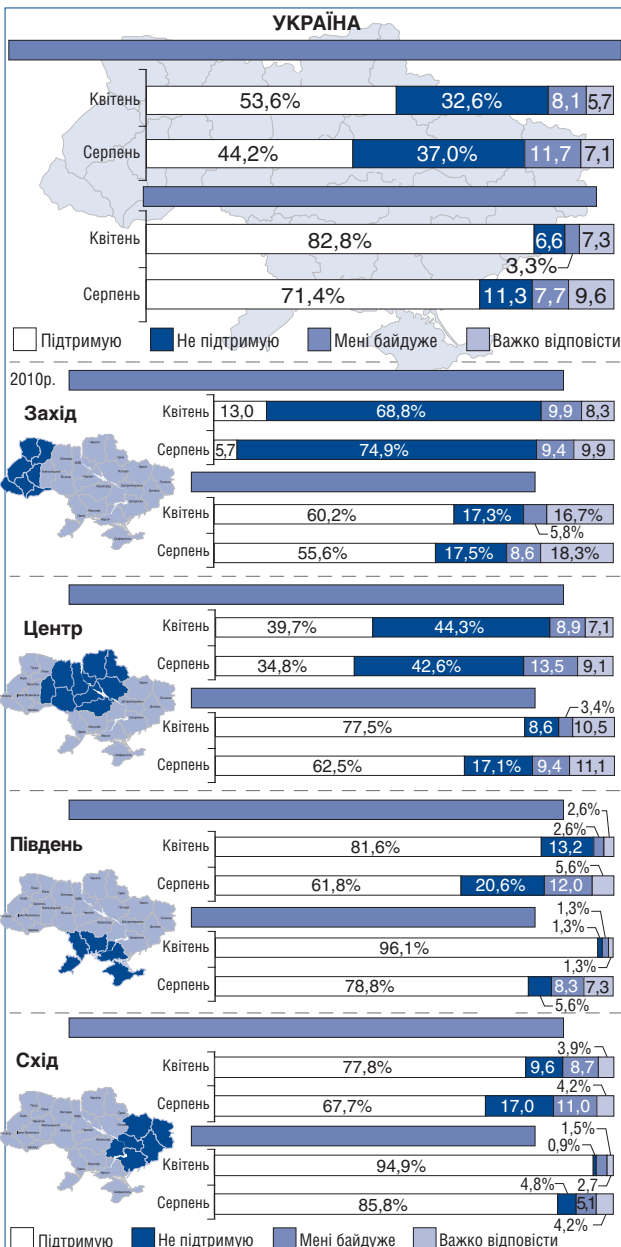
А з якою думкою з цього приводу Ви згодні більшою мірою?
% опитаних

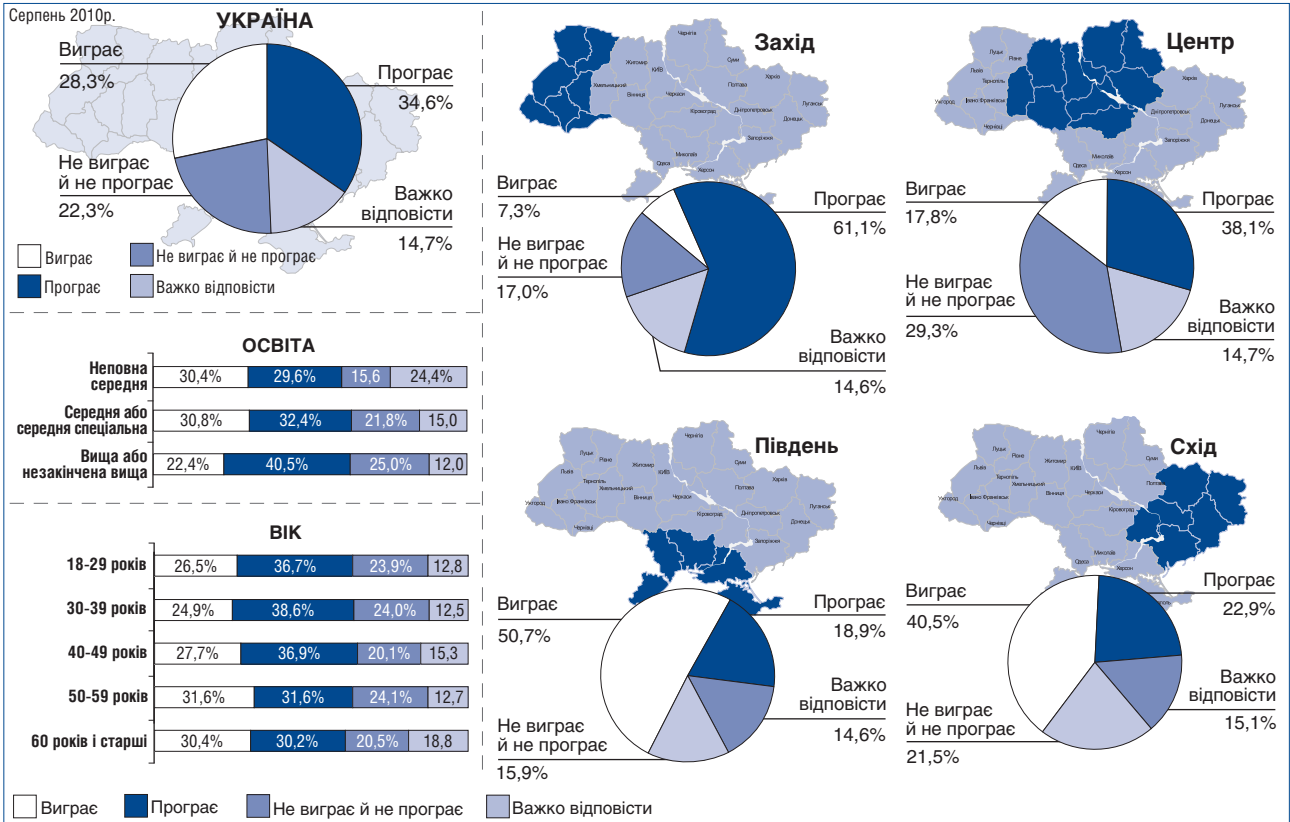
Підписання цих документів принесе Україні більше користі чи шкоди?
% тих, хто відповів, що добре або в загальних рисах знає, про що йдеться в документах

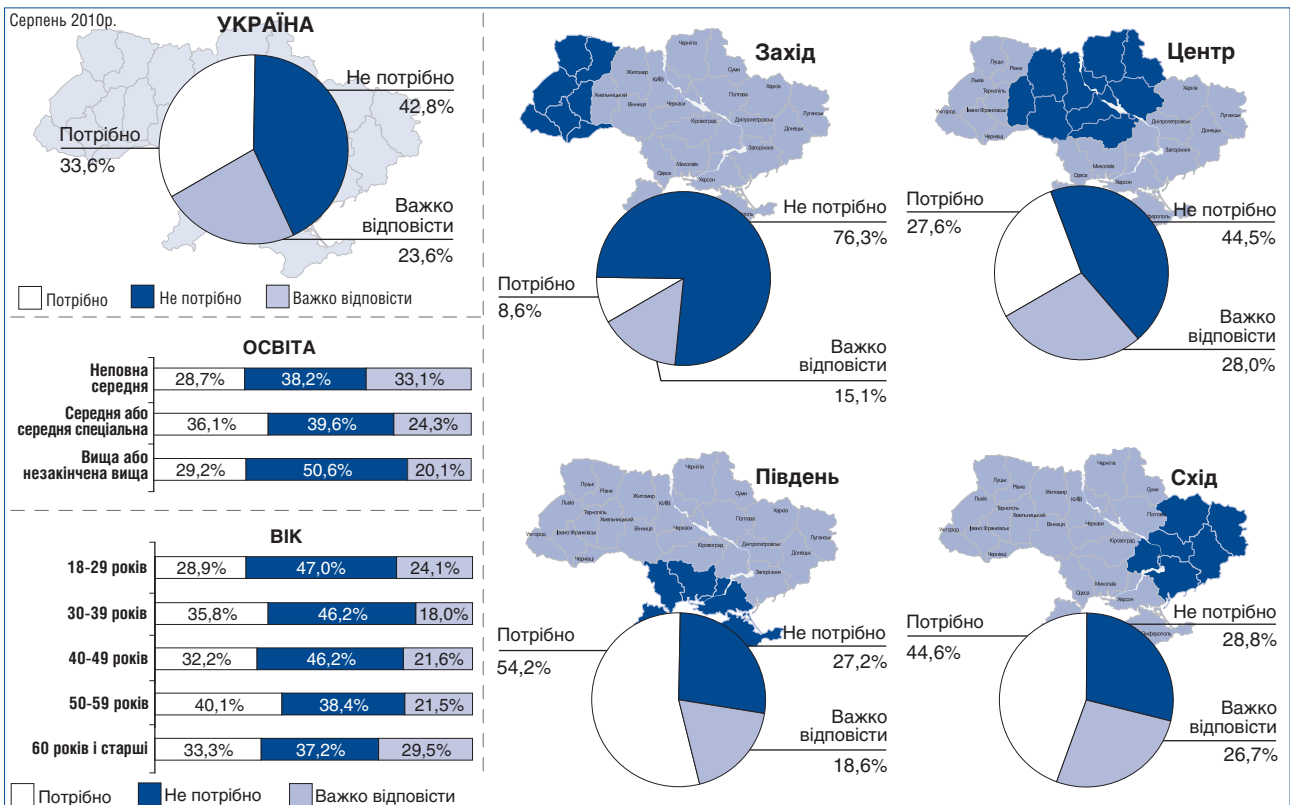
Чи підтримуєте Ви кожне з таких положень цих документів?
% опитаних

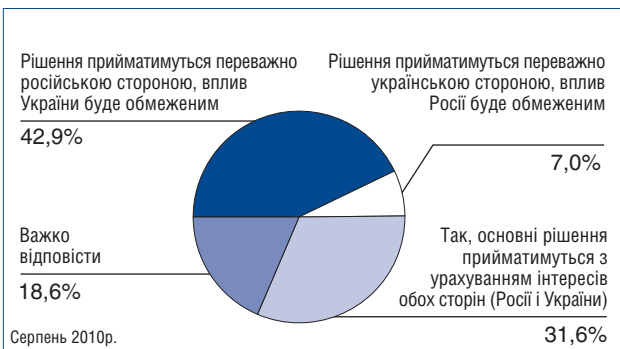
Україна більшою мірою виграє чи програє від створення єдиного холдингу (об'єднання ВАТ "Газпром" та НАК "Нафтогазу України") з Росією в нафтогазовій сфері?
% ОПИТАНИХ

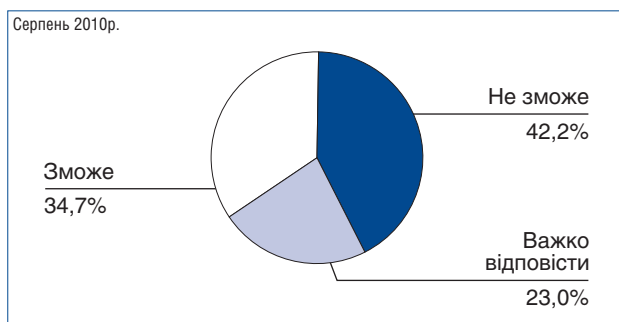
Чи потрібно Україні об'єднати свої підприємства ядерної енергетики, атомної промисловості в єдиний холдинг (спільне підприємство) з російськими підприємствами в цих галузях, як запропонував Прем'єр-міністр РФ В.Путін?
% ОПИТАНИХ

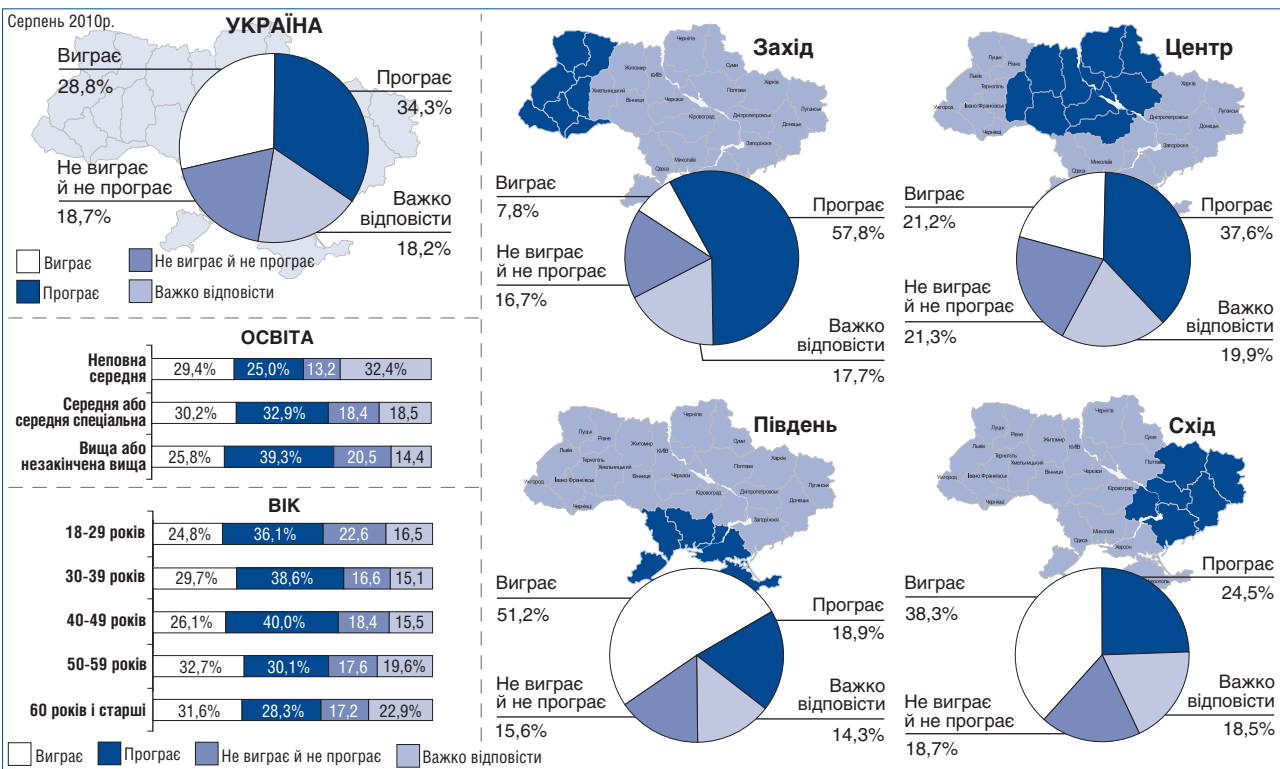
Якщо такий холдинг буде створено, чи буде таке співробітництво рівноправним?
% опитаних

Якщо такий холдинг буде створено, чи зможе українська держава зберегти контроль над активами українських підприємств, які увійдуть до цього холдингу?
% опитаних

Україна більшою мірою виграє чи програє від створення єдиного холдингу (спільного підприємства) з Росією в ядерній енергетиці та атомній промисловості?
% опитаних

Керівництво Росії висловлювало ідею об'єднання газових секторів Росії і України (НАК "Нафтогаз України" та ВАТ "Газпром"). У чому полягає головна причина такого бажання з боку Росії?
% опитаних

Керівництво Росії висловлювало ідею об'єднання ядерної енергетики та атомної промисловості України та Росії? У чому полягає головна причина такого бажання з боку Росії?
% опитаних

